

บัญญัติชาติก

ประชุมนิทานในประเทศนี้แต่โบราณ ๕. เรื่อง

ภาคที่ ๔

คุณหญิงเลื่อน ศรีเสนา

พิมพ์ในวารพระราชทานเพลิงศพ

อำมาตย์เอก พระยาศรีเสนา (เกิด คชาชิวะ)

๕ ๔
เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๘

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

อำมาตย์เอก พระยาศรีเสนา (กิต คุษาชิวะ)

พ.ศ. ๒๔๒๘-๒๔๖๓

คำนำ

คุณหญิง เลื่อน ศรีเสนา จะทำการปลงศพสนองคุณ อำมาตย์เอก
พระยาศรีเสนา (คิค คชาชวะ) ผู้สามิ ให้มาแจ้งความยังหอพระสมุด
วชิรญาณสำหรับพระนคร ว่ามีศรัทธาจะรพิมพ์หนังสือเป็นของถวายแล
- จำแนก เนื่องในการกุศลทักษิณานุปทาน เวลาพระราชทานเพลิงศพ
สักเรื่อง ๑ ขอให้กรรมการช่วยเลือกเรื่องหนังสือให้ ข้าพเจ้าจึงเลือก
เรื่องขณูญาสชาคกภาคที่ ๔ ให้คุณหญิงเลื่อนพิมพ์ตามความประสงค์
อนึ่งในการพิมพ์หนังสือเรื่องนเจ้าภาพได้ส่งประวัติของผู้มรณะมา
ขอให้พิมพ์ไว้เป็นที่ระลึกด้วย จึงได้พิมพ์ไว้ต่อไปน

ประวัติ

พระยาศรีเสนา (คิค คชาชวะ)

อำมาตย์เอก พระยาศรีเสนา (คิค คชาชวะ) ต.ม.จ.ช. ผู้ช่วย
สมุหพระนครบาล กระทรวงมหาดไทย เนติบัณฑิต พ.ศ. ๒๔๕๔
ได้ช่วยเป็นโรคลม ถึงแก่กรรมเมื่อวันที ๑ มกราคม พระพุทธ
ศักราช ๒๔๖๗ เวลา ๔ ก.ท. มีประวัติโดยย่อดังนี้

นามเดิม คิค นามสกุล คชาชวะ เป็นบุตรนายจ้านงศิริภักษ์
(เขียน คชาชวะ) แลนางจ้านงศิริภักษ์ (พิง คชาชวะ) เกิดที่บ้าน
ตำบลตรอกวัดมหาธาตุ จังหวัดพระนคร เมื่อวันพุธที่ ๒๔ มิถุนายน
ขระกา พ.ศ. ๒๔๒๘ เมื่อมอายุพอสมควรได้เข้าศึกษาวิชาหนังสือไทย

ในโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ สอบไล่ได้ประโยค ๒ ชั้น ๓ แลได้
เรียนภาษาอังกฤษที่โรงเรียนวัดมหาธาตุ สอบไล่ได้ชั้น ๓ แล้วยกภายหลัง
ได้สมัครเข้าเป็นนักเรียนกฎหมายในกระทรวงยุติธรรม

พ.ศ. ๒๔๕๓ สมัครเข้ารับราชการได้เป็นครูสอนกฎหมายในโรงเรียน
นายร้อยตำรวจภูธร พ.ศ. ๒๔๕๔ สอบไล่วิชากฎหมายได้เป็นเนติบัณฑิต
พ.ศ. ๒๔๕๕ ไปรตเกล้า ฯ ให้ไปเป็นยกربัตรจังหวัดเพชรบุรี
ได้รับพระราชทานยศเป็นรองอำมาตย์เอก ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์
เป็นหลวงฤทธาภิตายแล้วย้ายมาเป็นปลัดกรมฝ่ายเหนือใน พ.ศ. นั้น
ถึง พ.ศ. ๒๔๕๖ เลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็นเกณฑ์เมืองวัง ได้รับพระราชทานยศ
เป็นอำมาตย์ตรี พ.ศ. ๒๔๕๗ ไปรตเกล้า ฯ ให้เป็นเจ้ากรมฝ่ายเหนือซึ่งใน
ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็นกรมการเมือง พ.ศ. ๒๔๕๘ ได้รับพระราชทาน
บรรดาศักดิ์เป็นพระศรีเสนา พ.ศ. ๒๔๕๙ ได้รับพระราชทานยศเป็น
อำมาตย์โท พ.ศ. ๒๔๖๐ ได้รับพระราชทานยศเป็นอำมาตย์เอก พ.ศ. ๒๔๖๑
ไปรตเกล้า ฯ ให้เป็นปลัดสำรวจ กระทรวงมหาดไทย พ.ศ. ๒๔๖๔
ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาศรีเสนา พ.ศ. ๒๔๖๕ เลื่อนขึ้น
เป็นเจ้ากรมสำรวจ แลเมื่อได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้รวมกระทรวง
มหาดไทยกับกระทรวงนครบาลเป็นกระทรวงเดียวกันใน พ.ศ. นั้น ได้
ไปรตเกล้า ฯ ให้พระยาศรีเสนาไปเป็นผู้ช่วยสมุหพระนครบาล ในตำแหน่ง
ที่ปลัดศึกษากฎหมาย ในกองสมุหพระนครบาล ตลอดมาจนถึงแก่กรรม
ณบ้านถนนรองเมือง จังหวัดพระนคร อายุนี้โดยได้ ๔๐ ปี

ค.

ข้าพเจ้าขออนโมทนาคุณลยญวาคัททฤษณานปทาน ซึ่งคุณหญิง
เลื่อนได้ย้าเพญเป็นขัตตทานมัย แลทได้พิมพ์หนังสือเรื่องนให้แพร่หลาย

ตั้งรับพระพรหม สภานายก

หอพระสมุดวชิรญาณ

วันที่ ๒๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๘

สารบัญ

คำอธิบาย	หน้า (๑)
๕ สภามิตชาดก	๑
๑๐ สิริธรชาดก	๒๖
๑๑ ทูลกบฏเทวีตชาดก	๓๒
๑๒ อาทิตชาดก	๕๐
๑๓ ทักขิมนิกชาดก	๖๒
๑๔ มหาสุรเสนชาดก	๘๑

คำอธิบาย

หนังสือขุณยญาสชาตกน คือประสมนิทานเก่าแก่ที่เล่ากันในเมือง
ไทยแต่โบราณ ๕๐ เรื่อง พระสงฆ์ชาวเชียงใหม่รวบรวมแต่งเป็นชาตก
ไว้ในภาษามคธ เมื่อพระพุทธศักราชประมาณราวในระหว่าง ๒๐๐๐
จน ๒๒๐๐ ปี อันเป็นสมัยเมื่อพระสงฆ์ชาวประเทศนั้นพากันไปเล่าเรียน
มาแต่ลังกาทวีป มีความรู้ภาษามคธแตกฉาน เอาแบบอย่างของพระ
ภิกษุสงฆ์ในลังกาทวีป มาแต่งหนังสือเป็นภาษามคธขึ้นในบ้านเมือง
ของตน แต่งเป็นอย่างอรรถกถาธรรมาธิบาย เช่นคัมภีร์มิ่งคัลลิตถทีปนี
เป็นต้นบ้าง แต่งเป็นเรื่องสาสนประวัติ เช่นคัมภีร์ชินกาลมาลินีเป็นต้น
ตามอย่างเรื่องมหาวงศ์พงศาวดารลังกาบ้าง แต่งเป็นชาตกเช่นเรื่อง
ขุณยญาสชาตกน เอาอย่างนิบาตชาตกบ้าง โดยเจตนาจะบำรุงพระศาสนา
ให้ถาวร และจะให้หนังสือซึ่งแต่งนั้นเป็นหลักฐานมั่นคงด้วยเป็นภาษา
เดียวกับพระไตรปิฎก แต่หนังสือขุณยญาสชาตกนเห็นจะแต่งในตอน
ปลายสมัยทักลาวมา เพราะความรู้ภาษามคธทุทราลงไม่ถึงหนังสือ
แต่งขึ้นก่อน

หนังสือขุณยญาสชาตกนตนฉบับเดิมเป็นคัมภีร์ใบลาน จำนวน
รวม ๕๐ ผูกด้วยกัน เดิมนั้นเห็นจะมีอยู่แต่ในประเทศสยาม กษัตริย์เมือง
หลวงพระบางแลทกรุงกำแพงทอนห้ามไม่ มีเรื่องราวปรากฏว่าเคย
ไปขยิบไปถึงเมืองพม่าครั้งหนึ่ง พม่าเรียกว่า “เชียงใหม่ขุณยญาส”
แต่พระเจ้าแผ่นดินพม่าองค์ใด องค์หนึ่ง ตำรับว่าเป็นหนังสือแต่ง ปลอม

พระพุทธทวณะสั่งให้เผาเสีย ในเมืองพม่าจึงมีใครคนหนึ่งสอขุญญาสชาดก
 เหลืออยู่ คำที่ว่าแต่งปลอมพระพุทธทวณะนั้น เพราะพระเจ้าแผ่นดิน
 พม่าองค์นั้นหลงเชื่อว่าหนังสือนิบาตชาดกหรือที่เราเรียกกันในภาษาไทย
 ว่า “เรื่องพระเจ้าห้าร้อยห้าสิบชาติ” เป็นพระพุทธทวณะ ซึ่งที่แท้หาเป็น
 เช่นนั้นไม่ ความจริงเป็นทั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ใต้พระราชทานพระราชวิจารณ์ไว้ในพระราชนิพนธ์ค่านำหนังสือนิบาตชาดก
 ภาคต้น ซึ่งโปรดฯ ให้พิมพ์เมื่อในรัชกาลที่ ๕ ว่าเรื่องนิบาตชาดกนั้น
 คงเป็นนิทานที่เล่ากันในพื้นเมือง มีมาแต่ก่อนพุทธกาลช้านาน เมื่อ
 พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนเวไนยสัตว์ ทรงยกเอาเรื่องนิทานมาแสดงเป็น
 อุปมาในพระธรรมเทศนาเนื่อง ๆ ก็ธรรมดาในเรื่องนิทานย่อมต้องมีตัว
 แลตัวชั่ว ตัวดีจะเป็นคนก็ตาม จะเป็นสัตว์เดรัจฉานก็ตาม ย่อม
 เรียกว่า “มหาสัตว์” มาเกิดสมมติขึ้นต่อภายหลังพระพุทธกาลว่า
 มหาสัตว์ในเรื่องชาดกนั้น คือพระพุทธเจ้าในอดีตชาติ ครั้นเมื่อมาตบ
 แต่งร้อยกรองพระไตรปิฎกกันในชั้นหลัง ๆ ผู้แต่งประสงค์จะปลุกศรัทธา
 ให้มั่นคงตามความเชื่อถือของตน จึงแต่งประชุมชาดก ประหนึ่งว่า
 พระพุทธองค์ ใต้ทรงแสดงไว้ชัดเจน ว่ามหาสัตว์นั้น ๆ มาเกิดเป็น
 พระพุทธองค์ และบุคคลหรือสัตว์ อื่น ๆ มาเป็นผู้นับในปัจจุบันชาติ
 รูปเรื่องชาดกจึงเป็นเช่นปรากฏอยู่ในหนังสือนิบาตชาดก เพราะความ
 เป็นดังอธิบายมานี้ ที่พระสงฆ์ชาวเชียงใหม่เอานิทานในพื้นเมืองแต่ง

เป็นชาตก เป็นแต่แต่งตามแบบอย่างหนังสือเก่าซึ่งพระคณิศรจนารักษ์
ได้แต่งมาแต่ปางก่อน หาได้ตั้งใจจะหลอกลวงผู้หนึ่งผู้ใดว่าเป็นพุทธวจนะ
ไม่ พระเจ้าแผ่นดินพม่าหากเข้าพระทัยลงไปเอง

ต้นฉบับหนังสือขุณยญาสชาตกที่มีอยู่ในสยามประเทศนี้ ไม่มีใคร
บริบูรณ์แห่งใด ๆ มาช้านาน แม้หนังสือฉบับหอหลวงซึ่งได้มาไว้ใน
หอพระสมุดสำหรับพระนครก็มีไม่ครบบริบูรณ์ กรรมการหอพระสมุด ฯ
ได้พยายามสืบหาฉบับที่ขาดมาหลายปี ไปได้ฉบับมาแต่ตัวกระมังข้าง
ได้มาแต่ตัวคอรุณข้าง เมื่อเร็ว ๆ นี้ได้มาจากวัดประทุมคงคาอีกตอนหนึ่ง
รวบรวมเข้ากันจึงได้ฉบับครบบริบูรณ์เมื่อใน พ.ศ. ๒๔๖๖ การที่จะพิมพ์
หนังสือขุณยญาสชาตก เป็นพระประสงค์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระ
สมมตอมรพันธุ์ เมื่อยังเสด็จดำรงตำแหน่งเสนาบดีหอพระสมุด
สำหรับพระนคร ได้ทรงพระโสมนัสแปลเรื่องสมุทโฆษ อันเป็นนิทานเรื่อง
ต้นขุณยญาสชาตกไว้เรื่องหนึ่ง แต่เข้าใจว่าคงจะเป็นเพราะเมื่อทรงแปล
แล้ว จึงทราบว่าต้นฉบับหนังสือขุณยญาสชาตกที่มีอยู่ในหอพระสมุด ฯ
บกพร่อง ไม่สามารถจะพิมพ์ให้ตลอดเรื่องได้ในสมัยนั้น จึงได้ทรง
ยังอยู่เพียงนั้น ครั้นมาเริ่มพิมพ์ในคราวนี้ จึงได้เอาเรื่องสมุทโฆษ
ซึ่งกรมพระสมมตอมรพันธุ์ ได้ทรงแปลไว้มาพิมพ์เป็นเรื่องต้นใน
ภาคที่ ๑ ซึ่งพิมพ์ไปแล้วเมื่อเร็ว ๆ นี้ ได้แก้ไขข้างเล็กน้อย เช่น
เพิ่มเติมคาถาลงให้เป็นรูปเดียวกับนิบาตชาตกซึ่งหอพระสมุด ฯ ได้พิมพ์
นั้นเป็นต้น

นิทานในขัณฑ์ญาสชาตก เป็นนิทานที่ไทยเรารู้กันอยู่ชมทราย
 หลายเรื่อง เช่นเรื่องสมทโฆษ เรื่องพระสุนนางมโนหัทธา เรื่องสังข
 ทอง เรื่องพระรถเสน แลเรื่องคาวเป็นต้น การที่เขาหนังสือขัณฑ์ญา
 สชาตกมาแปลพิมพ์ในครั้งนี้ จะเป็นประโยชน์ลอบสวนให้รู้ว่านิทาน
 เหล่านั้น เรื่องที่เขาเล่ากันแต่โบราณเป็นอย่างไร ที่เอามาแต่งเป็นโคลง
 ฉันท์แลบทละครคน เอามาแก้ไขเสียอย่างไคบ้าง แลให้รู้เรื่องนิทาน
 เก่าแก่ของประเทศนี้ ซึ่งมีไคปรากฏในท่อนกอกหลายเรื่อง จึงเชื่อว่า
 หนังสือขัณฑ์ญาสชาตกจะเป็นของที่พอใจนักเรียนทั้งปวง

ฉ.

ปัญญาสาตก

แต่เรื่องที่ ๕ ถึงเรื่องที่ ๑๓

หลวงธำรงเจตยรัฐ (เทศ วิริยรัต) เปรี๊ยะญ & ประโยค วิกจักรวรรดิ เรียง

๕ สุกมิตตชาตก

อวกาสี ตูว์ เทวาทิ อิทํ สตฺถา เขตฺวเน วิหรนฺโต เทวทตฺตสฺส
อกตญฺญตํ อารพฺภ กเถสิ.

สตฺถา สมนฺเตจฺพระบรมครู เมื่อเสด็จอยู่ณะพระเชตะวัน ทรงพระ
ปรารภ พระเทวาทิตผู้เอกตัญญู ให้เป็นมูลเหตุ ตรัสเทศนานี้ มีคำ
เริ่มว่า อวกาสี ตูว์ เทว ทังนเป็นต้น อนุสนธิเรื่องปัจจุบันตั้งปรากฏ
ต่อไปนี้ว่า

วันหนึ่ง พระภิกษุทั้งหลายประชุมกันในโรงธรรมสภา พุคกันถึง
เรื่องภิกษุเทวาทิตผู้เอกตัญญู ไม่รู้จักคุณพระบรมครูทังน สมนฺเตจ
พระชินสีห์เสด็จมายังที่ประชุมสงฆ์ทรงตรัสถามว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย
พวกเธอพูดกันอยู่ด้วยเรื่องราวอะไร พระภิกษุทั้งหลายจึงกราบทูลให้
พระองค์ทราบแล้วทักประการ พระบรมศาสดาจารย์ตรัสว่า ดูกรภิกษุ
ทั้งหลาย ภิกษุเทวาทิตจะเป็นคนเอกตัญญูต่อตถาคตในปัจจุันชาตนี้

๔
ขณฺณาสชาดก

หายมิได้ แม้ในกาลปางก่อนภิกษุเทวทัตเคยออกตัญญูต่อตถาคต
มาแล้ว ตรัสถึงนแล้วกนงอยู่ ภิกษุทั้งหลายจะใคร่รู้ จึงกราบทูล
อาราธนาให้ตรัสเทศนาต่อไป พระองค์จึงนำอดีตนิทานมาตรัสเทศนา
ดังปรากฏต่อไปนี้ว่า

อดีเต จมฺปากนคเร สุภมิตฺโต นาม ราชา รชฺชิ กาสฺย
ในกาลที่ล่วงมาแล้วแต่ครั้งหลัง ยังมีพระราชานามว่า สุภมิต
ดำรงราชสมบัติในจัมปาคนคร พระราชกนิษฐของพระเจ้าสุภมิต
พระนามว่า อสุภมิต ดำรงตำแหน่งที่อุปราช พระราชเทวีของพระเจ้า
สุภมิต พระนามว่าเกลินี มีพระราชโอรสสองพระองค์ ผู้พี่พระนาม
ว่าไชยเสน พระองค์ผู้น้องพระนามว่าไชยทัต

เมื่อกาลล่วงไปข้างหน้า พระราชกนิษฐอสุภมิตนั้นดำริว่า
เมื่อพระเจ้าพขของเรายังเสด็จอยู่พระนครน เราก็จกไม่ใ้ตราชสมบัติ
เต็มที ควรเราจะแย่งเอาราชสมบัติเสียเถิด ดำริห์แล้วจึงประทาน
ทองคำแลแก้วแหวนเครื่องนุ่งห่มเป็นอันมากแก่พวกอำมาตย์ เกลี้ย
กล่อมเพื่อจะให้ชิงเอาราชสมบัติของพระเจ้าพ เห็นว่าจะได้ท่วงทีแล้ว
จึงเตรียมมพลเสนาเข้าไว้ ในกาลครั้งนั้น มีอำมาตย์ผู้หนึ่งมีความ
ภักตัญญูต่อพระเจ้าสุภมิต มีจิตศกอบด้วยกรุณาจึงเข้าไปเฝ้าพระราช
เมื่อจะกราบทูลเหตุนี้ให้แจ้ง จึงกล่าวคาถานว่า

อวกาสิ	ตุวิ	เทว	เต	หิ	ยาจิตุมาคโต
อุฏฺเฐหิ	เทว	สีมฺมฺหิ	อหิ	วกฺขามิ	การณิ
อชฺชเมว	อิมิ	รตฺตํ	กนิฏฺเฐ	โฆ	ตํ ฆมาณฺเฐสฺสตี
อุปฺปมาเทน	รกฺขาหิ		อตฺตานญจ	อชฺชเมว	

ความว่า ข้าแต่เทวพิตร พระองค์ใดเผลอเสียแล้ว ข้าพระพุทธเจ้า
 เข้ามาเฝ้า จะขอเตือนสติพระองค์ ๆ จงลุกขึ้นเร็ว ๆ ข้าพระพุทธเจ้า
 จะกราบทูลเหตุการณ์ให้ทรงทราบ บัดนี้พระราชกนิฐุคิคชบถ จักปลง
 พระชนม์พระองค์ในคืนวันน พระองค์จงรักษาพระองค์ไว้ ให้ดีในวัน
 ด้วยความไม่ประมาทเถิด พระเจ้าข้า

ตี สุตฺวา จินฺตฺเตสิ พระเจ้าสุภมิตรทรงฟังดังนั้นจึงดำริว่า
 ถ้าหากว่าจักรบกันไซ้ พระราชกนิฐุแลพลนิกายทั้งหลายจักถึงซึ่ง
 มหาวินาศยกใหญ่ เพราะเหตุนั้น เราควรจะหนีไปจากพระนคร ใน
 เวลาราตรวันน แล้วพระองค์จึงประทานรางวัลให้แก่อำมาตย์ผู้
 กตัญญุนั้น แล้วสั่งให้กลับออกไป พระราชาจึงเสด็จไปยังสำนัก
 ราชเทวี ทรงกอดรักแลจูมพิตสองราชโอรสแล้วตรัสว่า แน่ะพระนาง
 ผู้เจริญ เธออย่าได้ประมาทฟังปกครองลูกทั้งสองไว้ ให้ดี ราชกนิฐุ
 อสุภมิตรจะฟังไม่ฆ่าลูกเราได้อย่างใด เธอจงเลี้ยงรักษาลูกเราไว้
 อย่างนั้น เพราะเหตุอสุภมิตรเขาคิดชบถ จะยกพลเข้ามาจับพม่า
 ในคืนนี้ พร้เหตุนักเพราะอำมาตย์ผู้หนึ่งบอกเมอก เมอกจะลาพระ
 ราชเทวีจึงตรัสพระคาถานว่า

อหิ ्हิมวณฺตํ คจฺฉามิ

โฆรํ พาพมิกายุตํ

สํสโย ชีวิตํ มยฺหิ

เอกกสฺส พุรฺหาเวเน

อฆนฺตํ ปฏฺฐเสวีสฺส

พหุํมิกคณายุตํ

วเน พาถมิกากิณฺเณ

ขคฺคที่ปนฺนเสวิตะ

อหิ ฺปฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺล

ตุเมห ฺบํกมฺหิ สํทถ

ความว่า พึงจะขอลาพระน้องนางไปเฝ้าพระหิมพานต์ อันตระการ
ด้วยพาลมฤคอันร้ายกาจคนองไพร แต่ผู้เดียวเที่ยวไป เกสินีอย่าสงสัย
ว่าจะรอดชีวิต พึงจะลี้หนีเสวยทุกขเวทนาในกลางไพร อันหมู่พาล
มฤคแลแวกเสื่อเสอพอาศรัยอยู่เนืองนิตย์ พึงจะตั้งจิตตบ้ำาเพิญบุญต่อไป
ท่านทั้งหลายจงจมอยู่ในเบือกทมกถาวคืออกามคุณเถิด

ติ สุตฺวา พระนางเกสินีศรีสรวพโสภางค์ พระนางไคสคัยโอง
การพจนาท แห่งพระราชสำนักนั้นนำพระเนตรไว้มิได้ ทรงพระพิโร
พรัากบายทูลว่า อภฺมฺเม พระพุทธเจ้าข้าไยมาตรัสฉันทาชอบไม่ ข้อ
ซึ่งจะเสด็จแต่พระองค์เดียวโดด ขอพระองค์ได้ โปรด เกสินีไม่ชอบเลย
พระคุณเจ้าเอ๋ย เกสินีจะขอตามเสด็จ ถึงเกสินีตามเสด็จไป แม้ว่าจะ
บรรลยลงในกลางบ้ำา ตายเสียเช่นนั้น เกสินีเห็นว่าจะประเสริฐกว่า
มีชีวิตอยู่ แลมาพลัดพรากจากพระองค์นั้น ถ้าแลเกสินีมิได้ ไปด้วย
พระองค์ ไหนชีวิตจะรอดอย่าสงสัย เกสินีจะก่อไฟให้ มิเปลวอัน

๑. คาทานี้ มีในกัณฑ์หิมพานต์ ได้คัดความเรียงของเก่ามาบันทึกไว้ในที่นี้ด้วย

รุ่งโรจน์ กระโถควิ่งโผเข้าไปตายเล็กกลางไฟ เกสินีไม่ขออยู่จะสู้
ขจรตามไปในภายหลัง เปรียบเหมือนอย่างนางพังอนเคิรตามหลัง
แห่งกฤษณะตัวประเสริฐ ใต้โปรดเกศ เกสินีจะตามเสด็จด้วยพระเจ้าข้า

ตโต สุกุมิตโต ราชาลำคัยนั้น พระเจ้าสุกุมิตตรบรม
โพธิสัตว์ ใต้ทรงสถิตย์ถ้อยค่านางเกสินีดังนั้น จึงตรัสห้ามว่า ลกขณ
แนะเกสินีผู้มีสุนทรลักษณ์ แลมีสรีรกายอันประพรมด้วยจันทร์แดง
พระน้องเอ๋ย อย่าไปเลยฟังพว้าวเน เย โหนติ ทุสสุหา พระน้อง
จะไปอยู่สักไหนใด ในราวบ้านนี้ไซ้ร้มาไปด้วยเหลือขยงวันวาน
มักจะราว กายน้องจะชบชดผิวดีร้อมพิกลความทุกข์เช่นนี้เกสินีจะทน
ไต่ถาณา อนึ่งเกสินี มีสัวจำพวกหนึ่งชอว่างเหลืออม ลายละเลอม
ตัวเปนมันโตใหญ่ ย่อมอาศัยอยู่ที่ท่าธารน้ำไหล เห็นมนุษย์หญิง
ชาย ทั้งกวางทรายเข้ามาใกล้ มันก็เอาหางกระหวัดเข้าไว้ กินเป็น
ภักษา ยังสัวจำพวกหนึ่งชอว่าหมี่ เป็นที่น่ามาชงทุกขัพันวิสัย
ถึงจะเป็นผู้ชายจะหนั้นคนไม่ ก็ไม่พิน ในไพรสณฑ์นั้นสาระพิศจะมี
สัวร้าย ทั้งโคควายกระทิงเถื่อนเที่ยวอยู่กลางป่า มีเขาแหลมเรียว
ยาวราวจะขวิดกระทิงให้แตก ในราวไพร่มากไปด้วยสัวร้ายเช่นนั้น
เกสินีจะทำไฉน พระน้องอย่าปราถนาที่จะไปเลยฟังพว้าว

๑ ภาษาบาลีตอนนี มีในทานกัณฑ์ ได้คัดความเรียงของเก่ามาบันทึกไว้ในที่นี้
คำท้าวสัจจชัย เปลี่ยนเป็นสุกุมิตร คำมัทที่เปลี่ยนเป็นคำเกสินี แลได้เติมตัด
บ้างตามประสงค์

ขุณฺณาสชาคก

ตมพรวี เกสินี พระนางเกสินีศรีสรรพโสภางค์ พระนางไต้พัง
 โองการตรัสห้าม จะมีให้ไปตามพระราชสามจึงกราบทูลว่า พระพุทธ
 เจ้าข้า ซึ่งทรงเห็นว่ามรรคนั้นไกล จะไปนั้นลำบากยิ่งจึงตั้งโองการ
 แต่หม่อมฉันไม่กลัวต่อความยาก จะเอาพระอรุณต่างพร้ามีดกรวดคา
 แลขานนามตามพระภักดาไปไม่คิดจะจากพระเจ้าผู้ คุ้มกลัวตัวจะเป็น
 หม้าย กระหม่อมฉันจะสู้ทนทุกขภัยในหิมวันตนั้นดีกว่า ทุกข์ที่
 พลัดพรากจากภักดาอยู่เป็นหม้ายนั้นทุกข์จริง เกิดมาเป็นหญิงในโลกนี้
 กว่าจะได้สามีนั้นเต็มยาก ต้องมากด้วยวัตถุวิยานั้นหลายแล้ว ก็กลัวว่า
 ตะโปกจะไม่ผาย ขวนขวายทุกข์ด้วยไม้ค้อนคังคางโค ก็กลัวว่าพุง
 จะโตกินข้าววันละน้อย ๆ ก็กลัวว่ากายจะพ่องพีจะมีสุเลศด้วยผิวพรรณ
 ถึงจะหนาวให้กางส่นกต้องอาบน้ำแต่เช้าตรู่ ถึงจะร้อนก็ลู่อ้ำหึ่งไฟ
 หวังจะให้เอวไหล่นั้นเกลยงกลมสมเส้นหา ครั้นไต้ผัวแล้วกลับมาเป็น
 หม้ายนำเวทนา ถ้าแก่ชราแล้วจะมีเป็นไร อันหญิงสาวเป็นหม้ายนี้
 ทกข์เหลือ พระพุทธเจ้าข้า ชนชื่อว่าของอันเป็นเคนใครเขาจะพอใจ
 มีแต่จะได้ความเดือดร้อนด้วยกันไม่เลือกหน้า อันเป็นหม้ายแล้วก็เป็น
 ทกข์หมิ่นแก่บรุษชาย บรุษเล่าก็มีไซ่พอกี่พอร้าย รู้ว่าแม่หม้ายแล้ว
 ก็หยอกเย้าเล่นตามชอบใจ เขาย่อยยุคคชชายผ้า รวกระว่ากาที่ตอมรุ้ง
 หน้อยก็จะนงดูงไปคุ้มกันไม่เกรงใคร

ชาติกุเล ฝิตะ หนึ่งถึงจะมั่งคั่งด้วยญาติก็ซึ่งเป็นไร ความ
 นินทานั้นจะพนักห้ามไต่ หนึ่งก็เพราะโทษที่เป็นหม้าย หนึ่งที่อนุทกา

ชื่อนานที่ไม่มื่อน้ำชื่อว่าสูญเปล่า เมืองไม่มีเจ้านายปกครอง ก็สูญ
 เปล่าไม่เป็นการ ผู้หญิงเป็นหม้ายไม่มีชายประสมสอง ก็อ้างว่าง
 วิเวกเวทนา ฐโช รตสุส ธรรมดาว่าราชรถจะปรากฏเพราะมีธงไชย
 ควันเป็นที่ให้ปรากฏแก่กองเพลิงโดยสัญญา ผู้หญิงจะมีศถานศักดิ์
 ก็เพราะสามีเป็นที่เฉลิมให้ปรากฏ เหมือนรถมีธงเป็นที่เฉลิมงอนงาม
 สง่า ข้าศึกก็จะไม่กล้ามาข้าย

ยา ทลิตุที อนึ่งเกล็นไต่สตัขฉบขุราณมาว่า คราวเมื่อภักดีดา
 ไต่ยากจนทุกข์เข็ญ ขมิไต่หลบซ่อนเร้นเอาตัวออกหาก อุด้าห้อมชู
 สู้ยากไปตัวด้วยกัน หญิงเช่นนั้นเอาเป็นครูไว้ฝึกสอน เทวา ปลืสนุติ
 อย่าวว่าแต่มนษยถึงเทวดาก็ให้พรทุกเวลา อปี สาคกรปริยนต์ ถึงจะ
 ยกโภคทรพยหิรณูรัตนจักรพรรดิสมบัตให้ สะถ่าแล้วพลัดพรากจาก
 ราชสามีแล้ว สมบัตนั้นเกล็นมิไต่ปราณาเลย สุกแท้แต่พระภักดีดา
 เสกตั้งสัประเทศไต่ ถึงชีวิตจะขรรลยก็ไม่ว่า จะขอติดตามพระองค์ไป
 สัประเทศนั้นโดยเจตนา เหตุไรจึงว่าดังนี้ เหตุว่าพระองค์ผู้ราชสามี
 มีคุณไต่ออกหนุนให้สำเร็จถึงปราณา ข้าพระพุทธเจ้าจะขอตามเสกตั้งไป
 ด้วยณคน

ตมพรวี มหาราชา พระมหาราชขพิตสภุมิตร ไต่ทรงฟังก
 สลคพระไทย ทรงพระอาลัยด้วยพระเจ้าลูกกรัก อ้อมสองกุมารชนสู่ตัก
 แล้วพิไรว่าว่า สาลินโมทนั ฤตุวา ไต่พระลูกกรักของบิคาเอ้อย เจ้าสิ
 เคยเสวยโภชนาสาลี มีรสมันสารพันสูปอันโอชา คราวนสองกุมารา

จะไปเสวยแต่มูลผลอันเฝื่อนฝาคหน้าเวทนา พระลูกข้าเคยทรงภษา
 กาลีกัสตรแลโขมสพัตร ทนแลจะต้องทรงผ้าเปลือกไม้แลคากรอง
 ระคายกาย กถิ กานหฺนติ เจ้าจะทรงกระไรไค้คือนาถา แต่ฉลอง
 ขาทก้จะไม่ม้ทรง ขาทเจ้าก้จะพพองเป็นหนองเน่า ตังแต่นเจ้าจะ
 เอร่มรุกข์เป็นเรือนอยู่ จะเอาแฝกคาหญ้าไยไม่มาปูรององค์ จะอาบ
 จะสร้งก้สมเพช จามรีโมรหฺนเถหิ เมื่อเจ้าอยู่ยงนิเวศน์สถาน มี
 นางพนักงารคอยโบายทุกเวลา ทำเสหิ มกเสหิ ผุฏฺฐจา ทนจะมี
 แต่เหลือขยงร่านรินจะราวกาย เจ้าก้จะเคร่าศรีผคพิกล ที่ไหนพระลูก
 จะทนไปกระไรไค้ พระกายเจ้ามีแต่ว่าจะคลุกเคล้าด้วยทล้แลเหงื่อไคล
 พระเจ้าลูกจะทนทานกระไรไค้ เห็นเป็นสฺตวิสัยพระบิดาในครงนี้

ตมฺพรวิ เกสินี ส่วนพระนางเกสินีจอมนารี ไค้ฟังพระราชส่ามี
 ยกเหตุมาตริสห้ามจะมีให้ตามเสด็จไป จึงกราบทลว่า พระองค์อย่า
 ไค้ตรสอย่างนี้ เกสินีไม่ชอบเลย พระคุณเจ้าเอ๋ย หัวใจข้าเกสินินจะ
 หม่นไหม้ จะขอตามเสด็จไป แม้ถึงจะบรรลย์ในกลางข่า เห็นว่า
 คิกว่ามีชีวิตอยู่ พระองค์ไค้ทรงเสวยทุกขียากอย่างไร กระทบอम्मฉิน
 จะสู้ตามไปทนทุกขียากอย่างนั้นข่าง จะจงพระเจ้าลูกตามไปเบื้องหลัง
 ในครงนี้

เมื่อพระบรมโพธิสฺตวไม่อาจห้ามพระนางเกสินีไค้ จึงตรส
 ปร่าไสว่า ถ้ากระนั้นเกสินีจะไปด้วยพิคตามใจ ครั้นไค้รับอนุญาต
 แลแล้ว พระนางเธอจึงจิตสังขงต้องไช้ แลเสบียงสำหรับเลี้ยงชีพในข่า

เสร็จแล้ว ให้ ไชยทัตราชกุมารขึ้นนั่งบนพระอังษา ส่วนพระราช
 ทรงหายเสด็จด้วยพระอังษาข้างซ้าย จึงงงไชยเสนราชกุมารด้วย
 พระหัตถ์ขวา สกนิทตฤกษ์กริบออกจากราศีจรไปในเวลาราตรี ทรง
 กำเนียรไปไกลบรรลุดังแม่น้ำแห่งหนึ่ง จึงแวะเข้าไปอาศัยใต้ต้นไม้
 มะพลับอยู่ใกล้ในที่ จึงประทานของเสวยแก่พระราชกุมารแล้ว ทรง
 ตรวจทางที่จะข้ามแม่น้ำ จึงตรัสแก่พระเกลินีเทวว่า แม่น้ำพระนาง
 เกลินี แม่น้ำนลกกว้างใหญ่ เราทั้งสี่จะข้ามไปให้ถึงฝั่งพร้อมกันคราว
 เดียวไม่ได้ ราชกุมารทั้งสองยังเด็กเล็กนัก พึงจะพาพระนางเธอไป
 ข้ามส่งเสียก่อน จึงจะย่นกลับมาบริษัลูกไป

พระนางเกลินีราชเทวี ได้ให้ ไชยทัตเสวยถันธาราลแล้ว อยู่น้ำ
 สาธุกให้สียยาคนั้น เห็นว่าไชยทัตบรรณาลัยแล้ว จึงค่อย ๆ อัญญา
 การมาประทานของเสวย แก่พระไชยเสนแล้วจุมพิต ให้ โอวาทแก่
 ไชยเสนว่า บุกรพ่อไชยเสน พ่ออย่าได้เดินเลื้อยหนะ พ่ออยู่ข้างหลัง
 จงระวังคนองให้ดี ๆ ข้าแต่พระบิดามารดาเจ้า ข้าพระพุทธเจ้าทั้งสอง
 ยังเล็กนักหนา เมื่อพระบิดามารดามาถึงไว้ในราตรีแล้วหนีไป ใคร
 จะเป็นทพงเล่า พระเจ้าข้า เพราะเหตุนั้น พระบิดามารดาอย่าได้ซ้ำ
 จงรีบกลับมาบริษัข้าพระพุทธเจ้าพี่น้องทั้งสองไป สองกษัตริย์สคยพง
 ไชยเสนพิโรธว่าพรณตงนน มีพระหฤทัยไหวหวั่นประหนึ่งว่าจะแตก
 ออกไป พระราชาปราไสพลอยราชเทวี พาข้ามนทีไปใต้ประมาณ

ขุณฺณาสชาคก

ตามคาพยต ถึงฝั่งสมุทรฟากโพ้นแล้ว เชิญให้พระราชเทวีประทับนั่ง
อยู่ณโคนต้นไม้ต้นหนึ่ง จึงปรารถนาเพื่อจะข้ามไปรับราชบุตรต่อไป

ในระหว่างสมัยราตรีวันนั้น มีพรานทั้งสองคนลงเรือเที่ยวหาสัตว์
นำตามชายหาดทราย พระราชกุมารได้ ยืนเสียดงพรานทั้งสองพูดกัน
สำคัญว่าเป็นบิดาของตน จึงร้องเรียกให้เข้ามารับ พรานทั้งสองคน
ได้ ยืนเสียดงราชกุมารตั้งนั้น ชวนกันแวะขึ้นไปได้เห็นแล้วก็ส่งสาร
จึงรับสองกุมารมากคนละองค์ พาลงเรือกลับไปบ้านของตน

พระเจ้าสุภมิตร เสด็จข้ามน้ำกลับมารับสองกุมาร เมื่อมิได้
เห็นพระเจ้าลูกทั้งสองในทันใด ให้หวาดจิตตกคิดพลางเรียกไปพลาญ
จนรุ่งสว่างแล้วก็หาไม่เห็นสุดที่ว่าจะสิ่งเกศ น้ำพระอิสสรชลเนตรเออ
หลังไหลทรงพระกรรแสงรำไห้ ไม่อาจดำรงพระกายไว้ ได้ล้มลงทรง
พระพิลาปพลาญทางกัศรัสพระคาถาว่า

สโยคณฺจ วิโยคณฺจ เอลา โลกสุส ชมฺมตา
สภาวี อตฺตานิ ฌตฺวา อภิสเวโค ภวตี

ความว่า ความอยู่ร่วมด้วยสัตว์แลสิ่งขารที่รักใคร่ก็ดี ความที่
ปราศจากสัตว์แลสิ่งขารที่รักใคร่ไปก็ดี อันนี่ย่อมเป็นธรรมดาของโลก
เมื่อมารู้ สักตนตามสภาวะธรรมดาแล้วน่าสลดใจยิ่งนัก พระเจ้าสุภมิตร
ทรงภาษิตดังนี้แล้ว จึงดำรงพระสติข้ามน้ำจะไปหาพระราชเทวี
ต่อไป

๐ ภาษาบาลีระหว่างต่อนั้น มีในกัณฑ์มัทรี (อิม เต ชมฺพุกา ฯ ล ฯ กุมารา
น ทิสฺสเร) ในที่นี้หาได้เรื่องไม่ เห็นว่าไม่สู้เหมาะแก่เรื่อง.

๘ สภมิตตชาตก

คราวนั้น มีนายสัมภោผู้หนึ่ง พร้อมด้วยบริวารहारอยคน เทียว
 ค้าขายไปตามชายันที่ จอคนาวาแล้วขึ้นไปบนฝั่งที่พระราชเทวีประทับ
 อยู่ ณ ครั้นใดเห็นพระราชเทวี อันสมบุรณด้วยลักษณะเลิศนารี
 นายสัมภោจึงเข้าไปปราโสทำความตกลงให้รับไป จึงเชิญให้พระราช
 เทวีประทับในนาวาพาไปตามความพอใจ พระราชเทวีมีพระหฤทัยอย่าง
 ประหนึ่งว่าจะแตกตาย คิดถึงพระเจ้าลูกแลพระราชสามี ทรงพระ
 โสภพิลาปรำพรณถึง จึงตรัสพระคาถานว่า

วิโยโค เม กโต ปุพเพ ตรयी मिकपुञ्जिनो

เตน กम्मวิปาเกน วิโยโค ปตินา สห

ความว่า แต่ก่อนเราได้พรากรูกเอนแลนจากอกแม่ไป ด้วย
 ผลกรรมที่เราทำไว้ จึงซัดให้เราต้องพลกพรากรูกแลแล้วขวัญ
 ด้วยประการฉน

ทนน พระเจ้าสภมิตตรชนจากน้ำใต้ ไปทอกพระเนตรพระราช
 เทวที่ใดตนไม่ ก็มีไคเห็น พระหฤทัยก็เตนประหนึ่งคิงตปลา เทียว
 คินคินคินมาหาเมื่อไม่เห็นแล้ว ทรงพระพิลาปรำพรณ โดยนยนั้นว่า
 บคนเราซังอนาธาเสียจริงจริง เราขามน้ำกลบมาหาลูกสองวากก็หา
 ไม่พบ ครันตลบกกลับไปหาเกสสินก็มีไคเห็น ความทุกขวิโยคยาก
 ซังกระไรหากเปนแต่ละอย่าง ๆ คิงน เราจะตายเสียดีกว่าอยู่ต่อไป
 จะอยู่ไปทำไมเล่าเราผู้เดียว ก็ กริสสามิ แน่เจ้าเกสสิน พมาอยู่
 ในบ้ำแต่ผู้เดียวเปลี่ยวนก จักทำประการใดไค ไฉนจึงมาตกทุกข

แลสังขารที่รักใคร่ไปก็เป้นทุกข์ ควรเราจะตัดขั้ววิปโยคเสียให้ขาดเกิด
 เปมโต กามโต ตณฺหาชย รติยา โสโก ความโศกจะเกิดได้ ก็เพราะ
 ความรักแลความใคร่ ความอยากได้แลความยินดี เมื่อละเสียได้
 ชึ่งความรักแลความใคร่ ความอยากได้แลความยินดีแล้ว ความ
 โศกก็ไม่มี ภัยความหวาดหวั่นจะมีมาแต่ไหนเล่า เมื่อผู้มารู้แจ้งชัด
 ดั่งนั้นแล้ว ก็ไม่ควรทำความผูกพัน ความรักใคร่ความอยากได้
 ความยินดีไว้เลย

พระเจ้าสกมิตตรทรงภษิตกึ่งนั้นแล้ว ก็เสด็จไป ๆ โดยลำคัย
 จนบรรลุดงเมืองตักกสิลา แวะเข้าไปอาศัยสวนพระราชอุทยานอยู่ ทรง
 บรรทมคลุมพระเศียรอยู่ณมงคสิลาขัฏ โกลั โคนต้นไม้รัง ครึ่งนั้น
 พระเจ้าตักกสิลาราชถึงทิวงคตลวงไปใต้เจ็ดวัน อำมาตย์ทั้งหลาย
 พร้อมกันถวายพระเพลิงเสร็จแล้ว ประชุมปรึกษากันว่า พระราช
 โอรสของพระราชาที่ไม่มี ธรรมการจุมณฑลไม่มีพระราชาแล้ว พวก
 เราก้ไม่สามารถจะรักษาปกครองไปได้ ยัดนั้นจะได้ ใครเป็นพระราชาเล่า
 บางคนก็กล่าวแก่งแย่งกันว่า ท่านผู้นี้ท่านผู้นั้นจึงเป็นพระราชาดั่งนี้
 ไม่ตกลงกัน ครึ่งนั้น ท่านปุโรหิตจารย์จึงพูดชนว่า พวกเราควรจะ
 ปล่อยปลัสสรตไปให้ ด้อเอาพระราชา ผู้ใดมีบุญมากผู้นั้นแหละสามารถ
 จักเป็นพระราชาได้ อำมาตย์ทั้งหลายเห็นค้พร้อมกันทุกคน จึงจัดแจง
 แต่งปลัสสรตเชิญเครื่องขัญจากกุณฺธทชนตั้งไว้ ในปลัสสรตแล้ว ประคัย
 ผูกพันค้วยหม่ามุงกระต่าย ปุโรหิตเมื่อจะปล่อยให้ปลัสสรตไปใต้

กล่าวว่ เครื่องภณฺททำอย่างนคอ เควตฉัตร ๑ จามรี ๑ อุณหิส ๑
 พระแสงกาย ๑ ฉลองพระบาททองคำ ๑ เป็นเครื่องราชาภิเษก เห็นผู้ใด
 สมควรเป็นพระราชา ให้ราชกกุธภณฺททั้งห้าถึงแก่ผู้นั้นเกิด ดงน
 แลวก็ปล่อยไป

ปุตฺสรถนั้น ทำปทกษิณวาชมณฺเฑยรแล้ว ก็เคลื่อนออกโดย
 พระทวารวังค่านปราจิณ พนักงารชาวเครื่องประคองคนตร้ตามไปเบื้อง
 หลัง ปุตฺสรถนั้นตรงไปยังราชอุทยาน ทำปทกษิณแล้วหยุดปรารภ
 เพื่อจะเกยขนแผ่นมงคลสิลา ปุโรหิตเห็นพระมหาสัตวบรรทมหลับอยู่บน
 พระแท่นมงคลสิลา จึงให้ยื่นเลงเครื่องคนตร้ชนพร้อมกัน ขณะนั้น
 พระมหาสัตวคนบรรทมเข้คพระภุษาทอกพระเนตรพวกเสนาแล้ว พระ
 องค์ก็พลิกพระกายกลับบรรทมต่อไป ปุโรหิตเข้าไปเลิกพระภุษาท
 คลุมพระบาท เห็นลักษณะในผ้าพระบาทแล้วจึงประกาศว่า บรุษผู้น
 ควรเป็นทพงของพวกเรา สมควรเป็นพระราชาในทวีปทั้งสี่ใดเทียงแต่
 มหาชนได้พงดงน ก็พากันยกอัญชลเพื่อจะเชอเชิญให้เป็นพระราชา
 จึงกล่าวพระคาถานว่

อิมญจ นครี รมุมิ

พหุปาการโตรณิ

สพฺเพ มยิ สฺรกุจिता

ตุยฺหญฺเจว ททาม เต

อิมญจ วรปาสาทิ

กุฎาการวิโรจิติ

สพฺพกณฺณานหิ ปุริตติ

ตุยฺหญฺเจว ททาม เต

ความว่า พระนครราชธานี เป็นทรนรมย์อุดมด้วยสรรพศฤงคาร
 อเนกแน่นด้วยปราการแลหอรบ ข้าพเจ้าทั้งหลายช่วยกันรักษาไว้แล้วค
 บคนพร้อมใจกันมอบให้แก่ท่านโดยสิทธิ์ขาด นัวรปราสาทมีห้อมยอด
 งามสง่า อันเนื่องแน่นไปด้วยสาวสุรางค์นางกนิยา ข้าพเจ้าทั้งหลาย
 พร้อมใจกันยกให้แก่ท่าน ฅกาลยกคน

พระมหาสัตว์ทรงฟังดังนั้น จึงค่อยออกจากการชนนังแล้วตรัสถามว่า
 แน่ท่านทั้งหลายผู้เจริญ พระราชาของพวกท่านไปไหนเล่า ฯ ข้าแต่
 เจ้า พระราชาที่วงศ์ตเลี้ยแล้ว ฯ พระราชโอรสแลพระราชธิดาไปไหน
 หมดเล่า ฯ พระราชโอรสแลพระราชธิดาหาไม่ ฯ ถ้ากระนั้น ข้าพเจ้า
 จะรับเชิญของพวกท่านไว้ เมื่อพระมหาสัตว์ตรัสดังนี้ มหาชนมี
 เสนามนตรีเป็นต้น พร้อมกันอภิเษกพระมหาสัตว์ชนเป็นพระราชา
 ฅที่พระแท่นมงคลลีลานั้น แล้วจึงอัญเชิญให้เสด็จขึ้นประทับณมงคล
 ราชรถ พร้อมด้วยมหันตยศแห่นำแลตามเสด็จ เข้ายังพระนคร
 ให้ประทับณพระมหาปราสาท จำเริญแต่นั้นมา พระมหาสัตว์ดำรง
 ราชสมบัติโดยยุติธรรม ทรงบำเพ็ญพระกุศลมีทานเป็นต้น โดยสมควร
 แก่พระเหตุที่ยประสงค

ทนจะกล่าวถึงสองราชกุมารที่นายพรานแหพาไปนั้น ใจความว่า
 นายพรานแหสองคนนั้น พาพระราชกุมารไปเลี้ยงไว้ รักใคร่เสมอ
 ด้วยลูกของตน ครั้นสองพระราชกุมารเจริญพระชนมายุแล้ว นาย
 พรานแหจึงจกแจงเครื่องบรรณาการ พาสองราชกุมารไปเมืองตักกสิลา

พาไปถวายพระราชาให้เป็นข้าราชเสวก พระมหาสัตว์เจ้าทอดพระเนตร
 เห็นสองกุมารก็จำไม่ได้ แต่ให้^๕นักสงฆ์^๕จึงตรัสถามว่า กุมาร^๑
 สองคน^๕นี้เป็นลูกของใคร ๆ ข้าแต่สมมุติเทวคา เป็นบุตรของข้าพระบาท
 พระเจ้าข้า ๆ กุมารสองคน^๕รูปร่างหน้าตา^๕ทำไมไม่เหมือน^๕เจ้าเล่า ๆ
 พระเจ้าข้า รูปร่าง^๕เขา^๕ซ้อน^๕ไปทางมารคา ๆ พระมหาสัตว์เจ้าทรงพระ
 คำ^๕รี^๕ให้^๕ไป^๕ว่า เจ้าสองคน^๕เหมือน^๕ลูก^๕ของเรา ถ้า^๕ว่า^๕ลูก^๕ของ^๕เรา^๕ยัง^๕อยู่^๕กับ^๕คน
 ก็^๕จัก^๕ไต่^๕รู้^๕น^๕ราว^๕คราว^๕กัน^๕กับ^๕เจ้า^๕สอง^๕คน^๕ได้ ทรง^๕ยื่น^๕ค^๕รั^๕ก^๕ใคร^๕แต่^๕นั้น^๕มา
 แลทรงพระเมตตา^๕ประ^๕ทาน^๕สิ่ง^๕ของ^๕ให้^๕ต่าง ๆ

ทน^๕จัก^๕กล่าว^๕ถึง^๕พระ^๕นาง^๕เก^๕สิน^๕เท^๕ว^๕ี^๕ต่อ^๕ไป ใจ^๕ความ^๕ว่า นาย^๕ลำ^๕เภา
 พา^๕พระ^๕นาง^๕เก^๕สิน^๕ราช^๕เท^๕ว^๕ี^๕ไป^๕นั้น มี^๕จิต^๕ต^๕ผู้^๕ก^๕พัน^๕ธิ^๕ประ^๕สงค์^๕สัง^๕วา^๕สน^๕ก^๕ิจ^๕ด้วย
 ราช^๕เท^๕ว^๕ี ด้วย^๕อำนาจ^๕ค^๕ิล^๕แห่ง^๕พระ^๕ราช^๕เท^๕ว^๕ี แล^๕อำนาจ^๕ความ^๕อ^๕ธิ^๕ษ^๕ฐาน
 ของ^๕พระ^๕ราช^๕เท^๕ว^๕ี^๕นั้น^๕ค^๕ุม^๕ร^๕ก^๕ษา ส^๕ริ^๕ร^๕ก^๕าย^๕นาย^๕ลำ^๕เภา^๕ก็^๕ให้^๕ร^๕อน^๕ร^๕ว่า^๕ไม่^๕อาจ
 เข้า^๕ทำ^๕ประ^๕ทุ^๕ษ^๕ฐ^๕ร^๕้าย^๕ได้ กลับ^๕ใจ^๕ให้^๕น^๕ับ^๕ถ^๕ิ^๕อ^๕ราช^๕เท^๕ว^๕ี^๕ตั้ง^๕เท^๕ว^๕คา นาง^๕พระ^๕ยา
 เจ้าน^๕ม^๕ัส^๕การ^๕ทำ^๕บุ^๕ชา^๕เท^๕พ^๕ย^๕คา^๕ต่าง ๆ มี^๕จ^๕ิน^๕ท^๕เท^๕ว^๕ย^๕ต^๕ร^๕เป็น^๕ต้น พระ^๕นาง
 ตั้ง^๕พระ^๕ห^๕ฤ^๕ท^๕ย^๕ว่า ขอ^๕ให้^๕ข้า^๕ไต่^๕ประ^๕ส^๕บ^๕พ^๕ย^๕พระ^๕บาท^๕ราช^๕สาม^๕มี^๕เก^๕ติ^๕

เมื่อ^๕พระ^๕ราช^๕เท^๕ว^๕ี^๕อยู่^๕กับ^๕นาย^๕ลำ^๕เภา^๕ไต่^๕เจ^๕ด^๕ย^๕ล^๕่วง^๕ไป^๕แล้ว เป็น^๕ด้วย
 เท^๕พ^๕ย^๕คา^๕ค^๕ล^๕ใจ ให้^๕นาย^๕ลำ^๕เภา^๕นั้น^๕พา^๕พระ^๕ราช^๕เท^๕ว^๕ี^๕ไป^๕ยัง^๕ต^๕ัก^๕ก^๕สิ^๕ลา^๕น^๕คร
 นำ^๕เครื่อง^๕ข^๕ร^๕ร^๕ณ^๕า^๕การ^๕ไป^๕ถ^๕ว^๕าย^๕พระ^๕มหา^๕สัตว์ พัก^๕จ^๕อด^๕เร^๕ือ^๕อยู่^๕ที่^๕ทำ^๕น^๕้ำ^๕ค^๕ำ^๕ย^๕ล
 หนึ่ง^๕ไต่^๕สอง^๕สาม^๕วัน เมื่อ^๕จะ^๕ท^๕ูล^๕ลา^๕พระ^๕ราช^๕า^๕มหา^๕สัตว์^๕กลับ^๕ไป^๕นั้น จึง^๕กล่าว
 คา^๕ถ^๕า^๕ประ^๕พ^๕น^๕ธิ^๕ค^๕ง^๕น^๕ว่า

อาปุจฉามิ ตูมิ เทว คมิสฺสามิ สพานิชา

จิริ โน อิธ วาโสว คมิสฺสาม สกาลยิ

ความว่า ข้าพระพุทธเจ้าอาศัยอยู่ณเมืองนี้ เป็นสุขสบายได้
หลายวันแล้ว บัดนี้ข้าพระพุทธเจ้า ขอทูลลากลับไปบ้านพร้อมด้วย
พวกพ่อค้าพระเจ้าข้า พระราชามหาสัตว์ทรงฟังดังนั้น เมื่อจะห้ามไว้
ยังไม่ให้ไป ได้ตรัสพระคาถานี้ว่า

ปสุสาหิ โภ มหานาว นจฺจคิตเต สุวาทีเต

เอกรตุตี วสิตฺวาน ปาโต คจฺฉสิ นาวิก

ความว่า คุณรนายสำเภาใหญ่ จงอยู่ดูการละเล่นเต็นรำแลคี่คี่
คี่เข้าเสียดักคนหนึ่งต่อรุ่งเช้าเจ้าจงไปเถอะเป็นไร แล้วทรงต้อนรับ
นายสำเภา ๆ กราบทูลว่า ข้าแต่ท้าวพิตร ธรรมคาพวกพานิชไม่ชอบ
ดูการละเล่น ข้าพระพุทธเจ้าจักอยู่ไปในคี่นั้น เกรงด้วยโจรภัยไม่มี
ใครเฝ้าเรือ ๆ คุณรท่านนายพานิช ขอนั้นท่านอย่าคิกวิตกเลย จงดู
จงฟังเล่นตามสบาย เราจักใช้คนไปเฝ้าเรือไว้ให้ จึงให้หาสองกุมาร
มาเฝ้าแล้วตรัสว่า เจ้าทั้งสองจงพร้อมด้วยราชเสวก ไปช่วยกันรักษา
เรือสำเภาไว้ กว่าพวกพานิชเขาจะกลับไป สองกุมารรับโองการ
แล้วพร้อมด้วยเสวกहारอยคน พากันไปเฝ้าเรือทรมผงนท สองกุมาร
เป็นประธานนั่งอยู่ศรัษะเรือ

คนวันก่อนหน้าซึ่งนายสำเภามาจากเรือนั้น เป็นเวลาชอนจะรุ่งสว่าง
 พระนางเกสสินีทรงพระสุบินไปว่า พระราชสามีกษัตริย์ราชเทวีแลพระราชกุมาร
 เสด็จประทับณท้องพระโรงวิจิตร มีบุรุษสองคนนำคอกอบลชาวหนึ่งคู้
 มาถวายเป็นวงลงณฝ่าพระหัตถ์พระราชสามีฯ ประทานแก่ราชเทวีฯ ทรง
 ทัดพระกรรณทั้งสอง ลอองเกสรบัวหลวงก็โรยร่วงต้องพระอุระราช
 เทวคิงน พระราชเทวีตนบรรทมแล้วทรงสนนิษฐานว่า วันรุ่งเช้าเรา
 จะพึงประสพพระราชสามีกษัตริย์สองโอรสนั่นคง ตั้งแต่เห็นสองกุมาร
 แลราชสามี พระราชเทวีกลับนำพระเนตรไม่ได้ ทรงกรรแสงรำไห้
 ด้วยประการต่าง ๆ

ในเวลารাত্রเที่ยงคนวันนั้น พวกมนุษย์ทั้งหลายเขาพากันหลับ
 แล้ว พระไชยทัตต์มัวแต่นั่งหลับรำไป ฝ่ายไชยเสนก็เฝ้าปลุกให้ตื่นขึ้น
 พระไชยทัตต์ไม่อาจรำยความหลับด้วยอธิบายอย่างไรได้ จึงพูดกับไชยเสน
 พี่ชายว่า ข้าแต่พระพี่พี่เรื่องนิทานเก่าเก่า ช่วยเล่าให้ฟังบ้างพอ
 ประทับแก่งวงนอน ๆ คุณกรพ่อไชยทัตต์ เรื่องนิทานเก่าเก่าเราไม่รู้ เรา
 แต่เรื่องที่เราพลัดพรากจากกันเท่านั้น ๆ ข้าแต่พี่ ข้าแต่พี่ไม่ทราบเรื่อง
 ความพลัดพราก ทำไฉนข้าจะรู้บ้างเล่า ๆ คุณกรเจ้าพี่น้อง เราจะเล่า
 เรื่องซึ่งน้องกบพตองพลัดพรากจากบ้านเมืองมาให้น้องฟัง ๆ ข้าแต่พี่
 บิคารมารดาของเราอยู่บ้านแก้ววิฑูคามมิใช่หรือ พี่จะเล่าเรื่องพลัดพราก
 อะไรที่ให้น้องเล่า ๆ คุณกรพ่อพี่น้อง บิคารมารดาทั้งสองของเราคนอื่นต่าง
 หาก พี่กับน้องได้เกิดร่วมท้องมารดาเดียวกัน ๆ ข้าแต่พี่ ถ้าเช่นนั้น

พวงเกล้าให้ข้าพเจ้าพวงเกิด พระไชยเสนกุมารจึงเล่าความตามลำดับ
เบื้องต้นดังปรากฏต่อไปนี้ว่า

คุณกรพ่อผู้หนึ่ง เมื่อเรายังเป็นเด็กเล็กนั้น บิดามารดาของเรา
ได้ครองราชสมบัติเป็นกษัตริย์ พระอนุชาธิราชพระนามว่าอสุภมิตร
รับตำแหน่งที่อุปราช อสุภมิตรคิดขบถยกพลเสนาจะจับราชบิดาของ
เรามาเสียจะได้เป็นพระราชา อำมาตย์กตัญญูผู้หนึ่งกระซิบทูลพระราช
บิดา ๆ ทรงคิดเห็นว่าจะเกิดความวินาศใหญ่ จึงพาน้องกับพี่แลพระราช
ราชชนนีหนีจากพระนครมาในเวลาพลบค่ำ คำนีรไปถึงแม่น้ำเก่า
แหวะเข้าหยุดเหนื่อยอยู่ครู่หนึ่ง พระราชมารดาให้น้องคนถนธราให้ช
บวโภคอาหารแล้วสั่งให้พ่อยืนเฝ้าไว้ก่อน พระราชบิดาจึงพาพระราช
ชนนีไปส่งฝั่งโน้น ขณะนั้น นายพรานทั้งสองคนมาพบเราเข้า พาพ
กับเจ้าไปเลี้ยงไว้ทำให้เป็นลูกของตน โดยเหตุผลซึ่งพี่เล่ามานี้เป็น
ความจริง

ดี สุตวา ไชยทัตตกุมารได้ฟังเรื่องราวซึ่งพี่เล่าดังนั้น ออกกล
ความโศกไว้มิได้ ร้องให้รำพรรณไปด้วยประการต่าง ๆ ไชยเสน
กุมารจึงห้ามว่า คุณกรพ่อผู้หนึ่ง อย่าร้องให้เลย ถ้าหากว่าพระราช
บิดามารดาของเรายังทรงพระชนมายุอยู่ ท่านจะตามหาเราพี่น้องจนได้
พบกัน ๆ ข้าแต่พี่ เมืองเกิดของเราเขาเรียกว่าเมืองอะไร ๆ คุณกรพ่อ
ผู้หนึ่ง เขาเรียกว่าจัมปาศะนคร ๆ ข้าแต่พี่ นามกรพระราชบิดา
มารดาชื่อใด ๆ คุณกรพ่อผู้หนึ่ง พี่ไม่อาจบอกพระนามพระราชบิดามารดา

ใต้ ๆ ไชยทัตกุมารอ่อนวอนให้พี่ชายบอก ไชยเสนจึงยกอัญชลิน
 เหนอเคี้ยวเกล้า ถวายบังคมแล้วบอกว่า พระราชบิดาทรงพระนามว่า
 สุภมิตร พระราชมารดาพระนามว่าเกสรี
 เมื่อกุมารทั้งสองสนทนากันอยู่อย่างนั้น พระนางเกสรีซึ่งประทับ
 อยู่ในเรือสำเภา สดขยเรื่องราวนนตยพระอรุณด้วยพระพาหา เลิกม่าน
 ออกมาทอศพระเนตร ทรงพนทเวษโคกาทรงเข้ากอดสองกุมาราคด้วย
 พระหัตถ์ สองกุมารมีความกลัวสลดพระหัตถ์หนีไป พระนางเธอก็
 ยิงอาลัยรำลึก กวักพระหัตถ์ร้องเรียกว่า แน่พ่อไชยเสนแลไชยทัต
 ชานและคือเกสรีมารดาของพ่อ ๆ จงกลับมาหาชนนี้ พ่อจะหนีไปไหนเล่า
 เจ้าพลัดพรากจากกันมานานถึงกาลนี้ ชนนี้ไม่ได้รับความสุขเลยลูกรัก
 เจ้าแม่เอ๋ย จงมารับมารดาด้วยในกาลบัดนี้ กุมารทั้งสองรู้สึกว่าเป็น
 ชนนี้ของตนแน่ จึงพากันกลับมาหมอบลงที่พระบาท พากันรำร้องให้
 อยู่ที่เรือสำเภา
 คราวนั้น พวกพานิชทั้งหลายได้ฟังเสียงกาหลอลม่าน จึงนำ
 เอาอาการนั้นไปบอกแก่นายสำเภา ๆ ก็โกรธรีบเข้าไปเฝ้าพระมหาสัตว์
 แกล้งกราบทูลใส่โทษว่า สองบุรุษของพระองค์ที่ส่งไปเฝ้าเรือนั้น ทำรัง
 แก่แก่ภรรยาข้าพระพุทธเจ้า พระราชามหาสัตว์ทรงพระพิโรธ ยิ่งขับ
 ให้เพชฌฆาตลงโทษสองกุมารแล้วให้ประหารชีวิตเสีย เพชฌฆาตรับ
 โองการแล้ว จับสองกุมารมาโยยแลจำด้วยเครื่องจำทำประการแล้ว

พาตัวไปถวายให้ทอดพระเนตร สรีรกายสองกุมารล้วนเขื่อนไต่ด้วย
 โลหิตสก ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐ ๑๐๑ ๑๐๒ ๑๐๓ ๑๐๔ ๑๐๕ ๑๐๖ ๑๐๗ ๑๐๘ ๑๐๙ ๑๑๐ ๑๑๑ ๑๑๒ ๑๑๓ ๑๑๔ ๑๑๕ ๑๑๖ ๑๑๗ ๑๑๘ ๑๑๙ ๑๒๐ ๑๒๑ ๑๒๒ ๑๒๓ ๑๒๔ ๑๒๕ ๑๒๖ ๑๒๗ ๑๒๘ ๑๒๙ ๑๓๐ ๑๓๑ ๑๓๒ ๑๓๓ ๑๓๔ ๑๓๕ ๑๓๖ ๑๓๗ ๑๓๘ ๑๓๙ ๑๔๐ ๑๔๑ ๑๔๒ ๑๔๓ ๑๔๔ ๑๔๕ ๑๔๖ ๑๔๗ ๑๔๘ ๑๔๙ ๑๕๐ ๑๕๑ ๑๕๒ ๑๕๓ ๑๕๔ ๑๕๕ ๑๕๖ ๑๕๗ ๑๕๘ ๑๕๙ ๑๖๐ ๑๖๑ ๑๖๒ ๑๖๓ ๑๖๔ ๑๖๕ ๑๖๖ ๑๖๗ ๑๖๘ ๑๖๙ ๑๗๐ ๑๗๑ ๑๗๒ ๑๗๓ ๑๗๔ ๑๗๕ ๑๗๖ ๑๗๗ ๑๗๘ ๑๗๙ ๑๘๐ ๑๘๑ ๑๘๒ ๑๘๓ ๑๘๔ ๑๘๕ ๑๘๖ ๑๘๗ ๑๘๘ ๑๘๙ ๑๙๐ ๑๙๑ ๑๙๒ ๑๙๓ ๑๙๔ ๑๙๕ ๑๙๖ ๑๙๗ ๑๙๘ ๑๙๙ ๒๐๐ ๒๐๑ ๒๐๒ ๒๐๓ ๒๐๔ ๒๐๕ ๒๐๖ ๒๐๗ ๒๐๘ ๒๐๙ ๒๑๐ ๒๑๑ ๒๑๒ ๒๑๓ ๒๑๔ ๒๑๕ ๒๑๖ ๒๑๗ ๒๑๘ ๒๑๙ ๒๒๐ ๒๒๑ ๒๒๒ ๒๒๓ ๒๒๔ ๒๒๕ ๒๒๖ ๒๒๗ ๒๒๘ ๒๒๙ ๒๓๐ ๒๓๑ ๒๓๒ ๒๓๓ ๒๓๔ ๒๓๕ ๒๓๖ ๒๓๗ ๒๓๘ ๒๓๙ ๒๔๐ ๒๔๑ ๒๔๒ ๒๔๓ ๒๔๔ ๒๔๕ ๒๔๖ ๒๔๗ ๒๔๘ ๒๔๙ ๒๕๐ ๒๕๑ ๒๕๒ ๒๕๓ ๒๕๔ ๒๕๕ ๒๕๖ ๒๕๗ ๒๕๘ ๒๕๙ ๒๖๐ ๒๖๑ ๒๖๒ ๒๖๓ ๒๖๔ ๒๖๕ ๒๖๖ ๒๖๗ ๒๖๘ ๒๖๙ ๒๗๐ ๒๗๑ ๒๗๒ ๒๗๓ ๒๗๔ ๒๗๕ ๒๗๖ ๒๗๗ ๒๗๘ ๒๗๙ ๒๘๐ ๒๘๑ ๒๘๒ ๒๘๓ ๒๘๔ ๒๘๕ ๒๘๖ ๒๘๗ ๒๘๘ ๒๘๙ ๒๙๐ ๒๙๑ ๒๙๒ ๒๙๓ ๒๙๔ ๒๙๕ ๒๙๖ ๒๙๗ ๒๙๘ ๒๙๙ ๓๐๐ ๓๐๑ ๓๐๒ ๓๐๓ ๓๐๔ ๓๐๕ ๓๐๖ ๓๐๗ ๓๐๘ ๓๐๙ ๓๑๐ ๓๑๑ ๓๑๒ ๓๑๓ ๓๑๔ ๓๑๕ ๓๑๖ ๓๑๗ ๓๑๘ ๓๑๙ ๓๒๐ ๓๒๑ ๓๒๒ ๓๒๓ ๓๒๔ ๓๒๕ ๓๒๖ ๓๒๗ ๓๒๘ ๓๒๙ ๓๓๐ ๓๓๑ ๓๓๒ ๓๓๓ ๓๓๔ ๓๓๕ ๓๓๖ ๓๓๗ ๓๓๘ ๓๓๙ ๓๔๐ ๓๔๑ ๓๔๒ ๓๔๓ ๓๔๔ ๓๔๕ ๓๔๖ ๓๔๗ ๓๔๘ ๓๔๙ ๓๕๐ ๓๕๑ ๓๕๒ ๓๕๓ ๓๕๔ ๓๕๕ ๓๕๖ ๓๕๗ ๓๕๘ ๓๕๙ ๓๖๐ ๓๖๑ ๓๖๒ ๓๖๓ ๓๖๔ ๓๖๕ ๓๖๖ ๓๖๗ ๓๖๘ ๓๖๙ ๓๗๐ ๓๗๑ ๓๗๒ ๓๗๓ ๓๗๔ ๓๗๕ ๓๗๖ ๓๗๗ ๓๗๘ ๓๗๙ ๓๘๐ ๓๘๑ ๓๘๒ ๓๘๓ ๓๘๔ ๓๘๕ ๓๘๖ ๓๘๗ ๓๘๘ ๓๘๙ ๓๙๐ ๓๙๑ ๓๙๒ ๓๙๓ ๓๙๔ ๓๙๕ ๓๙๖ ๓๙๗ ๓๙๘ ๓๙๙ ๔๐๐ ๔๐๑ ๔๐๒ ๔๐๓ ๔๐๔ ๔๐๕ ๔๐๖ ๔๐๗ ๔๐๘ ๔๐๙ ๔๑๐ ๔๑๑ ๔๑๒ ๔๑๓ ๔๑๔ ๔๑๕ ๔๑๖ ๔๑๗ ๔๑๘ ๔๑๙ ๔๒๐ ๔๒๑ ๔๒๒ ๔๒๓ ๔๒๔ ๔๒๕ ๔๒๖ ๔๒๗ ๔๒๘ ๔๒๙ ๔๓๐ ๔๓๑ ๔๓๒ ๔๓๓ ๔๓๔ ๔๓๕ ๔๓๖ ๔๓๗ ๔๓๘ ๔๓๙ ๔๔๐ ๔๔๑ ๔๔๒ ๔๔๓ ๔๔๔ ๔๔๕ ๔๔๖ ๔๔๗ ๔๔๘ ๔๔๙ ๔๕๐ ๔๕๑ ๔๕๒ ๔๕๓ ๔๕๔ ๔๕๕ ๔๕๖ ๔๕๗ ๔๕๘ ๔๕๙ ๔๖๐ ๔๖๑ ๔๖๒ ๔๖๓ ๔๖๔ ๔๖๕ ๔๖๖ ๔๖๗ ๔๖๘ ๔๖๙ ๔๗๐ ๔๗๑ ๔๗๒ ๔๗๓ ๔๗๔ ๔๗๕ ๔๗๖ ๔๗๗ ๔๗๘ ๔๗๙ ๔๘๐ ๔๘๑ ๔๘๒ ๔๘๓ ๔๘๔ ๔๘๕ ๔๘๖ ๔๘๗ ๔๘๘ ๔๘๙ ๔๙๐ ๔๙๑ ๔๙๒ ๔๙๓ ๔๙๔ ๔๙๕ ๔๙๖ ๔๙๗ ๔๙๘ ๔๙๙ ๕๐๐ ๕๐๑ ๕๐๒ ๕๐๓ ๕๐๔ ๕๐๕ ๕๐๖ ๕๐๗ ๕๐๘ ๕๐๙ ๕๑๐ ๕๑๑ ๕๑๒ ๕๑๓ ๕๑๔ ๕๑๕ ๕๑๖ ๕๑๗ ๕๑๘ ๕๑๙ ๕๒๐ ๕๒๑ ๕๒๒ ๕๒๓ ๕๒๔ ๕๒๕ ๕๒๖ ๕๒๗ ๕๒๘ ๕๒๙ ๕๓๐ ๕๓๑ ๕๓๒ ๕๓๓ ๕๓๔ ๕๓๕ ๕๓๖ ๕๓๗ ๕๓๘ ๕๓๙ ๕๔๐ ๕๔๑ ๕๔๒ ๕๔๓ ๕๔๔ ๕๔๕ ๕๔๖ ๕๔๗ ๕๔๘ ๕๔๙ ๕๕๐ ๕๕๑ ๕๕๒ ๕๕๓ ๕๕๔ ๕๕๕ ๕๕๖ ๕๕๗ ๕๕๘ ๕๕๙ ๕๖๐ ๕๖๑ ๕๖๒ ๕๖๓ ๕๖๔ ๕๖๕ ๕๖๖ ๕๖๗ ๕๖๘ ๕๖๙ ๕๗๐ ๕๗๑ ๕๗๒ ๕๗๓ ๕๗๔ ๕๗๕ ๕๗๖ ๕๗๗ ๕๗๘ ๕๗๙ ๕๘๐ ๕๘๑ ๕๘๒ ๕๘๓ ๕๘๔ ๕๘๕ ๕๘๖ ๕๘๗ ๕๘๘ ๕๘๙ ๕๙๐ ๕๙๑ ๕๙๒ ๕๙๓ ๕๙๔ ๕๙๕ ๕๙๖ ๕๙๗ ๕๙๘ ๕๙๙ ๖๐๐ ๖๐๑ ๖๐๒ ๖๐๓ ๖๐๔ ๖๐๕ ๖๐๖ ๖๐๗ ๖๐๘ ๖๐๙ ๖๑๐ ๖๑๑ ๖๑๒ ๖๑๓ ๖๑๔ ๖๑๕ ๖๑๖ ๖๑๗ ๖๑๘ ๖๑๙ ๖๒๐ ๖๒๑ ๖๒๒ ๖๒๓ ๖๒๔ ๖๒๕ ๖๒๖ ๖๒๗ ๖๒๘ ๖๒๙ ๖๓๐ ๖๓๑ ๖๓๒ ๖๓๓ ๖๓๔ ๖๓๕ ๖๓๖ ๖๓๗ ๖๓๘ ๖๓๙ ๖๔๐ ๖๔๑ ๖๔๒ ๖๔๓ ๖๔๔ ๖๔๕ ๖๔๖ ๖๔๗ ๖๔๘ ๖๔๙ ๖๕๐ ๖๕๑ ๖๕๒ ๖๕๓ ๖๕๔ ๖๕๕ ๖๕๖ ๖๕๗ ๖๕๘ ๖๕๙ ๖๖๐ ๖๖๑ ๖๖๒ ๖๖๓ ๖๖๔ ๖๖๕ ๖๖๖ ๖๖๗ ๖๖๘ ๖๖๙ ๖๗๐ ๖๗๑ ๖๗๒ ๖๗๓ ๖๗๔ ๖๗๕ ๖๗๖ ๖๗๗ ๖๗๘ ๖๗๙ ๖๘๐ ๖๘๑ ๖๘๒ ๖๘๓ ๖๘๔ ๖๘๕ ๖๘๖ ๖๘๗ ๖๘๘ ๖๘๙ ๖๙๐ ๖๙๑ ๖๙๒ ๖๙๓ ๖๙๔ ๖๙๕ ๖๙๖ ๖๙๗ ๖๙๘ ๖๙๙ ๗๐๐ ๗๐๑ ๗๐๒ ๗๐๓ ๗๐๔ ๗๐๕ ๗๐๖ ๗๐๗ ๗๐๘ ๗๐๙ ๗๑๐ ๗๑๑ ๗๑๒ ๗๑๓ ๗๑๔ ๗๑๕ ๗๑๖ ๗๑๗ ๗๑๘ ๗๑๙ ๗๒๐ ๗๒๑ ๗๒๒ ๗๒๓ ๗๒๔ ๗๒๕ ๗๒๖ ๗๒๗ ๗๒๘ ๗๒๙ ๗๓๐ ๗๓๑ ๗๓๒ ๗๓๓ ๗๓๔ ๗๓๕ ๗๓๖ ๗๓๗ ๗๓๘ ๗๓๙ ๗๔๐ ๗๔๑ ๗๔๒ ๗๔๓ ๗๔๔ ๗๔๕ ๗๔๖ ๗๔๗ ๗๔๘ ๗๔๙ ๗๕๐ ๗๕๑ ๗๕๒ ๗๕๓ ๗๕๔ ๗๕๕ ๗๕๖ ๗๕๗ ๗๕๘ ๗๕๙ ๗๖๐ ๗๖๑ ๗๖๒ ๗๖๓ ๗๖๔ ๗๖๕ ๗๖๖ ๗๖๗ ๗๖๘ ๗๖๙ ๗๗๐ ๗๗๑ ๗๗๒ ๗๗๓ ๗๗๔ ๗๗๕ ๗๗๖ ๗๗๗ ๗๗๘ ๗๗๙ ๗๘๐ ๗๘๑ ๗๘๒ ๗๘๓ ๗๘๔ ๗๘๕ ๗๘๖ ๗๘๗ ๗๘๘ ๗๘๙ ๗๙๐ ๗๙๑ ๗๙๒ ๗๙๓ ๗๙๔ ๗๙๕ ๗๙๖ ๗๙๗ ๗๙๘ ๗๙๙ ๘๐๐ ๘๐๑ ๘๐๒ ๘๐๓ ๘๐๔ ๘๐๕ ๘๐๖ ๘๐๗ ๘๐๘ ๘๐๙ ๘๑๐ ๘๑๑ ๘๑๒ ๘๑๓ ๘๑๔ ๘๑๕ ๘๑๖ ๘๑๗ ๘๑๘ ๘๑๙ ๘๒๐ ๘๒๑ ๘๒๒ ๘๒๓ ๘๒๔ ๘๒๕ ๘๒๖ ๘๒๗ ๘๒๘ ๘๒๙ ๘๓๐ ๘๓๑ ๘๓๒ ๘๓๓ ๘๓๔ ๘๓๕ ๘๓๖ ๘๓๗ ๘๓๘ ๘๓๙ ๘๔๐ ๘๔๑ ๘๔๒ ๘๔๓ ๘๔๔ ๘๔๕ ๘๔๖ ๘๔๗ ๘๔๘ ๘๔๙ ๘๕๐ ๘๕๑ ๘๕๒ ๘๕๓ ๘๕๔ ๘๕๕ ๘๕๖ ๘๕๗ ๘๕๘ ๘๕๙ ๘๖๐ ๘๖๑ ๘๖๒ ๘๖๓ ๘๖๔ ๘๖๕ ๘๖๖ ๘๖๗ ๘๖๘ ๘๖๙ ๘๗๐ ๘๗๑ ๘๗๒ ๘๗๓ ๘๗๔ ๘๗๕ ๘๗๖ ๘๗๗ ๘๗๘ ๘๗๙ ๘๘๐ ๘๘๑ ๘๘๒ ๘๘๓ ๘๘๔ ๘๘๕ ๘๘๖ ๘๘๗ ๘๘๘ ๘๘๙ ๘๙๐ ๘๙๑ ๘๙๒ ๘๙๓ ๘๙๔ ๘๙๕ ๘๙๖ ๘๙๗ ๘๙๘ ๘๙๙ ๙๐๐ ๙๐๑ ๙๐๒ ๙๐๓ ๙๐๔ ๙๐๕ ๙๐๖ ๙๐๗ ๙๐๘ ๙๐๙ ๙๑๐ ๙๑๑ ๙๑๒ ๙๑๓ ๙๑๔ ๙๑๕ ๙๑๖ ๙๑๗ ๙๑๘ ๙๑๙ ๙๒๐ ๙๒๑ ๙๒๒ ๙๒๓ ๙๒๔ ๙๒๕ ๙๒๖ ๙๒๗ ๙๒๘ ๙๒๙ ๙๓๐ ๙๓๑ ๙๓๒ ๙๓๓ ๙๓๔ ๙๓๕ ๙๓๖ ๙๓๗ ๙๓๘ ๙๓๙ ๙๔๐ ๙๔๑ ๙๔๒ ๙๔๓ ๙๔๔ ๙๔๕ ๙๔๖ ๙๔๗ ๙๔๘ ๙๔๙ ๙๕๐ ๙๕๑ ๙๕๒ ๙๕๓ ๙๕๔ ๙๕๕ ๙๕๖ ๙๕๗ ๙๕๘ ๙๕๙ ๙๖๐ ๙๖๑ ๙๖๒ ๙๖๓ ๙๖๔ ๙๖๕ ๙๖๖ ๙๖๗ ๙๖๘ ๙๖๙ ๙๗๐ ๙๗๑ ๙๗๒ ๙๗๓ ๙๗๔ ๙๗๕ ๙๗๖ ๙๗๗ ๙๗๘ ๙๗๙ ๙๘๐ ๙๘๑ ๙๘๒ ๙๘๓ ๙๘๔ ๙๘๕ ๙๘๖ ๙๘๗ ๙๘๘ ๙๘๙ ๙๙๐ ๙๙๑ ๙๙๒ ๙๙๓ ๙๙๔ ๙๙๕ ๙๙๖ ๙๙๗ ๙๙๘ ๙๙๙ ๑๐๐๐

ครานั้น ท่านญาณปุโรหิตผู้รู้เทววิทยาทางมาพบเข้าจึงคิดว่า
 ธรรมนิยมโบราณราช จะลงโทษผู้ใดต้องทรงวิจารณ์ให้ใดความจริง
 แล้วจึงให้ลงโทษ คิดแล้วจึงเรียกสองกุมารมาถามว่า เรื่องราวเป็น
 อย่างไรเช่นก่อน ไชยเสนกุมารให้การตามเป็นจริง ดุจนัยทกล่าว
 แล้วแต่หนหลัง ญาณปุโรหิตได้ฟังดังนั้นห้ามเพชฌฆาตไว้ก่อน จึง
 ปรบร้อนเข้าเฝ้าพระราชามหาสัตว์กรายทูลฟอกซึกว่า ข้าแต่ทวยพิตร
 พระองค์ทรงเห็นโทษสองกุมารแล้วหรือจึงสั่งให้มา ควรพระองค์จึง
 ทรงวิจารณ์เสียใหม่จะดี

พระราชามหาสัตว์ทรงฟังดังนั้น สัตว์พระฤทธิยชนมารบสั่งว่า
 ถ้ากระนั้นท่านจงให้ไปเรียกตัวมาไต่สวน ปุโรหิตผู้ขบขันให้เชิญ
 สองกุมารมาให้นั่งเหนือพนของบน ล้วนตนลกลลงมานั่งณเบื้องทำอิน
 ปราศจากโทษ

พระราชามหาสัตว์ทอดพระเนตรสองกุมารอันต้องกรรมกรรมสำหรับ
 สลคพระทัยยังนักตรัสถามว่า เหตุไรเจ้าสองคนทำชุกชนรังแก
 แก่ภรรยานายสำเภาเขาเล่า ฯ พระพุทธเจ้าข้า หากได้ทำเช่นพระโอง
 การตรัสไม่ ไชยเสนทูลความไปตามจริง ตั้งแต่ต้นจนที่สุดซึ่งได้
 พบพระราชชนนทเรือสำเภา พระราชามหาสัตว์ยังกริ่งพระทัยสอบถาม

ความว่า โฉพ่อไชยเสนพ่อไชยทัต เรานและคือพระราชาสภามิตร
เป็นบิดาของพ่อ ๆ จึงรู้จักด้วยประการฉนี้ โฉพ่อมาทำการสะเพร่า ไฉน
เล่าจึงไม่กำหนดจดจำไว้ให้มัน เมื่อเจ้าสองรามายู่กับบิดานานนักหนา
ไฉนพ่อซึ่งไม่พุดจาบอกเล่าข้างเลย ซึ่งนั่งเฉยเสียได้ ไชยเสนกุมาร
เมื่อจะกราบทูลให้แจ้งจงเสด็จพระคาถานว่า

น ชานาม มยิ เทว บตรี อมฤตมานา

เกวณฺฐา อเมห คเหตุวา คจฺจนฺตี เกวณฺฐกาเม

ความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ เมื่อนายพรานแหเขาพาข้า
พระพทธเจ้าพี่น้องไปไว้บ้านเกวณฺฐคาม เวลานั้นข้าพระพทธเจ้ายังเยาว์
จำค่าพระบิดาไม่ได้ถนัด ครั้นพลัดพรากจากไปนานแล้ว มาพบเข้า
จึงไม่รู้จักทรงน พระเจ้าข้า ไชยเสนกุมารเมื่อจะให้พระราชบิดาทราบชัด
จึงชยพระพักตร์ลงเบื้องบาทพระราชบิดา พรรณาดังแรกแต่ครั้งวิโยคมา
พระราชอาทรสถามว่า เคยวนมารดาของเจ้าอยู่ไหน พระเจ้าข้า พระ
มารดาของข้าพระพทธเจ้าอยู่ในเรือสำเภา พระเจ้าข้า พระราชามหาสัตว์
ทรงโลมณฺสี จึงพร้อมด้วยสองราชกุมารแลอำมาตย์เสด็จไปถึงท่านที่
เสด็จขึ้นประทับณเรือสำเภา

พระราชเทวีเจ้าประทับอยู่กลางลำเรือ ทอดพระเนตรเห็นพระราช
แล้วจำได้ ทรงพระกรรแสงร้องไห้แล้วสลบลง สองกุมารตรงเข้ากอด
พระบาทไว้ พระราชาทรงรำไห้แล้วตรัสพระคาถานว่า

อุฏฺฐเจหิ เกสนี ภาทุเท สามิโก อิธมาคโต
ปุตฺตา เต อาคตา จาหา กิณฺนุ สุตฺเตน พุชฺฌมติ

ขุณยญาสชาคก

ความว่า แน่พระนางน้องเกสสินี เชิญลูกชนเกิดสามี่มาถึงแล้ว
ทั้งพระลูกแก้วสองรากมาพร้อมกันณขคน แม่เกสสินีไต่ยีนเขาบอกข่าว
หรือจรงรว่าพอยทน พระนางเกสสินีไต่สคคินมา จึงหมอบลงแทบพระบาท
พระราชสามี่ แล้วตรัสพระคาถานว่า

นิพพุโตทานิ เม โสโก นิพพุตาทานิ เม ภยา
นิพพุตา วิปลา โสโก ปสฺสนุตตา อีทิสํ ปตี

ความว่า ข้าบาทปริจาริกา มาประสยพบพระราชสามี่ ความโศก
โรคภัยแลความทข้าพระบาทรำไรถึงกร่างขคยสนิทคจปลิตทิง พระ
เจ้าข้า นางพระยาสวมกอดคพระเจ้าลูกทรงพิลาปรำไร เหล่าอำมาตย์
ฝ่ายหน้าแลนางกลยาฝ่ายใน พากนรองให้ ถงวิสญญกขควยราชเทว
ในกาลครั้งนั้น

เมื่อสภษศรีย ครำครวญถึงกันแลกันในกลางนาวา แต่เวลา
เซาถึงเวลาพระอาทิตย์อัสคกงคต อำมาตย์ทงหลายจึงจคพระวอทอง
มาเทียบไว้เสร์จ จึงเชิญพระราชาทขพระราชเทวให้เสค้จประทัยสวรรณ
สวัการ่วมกันวอหนึ่ง จึงเชิญให้สองกุมารชนประทัยสวรรณสวัการ่วม
กันวอหนึ่ง นำเสค้จเข้าสู่พระราชวังใน จคให้ มิการมโหระศพครบเจ้ควัน
เปนการสมโภชรมึงขวญสามภษศรีย แลจคพิธิการตั้งพระราชเทว
ในทอรรคมเหษี ตั้งไซยเสนไว้ ในทอปราศ ตั้งไซยทคไว้ ในทเสนายค
จำเคิมแต่กาลนั้นมา สภษศรียทรงขำเพ็ญพระกุศลมีทานเปนต้น
เมื่อสนพระชนมาขแล้วไต่ขขคในคสิตสวรรณค

.....

สตุถา อิมิ ฌมฺมเทสนิ อหริตฺวา สฺมเด็จพระบรมศาสดา
 ทรงนำพระธรรมเทศน์มานี้มาแล้ว จึงประมวลมาซึ่งชาดกว่า อสุกุมิตร
 ในกาลครั้งนั้น กลัษชาติมาคืออภิกษุเทวทัต ไชยทัตในกาลครั้งนั้น
 กลัษชาติมาคือพระอานนตเถระ ไชยเสนในกาลครั้งนั้น กลัษชาติ
 มาคือราหุลพุทธชิโนรส พระนางเกสสินีเทวีในกาลครั้งนั้น กลัษชาติ
 มาคือพระยโสธรา พระมารดาพระมหาสัत्वในกาลครั้งนั้น กลัษชาติมา
 คือพระมหามายา บิดาพระมหาสัत्वในกาลครั้งนั้น กลัษชาติมาคือ
 พระสุทโธนะมหาราช พระเจ้าสุกุมิตรในกาลครั้งนั้น กลัษชาติมา
 คือพระโลกนาถตถาคต มีพระพุทธรูปให้ขยลง ทั่วประการฉนี้.

จบสุกุมิตตชาดก

๑๐ ลีวีธราชาคก

ปัสสถ สทุชย ทานนติ อิทํ สตุถา เขตวเน วิหรนุโต
เอกํ ปุริสํ อารพุก กเถสิ ฯ

สตุถา สมนเค็จพระบรมคาสกา เมื่อประทบอยู่ณพระเชตวันวิหาร
ทรงพระปรารภบุรุษคนหนึ่งให้เป็นเหตุ ตรัสพระธรรมเทศนานั้น มีคำ

เริ่มว่า ปัสสถ สทุชย ทานํ คังนเป็นต้น

กถานสนธิในเรื่องนี้มีพิสดารว่า ยังมีชายเข็ญใจผู้หนึ่งหาเลี้ยงชีพ
กบด้วยภรรยาณเมืองสาวัตถี สองสามีภรรยา นั้น เทยวเกยวหญา
และหาพนมาชายไคทพยมาเลี้ยงชีวิตตามกำลังของตน แต่บุรุษคนจน
นั้นกอบด้วยศรัทธา ไคทพยมาแล้วก็แบ่งเป็นสามส่วน คือ บริจาคทาน
ส่วนหนึ่ง บริโภคใช้สอยส่วนหนึ่ง เก็บไว้เพื่อมีเหตุจำเป็นจะได้ ใช้ส่วน
หนึ่ง บุรุษเข็ญใจนั้นกอบด้วยขัญญาคิดเห็นว่า สัตว์และสังขารที่เป็น
อกตอนาคตแลขจขณล้วนไม่เที่ยงสนทนงนั้น เมื่อคิดเห็นดังนิกมจิตต
คิดจะทำทานให้ยังขึ้นไป จึงปฤกษากับภรรยาว่า ดูกรเจ้าผู้เข็ญใจ
บรรดาสังขารทั้งหลายย่อมไม่เที่ยงแลมีความตายเป็นที่สุด สมบัติที่มี
อยู่ตายแล้วเอาไปไม่ได้เลย ทานใดที่ให้แล้วนั้นแหละจะติดตามไปได้
อุปมัยเหมือนเงาทติดตามกายฉันนั้น ดูกรเจ้า เราคิดจะเอาทรัพย์ที่เก็บ
ไว้นั้นออกจ่ายทำทานเพิ่มชนอีกส่วนหนึ่ง เจ้าจะเห็นเป็นประการใด
ภรรยา นั้นจึงอนุโมทนาว่า ข้าพเจ้ายินดีตามท่านแล้ว

สองสามภรรยาสำเร็จกิจเลยงชีวิตด้วยทรัพย์ส่วนหนึ่ง
 ทานด้วยทรัพย์สองส่วน ตั้งแต่นั้นมาอสุภิกะเกยวัญญาแลหาพินชาย
 ใต้มูลค่ามากชน ๆ จนถึงเป็นคนมั่งมีทรัพย์ด้วยอาการดังนี้ วันหนึ่ง
 สองสามภรรยาแลถึงสมเด็จพระบรมศาสดา จึงพากันไปเฝ้าสมเด็จพระ
 พระโลกนาถเจ้า ถวายนมัสการแล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระพุทธองค์
 ผู้ทรงพระเจริญ ข้าพระบาทได้ ไทยธรรมสิ่งใดมาแล้วก็ได้แบ่งออก
 บริจาคทานสองส่วนเสมอมา ยศคนพนจากความอนาถากลับมั่งมีทรัพย์
 มากขึ้น เห็นคุณอนิสงส์ประจักษ์ในชาตินี้

สมเด็จพระสุคตมุนีตรัสว่า คุณกรอุยาสก ท่านให้ทานแล้วกลับถึง
 ซึ่งความมั่งมี เหมือนด้วยโยธาณบัณฑิตแต่ปางก่อน ตรัสดังนี้แล้ว
 ก็นั่งอยู่ สองสามภรรยาจะใคร่รู้เรื่องราว จึงกราบทูลอาราธนาขอให้
 ตรัสเทศนาต่อไป พระพุทธองค์จึงทรงนำเรื่องราวที่ล่วงแล้วมาอย่างคึง
 แจงต่อไปดังนี้ว่า

อดีเต พาราณสียี่ พุรหมทตโต นาม ราชา อโหสิ ในกาล
 ที่ล่วงมาแล้วแต่หลัง ยังมีพระราชองค์หนึ่งทรงพระนามว่าพรมทต
 เสวยราชสมบัติณพระนครพาราณสี คราวนั้นพระบรมโพธิสัตว์เจ้า
 ยังเกิดเป็นเศรษฐีมีนามว่าลีวีธอยู่ณเมืองพาราณสีนั้น ลีวีธเศรษฐี
 กอบด้วยศรัทธาทั้งอยู่ในคิลห่าเป็นนิตย คราวครั้งนั้นมีพระขี้เจกโพธิ
 องค์หนึ่ง ออกจากนิโรธสมาบัติในวันค้ารบเจตจึงคิดว่า วันนั้นเราจะไปบ้าน

สิริธรเศรษฐี ทำสิริกรกิจสพนขวนปากแล้วคลุมจีวร ถือเอาบาตรคิน
เหาะไปโดยอากาศลงมายืนอยู่ณประตูเรือนสิริธรเศรษฐี พอดีเป็นเวลา
บริโภคอาหารเช้า ภัตตการพร้อมวิจิตอาหารให้เสกเสีจิดแล้ว

สิริธรเศรษฐีนั้น ครั้นเห็นพระขจเจกโพธิเจ้ากตใจว่า เราได้พบ
พระขจเจกโพธิ เป็นลาภของเรายิ่งใหญ่ ท่านมาแต่ไกลหวังจะ
อนุเคราะห์เรา จึงถือเอาถาดใส่ภัตตอาหารยกขนทนต์เคี้ยวเกล้าเข้าไปสู่
สำนักพระขจเจกโพธิ วางสำรับนบนบาตรแล้วทำความปราถนาว่า
ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ด้วยอำนาจผลทานของข้าพเจ้านี้ ขอให้
เทพยดาและมนุษย์ทั้งหลายจงทำสักการบูชาใหญ่แก่ข้าพเจ้า อนึ่งเล่า
ขอให้ข้าพเจ้าได้ตรัสเป็นพระพุทธรเจ้าองค์หนึ่งในกาลภายหน้า พระขจเจก
โพธินั้นกล่าวว่ ความปราถนาของท่านจงสำเร็จเทอญ แล้วก็กล่าว
พระคาถาดังนี้ว่า

อิจฺฉิตํ ปตฺถิตํ ตุຍหํ จิပ္ปเมว สมិขุณฺตํ

สพฺเพ ปุเรนฺตํ สงฺกปฺปา จนฺโท ปณฺณรโส ยถา

ความว่ ความประสงค์ที่ท่านปราถนาแล้วด้วยใจ แลความ
ปราถนาที่ท่านตั้งไว้ด้วยกายและวาจา จงสำเร็จแก่ท่านโดยเร็วพลัน
สงฺกปฺปา ความดำริหคค่อานทั้งหมด จงเต็มบริบูรณ์สมมโนรชของท่าน
อุปมาเหมือนพระจันทร์อันเด่นดวงในวันขึ้นสิบห้าค่ำนั้น เมื่อพระขจเจก
โพธิเจ้ากล่าวคาถาประพันธ์คงนแล้ว ก็เหาะไปยังภูเขาคันธมาทนแล้ว
ฉันอาหารบิณฑบาตสำเร็จที่วาววิหารอยู่ในที่นั้น

โพธิสัตโต พระบรมโพธิสัตว์กลับไปเรือน รลกกถาทานที่
 คนให้แล้วนั้นจึงทำอธิษฐานว่า หากว่าอานิสงส์ทานของเรามีจริงแล้วใช้
 ขอให้ลาภเกิดปรากฏแก่เราในชาตินี้เทอญ ณที่นั้นด้วยอำนาจผล
 ทานของพระบรมโพธิสัตว์ เรือนเก่าก็หายไป ปราสาททองอันเต็มไปด้วย
 ด้วยแก้วเจ็ดประการเกิดแทนขึ้นใหม่ พระบรมโพธิสัตว์เห็นปราสาททอง
 เกิดขึ้นดังนั้น มีจิตตเกษมสันต์เข้าไปนั่งอยู่ในสุวรรณปราสาท พ่อครัว
 ยกสำรับมาตั้งไว้ตรงหน้าพระบรมโพธิสัตว์ ขณะนั้นทิพโภชนาหารก็
 ปรากฏเกิดขึ้นเต็มอากาศทอง พระมหาสัตว์เห็นทิพโภชนแล้วมีจิตต
 ปราโมทย์บริโภคนด้วยอำนาจผลทานเปรียบปานดังเทพยดา

เมื่อพระบรมโพธิสัตว์บริโภคนเสร็จแล้ว จึงให้ชนบริวารประมาณร้อย
 และพันบริโภคนทิพโภชนาหาร ๆ นั้นหาหมดสิ้นไปไม่ กลับทิพโภชนนั้น
 หอมฟุ้งทั่วไปทั้งพระนคร มนุษย์นิกรพากันมาดูสุวรรณปราสาท แล้ว
 สรรเสริญเป็นโกลาหล หมู่คนเห็นสมบัติของพระมหาสัตว์แล้ว
 ไม่อาจตำรงตนอยู่ได้ พากันยกมือประนมไหวแล้วกล่าวว่า ข้าแต่ท่าน
 มหาเศรษฐี ข้าพเจ้าทั้งหลายขออนุโมทนาในดีต่อทานของท่าน แล้ว
 ชวนกันโยกธงสังเสี้ยงซึ่งสาธการสนันสนุนไป พระบรมโพธิสัตว์เจ้า
 เมื่อจะเสด็จธรรมในที่ประชุมชน จึงกล่าวประณมบาทคาถาว่า

ปสฺส สทฺธาย ทานํ กิณฺเณตํ ความว่า ท่านทั้งหลาย
 จึงเห็นเกิด ทานที่ให้แล้วด้วยศรัทธา ย่อมนำมาซึ่งผลเห็นประจักษ์ใน
 ปัจจุบัน ผลทานนั้นอาจนำมาซึ่งคุณ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ

ยศะ กิตติ ในภพนแลภพของหน้า เมื่อจบธรรมเทศนาลง ครึ่งนั้น
มหาชนเกิดความเลื่อมใส บางพวกได้มอบตนให้เป็นทาสแลทาสี ขุชา
ธรรมพระมหาสัตว์เจ้า

ในขณะนั้น เทพยคาในชั้นกามาพจรสวรรค์ ชวนกันไปรยทิพ
ยุบผา พระยานาคก็นำมาซึ่งแก้วเจ็ดประการ ทำวมชวานกั้ประทาน
ทิพญา ทำวมหาพรหมก็นำเอาโรมมากางกัน ทำสักการเป็นธรรมบูชา
แก่พระมหาสัตว์ พระเจ้าพรหมทัตไม่อาจออกกลันอยู่ได้ พระราชทาน
ให้กัญชรแลอัครกษัตริย์ราชรถอิกนารวิสวยสคอย่างละร้อยเป็นธรรมบูชาแก่

พระมหาบรุษ

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาได้ตรัสเป็นองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
แล้ว จึงตรัสพระคาถานว่า

ทานญจ อุตฺตโม โลกเ ทานญจ ลาภิมานสา

ทานญจ กิตฺติ วฑฺฒติ

ความว่า ทานเป็นสิ่งประเสริฐสุดในโลกนี้ ทานอันบุคคลให้แล้ว
ย่อมนำมาซึ่งลาภเป็นทพึงใจ ทานที่บุคคลให้แล้วย่อมมีอันส่งผลคือ
ให้เกียรติคุณเจริญรุ่งเรืองไปด้วยประการดังนี้

ตโต ปญฺจา ย ตังแต่นั้นมา พระบรมโพธิสัตว์เจ้าก็ใช้สอยเงิน
ทองวันละพันๆ ทุกๆ วัน หม่อมมนุษย์ในคราวนั้นมารับทานแล้วสรรเสริญ
พระบรมโพธิสัตว์ ๆ เสวยสมบัตินเกิดด้วยผลแห่งทาน พระองค์ก็

ข้าเพ็ญบุญมีทานเป็นต้น เมื่อสิ้นพระชนมายุแล้วได้ ไปเกิดเป็นเทวบุตร
 ในกนกรัตนพิमानสูงได้ ยี่สิบห้าโยชน์ มีนางเทพอัสสรแสนหนึ่งเป็น
 ขรवार เสวยทิพโภชนาหารแลกามสุขอันไพศาล

สตถา อิมิ ฌมมเทสนิ อหริตฺวา สมเด็จพระบรมคาสศา
 ทรงนำเทศนาเรื่องนั้นมาแล้ว จึงประกาศอริยสัจชาลงในที่สดจบชาดก
 เทศนา ชนทั้งสองคือสามิภรรยาได้บรรลุโสดาปัตติผล พระบรมทศพล
 จึงประชุมชาดกว่า ท้าวเทวราชในกาลครั้งนั้นกลับชาติมาคือพระอานนท
 เถระ พระเจ้าพรหมทัตในกาลครั้งนั้น ครนกลับชาติมาคือพระสารีบุตร
 พระยานาคในกาลครั้งนั้น ครนกลับชาติมาคือพระโมคคัลลานเถระ
 ขรียททั้งหลายในกาลครั้งนั้น ครนกลับชาติมาคือพุทธขรียทในกาล
 พระขจรเจก โพนินพพานแล้วในกาลครั้งนั้น สิริธรเศรษฐีในกาลครั้งนั้น
 ครนกลับชาติมาคือพระตถาคตนเทยว.

จบสิริธรชาดก

๑๑ ทูลกบฏทิตชาตก

กมุขโยนิ กมุขพนรุติ อิทํ สตุถา เขตวเน วิหรนุโต
 อตุตโน ทานปารมี อารพถ กเถสี.

สตุถา สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อทรงประทับอยู่ณพระเชตะวัน
 ทรงพระปรารภทานขำรมีของพระองค์ให้เป็นเหตุ จึงตรัสพระธรรม
 เทศนานัน มีคำเริ่มว่า กมุขโยนิ กมุขพนรุติ คิงนเป็นต้น

อนุสนธิของเรื่องนมว่า (วันหนึ่งภิกษุทั้งหลาย นั่งประชุมกัน
 ณโรงธรรมสภา พากันสรรเสริญขำรมีพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า สมเด็จพระ
 พระบรมศาสดาของเราทั้งหลาย เมื่อทรงบำเพ็ญขำรมีอยู่ ก็เพื่อจะปลด
 เปลื้องสัตว์ให้พ้นจากสังสารทุกข์เป็นเบื้องหน้า สมเด็จพระบรมศาสดา
 เสด็จมาถึงจึงตรัสถาม ครั้นทรงทราบความแล้วจึงมีพุทธดำรัสว่า
 ในกาลปางก่อนตถาคตเมื่อยังมขัญญาวยังอ่อนอยู่นั้น ได้ให้ทองหนัก
 เท่าตัวแก่พระราชา ถวายเอาภิกษุ ๓๐ รูปซึ่งถูกเขาจะฆ่า แล้วทรงนำ
 เรื่องทูลวงแล้วมาอ้างดังต่อไปนี้ว่า)

อตีเต กิร สมเย ปรีนิพพุเต กสุสปลโลกนาถะ คิงได้ยิน
 มาว่า ในกาลที่ล่วงมาแล้วแต่ปางหลัง ครั้งเมื่อพระโลกนาถทรง

๐ ท้วงเลืบนี่ ตัวบาฬีไม่มีเห็นจะตกขาดไป เคยเห็นความปรารภแล้ว ช่อมมี
 บัจจุบันนี้ทานทุกเรื่อง จึงเรื่องเต็มลงไว้

พระนามว่ากัสสป เสด็จคชชนธปรินิพพานแล้วโตเจ็ดวัน คราวนั้น
 มีพระราชาองค์หนึ่งทรงพระนามว่าจिनราช เสวยราชสมบัติณจिनนคร
 พราหมณ์คนหนึ่งในเมืองนั้น รัยตำแหน่งเป็นปโรหิตาจารย์ของพระเจ้า
 จินราช ก็ถึงได้สัจย์มาว่า ในคราวนั้นมีภิกษุสามสิบสามรูป ตำรวม
 อริยาบถดงามพากันเดินมาตามถนนหลวงผ่านไปในพระนคร พราหมณ์
 ปโรหิตเห็นภิกษุสามสิบสามรูปแล้วคิดว่า ภิกษุเหล่านี้เป็นสาวกของ
 พระพุทธเจ้าจริงแท้ แต่ถ้ายปล่อยให้มาเมืองนี้แล้ว พระราชาของเรา
 จักเลื่อมใสต่อภิกษุเหล่านี้ ลาภสักการะของเราที่เคยได้ก็จักเสื่อมไป
 ถ้ากระไรเราจักขยงให้พระราชาฆ่าภิกษุพวกนี้เสียให้ได้ คิดแล้วก็เข้าเฝ้า
 พระเจ้าจिनราช ได้โอกาสแล้วจึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระมหाराช พวก
 โจรทั้งหลายปลอมเพศเป็นภิกษุ พากันมาเพื่อจะปล้นเอาพระนครนี้แน่
 พระเจ้าจिनราชทรงฟังก็หลงเชื่อ ถอยคำของพราหมณ์ป้าปมิตรแล้วตรัส
 ถามว่า แน่ะอาจารย์เราจักทำอะไรเล่า ข้าแต่ทเวยพิตร พระองค์
 อย่าทำให้ข้าเลย จงรีบจับภิกษุมุคเขาเขมยนเสียแล้วให้เอาไปเสียข
 บ่ลายไม้หลาวไว้

ดี สุตวา ราชา พระเจ้าจिनราชทรงฟังดังนั้น รัยสั่งว่าดีแล้ว
 อาจารย์ แล้วให้หานายเพชรณฆาฏเข้ามาเฝ้ารัยสั่งว่า พวกเจ้าจงไปจับ
 พวกโจรมาผูกเขมยนแล้วนำไปยังป่าช้า เอาขนเสียขไม้หลาวไว้ทั้งเป็น
 พวกเพชรณฆาฏรัยโองการแล้วหาความกรุณามิได้ แลไม่รู้จักคุณ

๔
ขุณฺณาสชาตก

พระพทธี พระธรรม พระสังฆ์ ทรงเข้าไปสู่สำนักพระนาคที่ปกเถร
ทชบาตรเสียบ้าง ขางพวกฉกจวรเสียบ้าง เอามือทชตศิรัษะแลตชปาก
พระเถร แลทชตพระภิกษุทั้งหลายของคันทาเอาจนเลอคไหลออกทางหู
แลจมุกแลปาก พระภิกษุทั้งหลายพากันร้องไห้ยื่นเพื่อไปต่าง ๆ

ผ่ายสังฆเถระจึงปลอบพระภิกษุทั้งหลายด้วยธรรมิกถาว่า คุกร
ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายอย่าคิดอะไรแลอย่าร้องไห้ไปนึกเลย
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วว่า พวกเราที่ต้องโทษอย่างนั้นเพราะ
กรรมที่เราทำมาแล้วแต่ก่อน พระสังฆเถระก็กล่าวสอนด้วยพระคาถา
ดังนี้ว่า

กมุมนโยนิ จ กมุมนพนฺธุ	กมุมนสุสกตา ภาวภเว
ยาว กมุมา น มุจจนฺติ	ดาว กมุเมน สตฺตาบี
สพฺเพ กมุมนสุสกา	กมุมนทายาทา กมุมนปฏฺฐิสรรณา
สพฺเพ ทุกฺขา ทุกฺขกมุเมว เทติ	

ความว่า กรรมคือบุญบาปย่อมเป็นกำเนิดเป็นเผ่าพันธุ์ สัตว
ทั้งหลายที่เวียนเกิดเวียนตายอยู่ในภพน้อยภพใหญ่ ล้วนมีกรรมคือ
บุญบาปเป็นของ ๆ ตนสิ้น สัตวทั้งหลายยังไม่พ้นจากกรรมคือบุญบาป
อยู่ตราบใด ก็ย่อมเสวยสุขแลทุกข์เพราะกรรมอยู่ตราบนั้น สัตวทั้งปวง
ย่อมมีกรรมคือบุญแลบาปเป็นของ ๆ ตน ย่อมรับมรดกผลแห่งกรรม
แลมีกรรมเป็นทพงของตน กรรมคือทุกข์ย่อมให้ผลเป็นทุกข์แท้จริง

ตทา คราวนั้น ชนชาวพระนครก็กำเริบ คือเล่าลือกันต่อ ๆ
 ไปว่า ภิกษุสามเณรสามรูปจะต้องถูกเสียบหลาวทั้งเป็น ในกาลครั้งนั้น
 พระบรมโพธิสัตว์อยู่ที่ในตระกูลเศรษฐีมีนามว่าทูลกษัตริย์ชาติชากก ทราบ
 เรื่องนั้นแล้ว รีบด่วนไปยังสำนักแห่งพระนาทียปถะกรายไหว้แล้วไต่ถาม
 ว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ๆ มีโทษความผิดอย่างไร จึงจะต้อง
 ถูกลงพระอาญาเสียบหลาวทั้งนี้ ๆ คุณกรอุบาทก โทษความผิดของเรา
 ทั้งหลาย ยังไม่เคยมีปรากฏในชาตินี้เลย แต่เราทั้งหลายหากไม่รู้
 ซึ่งโทษอันเกิดแล้วในชาติก่อน

ลำดับนั้น พระบรมโพธิสัตว์เจ้า ทรงเข้าแก้อาณาฏาภรณ์ (คือ
 เครื่องจำรองของคนที่จะต้องถูกฆ่า) แล้ว อ้อนวอนนายเพชฌฆาตว่า
 ขอท่านกรุณาโปรดงดการฆ่าไว้สักครู่หนึ่งเถิด ข้าพเจ้าจะขอเฝ้าพระ
 ราชา แล้วกริบเข้าไปยังพระราชวัง ถวายบังคมพระราชาแล้วกราบทูล
 ว่า ข้าแต่สมมติเทพราช ข้าพระบาทจักถวายเงินแลทอง เพื่อขอถ่าย
 ตัวภิกษุสามเณรสามรูป ขอพระองค์ได้ทรงพระกรุณาแก่ข้าพระบาทเถิด
 พระเจ้าข้า ๆ คุณกรทูลกษัตริย์ชาติชากกจะให้จริงหรือไม่ ข้าแต่สมมติเทพราช
 ข้าพระบาทจะถวายจริง ๆ ถ้าเจ้าจะให้จริงทั้งนั้น เจ้าจงให้ทองเท่าตัวคน
 ที่จะถ่ายทุกคนไป .

ดี สุตวา ทูลกษัตริย์ชาติชากกฟังโองการตรัสดังนั้น มีจิตต์เต็มตนด้วย
 ยศ รัชราชโองการแล้วถวายบังคมลากลับไปบ้าน กรายไหว้มารดาแล้ว
 วิงวอนว่า ข้าแต่พระมารดา ทองคำของมารดาซึ่งมีอยู่มากน้อยเท่าใด

ขณฺฑชาคก

ขอพระมารดาจงยกให้แก่ข้าพเจ้าเถิด ฯ คุณรพื่อ เจ้าจะเอาทองคำไป
ทำไม ฯ ข้าแต่พระมารดา ข้าพเจ้าต้องการจะเอาไปถวายตัวพระภิกษุ
สามสิบสามรูป ซึ่งถูกพระราชายังคับให้ฆ่าเสีย มารดาได้ฟังดังนั้น
เอามอลอบอกของตนแล้วพูดว่า โอเราได้ลูกผู้หาผลประโยชน์อย่างนี้
คณฺหา จึงว่าเจ้าจงถอเอาทรัพย์สมบัติทั้งหลายเถิด

พระบรมโพธิสัตว์ฟังคำมารดาอนุญาติดังนั้น มีจิตตเกษมสันต์
ผ่องใส อุปมัยคัมภพจรในวันเพ็ญลอยอยู่ในอากาศฉนั้น
พระบรมโพธิสัตว์เจ้าจึงนุ่งห่มผ้ามีราคามาก ให้คนขนเอาทองไปกองไว้
ยังหน้าพระลานหลวง แล้วจึงเข้าไปกราบทูลพระราชว่า ขอพระองค์
จงทรงรับเอาทองณกาลขนี้ ฯ เจ้าจงแบ่งทองให้ม้านักเท่ากบใจ
ทุกๆคน ทูลกษัตริย์จึงไปยังสำนักพระนาคทีปเถร นมัสการกราบไหว้
แล้วจึงวิงวอนว่า ข้าแต่พระเถระผู้เจริญ พระผู้เป็นเจ้าจงกรุณาขนี้
ขนที่สำหรับขนี้ ฯ ใต้น้ำหนักประมาณเท่าใด ข้าพเจ้าจักเอาทองคำซึ่ง
ให้เท่าน้ำหนักตัวพระผู้เป็นเจ้าเท่านั้น เมื่อขนี้ทองคำใต้น้ำหนักพอตัว
พระนาคทีปเถระเสร็จแล้ว พระบรมโพธิสัตว์เจ้า เมื่อปราถนาจะปลด
เปลื้องภิกษุสามสิบสามรูปอีก ตามนัยที่ใตซึ่งทองคำเท่าตัวพระนาค
ทีปเถรแล้วนั้น จึงกล่าวคาถาประพนธ์ดังนี้ว่า

สุณนฺตุ โภณฺโต วณฺนี เทวสํมา สมากตา
ภิกฺขุณฺี หิ ปโมเจยฺย โพธิยาเยว การณา

ความว่า ข้าแต่เทพยดาเจ้าทั้งหลายผู้เจริญ ขอเชิญฝูงเทพยดา
จงมาพร้อมกันฟังถ้อยคำของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจะถ่ายพระภิกษุทั้งหลาย
ให้พ้นจากความตายครั้งนี้ ด้วยเหตุเพื่อพระโพธิญาณสิ่งเดียวเท่านั้น

เมื่อพระบรมโพธิสัตว์ประกาศให้เทพยดาทราบชัดดังนี้แล้ว จึง
ถ่ายพระภิกษุไปที่ละรูป ๆ ด้วยวิธีเอาทองคำซึ่งให้ได้น้ำหนักเท่าตัว
ทุก ๆ รูป ทองคำที่นำมาหนักหมดยังไม่พอแก่ภิกษุอีกสามรูป

พระเจ้าอินทรชัตรัสถามว่า คุณกรทูลกษัตริย์ทศ ทองคำของเจ้ามีอีก
หรือไม่ ข้าแต่สมมติเทพดา ทองคำของข้าพระบาทไม่มี ถ้าเช่นนั้น
เจ้าจะทำอย่างไรเล่า ข้าพระบาทขอผิดสักครั้งหนึ่งก่อนพระเจ้าข้า พระ
บรมโพธิสัตว์ถวายบังคมลากลับไปยังบ้าน จึงบอกกับภรรยาว่า เรา
ถวายทองคำแก่พระราชาเพื่อถ่ายตัวพระภิกษุสามสิบสามรูปให้พ้นจากถูก
ฆ่า บัดนี้ภิกษุยังเหลืออยู่สามรูปทองคำหมดไม่พอถ่าย เราจะขาย
ตัวเราเอาเงินไปซื้อทองคำมาถ่าย เราก็ยังยกคทาขายนมให้เต็ม
บริบูรณ์ เจ้าจะเห็นอย่างไร

ฝ่ายภรรยาได้ฟังดังนั้นกริ่งให้จึงพูดว่า ข้าแต่ลูกเจ้าผู้สาม
ท่านอย่าขายตัวท่านเลย ท่านจงขายตัวข้าพเจ้าแลลูกของท่านคิดว่า
ได้มูลค่ามาแล้ว ท่านจงทำตามความชอบใจของท่านเถิด พระบรม
โพธิสัตว์ได้ฟังภรรยาว่าดังนี้ก็ใจตอบว่า คุณกรแม่ผู้เจริญดีแล้ว จึง
จึงมอบตรภรรยาพาไปขายฝากไว้ในสำนักเศรษฐีผู้มีทรัพย์แล้ว เอาเงิน

มาจ่ายชอทองค่านำไปซึ่งไต้หน้าหนักพอเฉพาะภิกษุสองรูป ยังเหลืออยู่
แต่สามแฉรน้อยของคหนึ่ง ข่งเอนทองหมกเสี่ยอีก

โส สามแฉโร สามแฉรน้อยนั้นมีความกลัวต่อความตาย นิ่ง
ร้องให้จนศีรษะตก จึงบอกกับนายเพชฌฆาตว่า ท่านทั้งหลายจงแหง
ข้าพเจ้าให้ตายด้วยหลาวเถิด นายเพชฌฆาตทั้งหลายฟังคำสามแฉร
ผู้หาทพงมี ไต่คองหนักให้ คิคสังสาร จึงเปลืองสามแฉรออกจากเครื่อง
จำจอง สามแฉรนั้นครันไต่ โอกาสแล้ว จึงเข้าไปยังสำนักพระนาคที่ป
เถระ นมัสการกราบไหว้แล้วกล่าวว่ ข้าแต่พระเถระผู้เจริญ ข้าพเจ้า
ขอกราบลาตายในวันนี้ จำเดิมแต่วันซึ่งข้าพเจ้าบรรพชาแล้วจนถึงวันน
โทษผิดที่เป็นกายกรรมวจีกรรมมโนกรรมสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งมีอยู่ใน
สำนักพระผู้เป็นเจ้า ขอพระผู้เป็นเจ้ากรุณาอดโทษนั้นแก่ข้าพเจ้าด้วย
กิตฺข้าพเจ้าจะทำความเคารพกราบไหว้ก็เป็นที่สุดครึ่งเดียววัน อนึ่งถ้า
หากว่าบิณฑามารดาของข้าพเจ้าจะพงถามถึงข้าพเจ้าไซ้ ขอพระผู้เป็นเจ้า
โปรดให้รักประคองนี้ แลผัจวรผาสาฏุกณน ๆ แก่บิณฑามารดา ๆ เห็น
จำไต่จะบันเทาความเศร้าโศกให้หายไป สามแฉรน้อยละห้อยละเหย
ตรงเข้ากอดรักพระนาคที่ปเถระ ร่ำร้องให้ โดยนัยดังนี้

นาคที่ปเถโร พระนาคที่ปเถระเจ้า ฟังคำร่ำพรพรรณเสียดังความ
โศกคัลลยของสามแฉรน้อย มีความสลครันทศใจสคอาลัยยงนักจึงปลอย
ว่ ตุกรสามแฉรผู้มีอายุ เธออย่าโศกเศร้าเสียใจแลคิกไปนักเลย
เราจักไม่ปล่อยให้เธอตายแต่ผู้เดียวไต่ เมื่อจะเสียดังกรรมสิ่งสอนต่อไป
จึงกล่าวนัยคาถาดังนว่า

สพฺเพ อนิจฺจา ธมฺมา อุปฺปาทวยธมฺมิโน

อุปฺปชฺฌิตฺวา นิรุชฺฌนฺติ เตสํ วุปฺสโม สุโข

ความว่า ธรรมทั้งหลายทั้งหมด เป็นของไม่เที่ยงแท้ มื่อน
ยังเกิดขึ้นแลเสื่อมไปเป็นธรรมดา ธรรมทั้งหลายเกิดขึ้นแล้วก็ย่อมดับไป
ความที่ธรรมทั้งหลายนั้นเขาร่างขบเสียบ ย่อมเป็นสุขด้วยประการดังนี้

ทูลกษัตริย์ชาติ ไต่ฟังธรรมกถาดังนั้น จึงตกฟุ้งตนของตนเองว่า
ดูกรทูลกษัตริย์ชาติ เจ้ารักชีวิตของเจ้ามากหรือรักพระพุทธ พระธรรม
พระสงฆ์ มากกว่ารักชีวิต เมื่อทูลกษัตริย์ชาติคิดเห็นว่า พระพุทธ
พระธรรม พระสงฆ์ เป็นทรกยิ่งกว่าชีวิต จึงเข้าไปเฝ้าพระเจ้าจันทรราช
แล้วกราบทูลว่า ขอพระกรุณาปกเกล้า ข้าพระพุทธเจ้าจกภัยอาสาตาย
แทนสามเณร ๆ ดูกรทูลกษัตริย์ชาติจริงกระนั้นหรือ พระเจ้าช้าตายแทน
สามเณรได้จริง ๆ ถ้าเช่นนั้น เจ้าจงให้ชีวิตแก่สามเณร ๆ ทูลกษัตริย์ชาติ
จึงไปสู่สำนักสามเณรแก่สามเณรออกจากเคืองจ้องจำแล้วกล่าวคาถา
ดังนี้
ดังนี้

สุณฺนตุ โภณฺโต วณฺโณ เทวสฺมา สมากตา

อตฺตโน ชฺวีตํ ทตฺวา โพธิยาเยว การณา

ความว่า ข้าแต่เทพยดาเจ้าทั้งหลายผู้เจริญ ขอเชิญหมู่เทพยดา
เจ้าจงมาประชุมพร้อมกันฟังถ้อยคำของข้าพเจ้าณบัดนี้ ข้าพเจ้าสละชีวิต
ของข้าพเจ้าตายแทนสามเณร ก็เพราะเหตุแก่พระโพธิญาณสิ่งเดียว
เท่านั้น

ทลกกษณทิตกกล่าวคาถานแล้ว จึงประกาศให้เทพยดาทราขอีก
 ต่อไปว่า ขอเทพยดาผู้มีมหิทธิฤทธิ ซึ่งสิงสถิตในอากาศแลภเขา
 เเนาไพร จงฟังถ้อยคำของข้าพเจ้า ซึ่งกล่าวขบขันเป็นคำจริงทงสน
 ผู้ใดต้องการหัวใจแลศรัยะแลจักษชวหาเนอหรือเลอค ผู้นั้นจงจะเซอค
 เอาไปตามประสงค์ ข้าพเจ้าปลงชีวิตครนชอว่าทานขารม คว้ยอำนาจ
 ชีวิตทานนี้ ขอให้ข้าพเจ้าใดตรีสเป็นพระพทธเจ้าองค์ใดองค์หนึ่งในกาล
 ข้างหน้า จกรอชนสัตว์ซึ่งจมอยู่ในสังสารวัฏ ให้ข้ามตนชนผงคอ
 พระนฤพาน เมอประกาศทงนแล้ว จึงนมัสการสามเณรแล้วกล่าวว่า
 ขอให้สามเณรอยู่ตงใจรักษาศิลแลเจริญญภาวนาทำเมตตาคิจตเป็นอารมณ
 อนึ่งถ้าหากว่าข้าพเจ้าประมาทพลาดพลึงควยกายวาจาใจ ขอท่านจงให้
 อภัยอกโทษแก่ข้าพเจ้าควย แล้วยกอกแก่นายเพชณสมาภูวาท่าน
 ทงหลายจงจำองเมยณข้าพเจ้าตามแบขบงคยเถค นายเพชณสมาภู
 ทงหลายก็พากันจับทลกกษณทิตเขาจำควยเครองจำห้าประการ จึงประหาร
 ควยหวายแล้วนำไปยงข่าชาคคย

ตี ทิวส์ ในเวลาวันนั้น ชนชาวพระนครก็พากันแตกคณพคกัน
 อดเรองทลกกษณทิตปลงชีวิตจะตายแทนสามเณรนั้น ฝ่ายมารคาของ
 ทลกกษณทิตไค ยนข่าวเล้าลอคทงนนั้น คิวส์นขวัญหายเอามือทงสองตอก
 สยายผมกลึงเกลอกรองให้รำไร วิงตามไปถงข่าชาคคคย เห็นลุกรก
 อันไม่มีความผิดตองถูกจำองห้าประการ หัวใจปานประหนึ่งว่าจะแตก
 ออกเจคภาค น้ำตาไหลลงพราภ ๆ แล้วยกกล่าวพระคาถาทงนว่า

หา ตาต บียปุตตก

หา ตาต หทย มม

หา ตาต ปุตตก ลภี

ตฺวณฺจ กาลกโต ปุพฺเพ

อนาถมรณํ มม

สพฺเพ เต จ ภเวยฺยาหํ

ขุပ္ปิปาสาหิ บิตฺติยา

นิวตฺเตหิ ตฺวมฺบิ ปุตฺตก

ความว่า คุณรพื่อลูกรักตั้งดวงใจ มารดาขอห้ามเจ้าไว้ก่อน เจ้า
จะตายไปก่อนมารดาแล้ว มารดาหาที่พึ่งมิได้ก็จะตายไปตามเจ้า อนึ่ง
เล่าทรัพย์สินสมบัติของพ่อยังมีมาก เราแม่ลูกมิได้ลำบากด้วยอยากข้าว
แลน้ำ พ่อจึงกลับไปบ้านของเราเถิด มารดากล่าวคาถานี้แล้ว ก็พร่ำขอร้อง
ไปต่าง ๆ ว่า มารดาจักตายวันนหรือวันพรุ่งเป็นแน่ มารดาขอมยก
ทรัพย์สินสมบัติให้แก่เจ้าทั้งหมด เจ้าจึงเห็นแก่มารดาเถิด

ลำดับนั้น พระบรมโพธิสัตว์เจ้าจึงตอบมารดาว่า มารดาอย่าว่าอย่าง
นั้นเลย ข้าพเจ้าสละชีวิตครองนเพื่อประโยชน์แก่พระพุทธ พระธรรม
พระสงฆ์ มารดาจงอย่าห้ามข้าพเจ้าเลย เหตุใดข้าพเจ้าจึงว่าดังนี้เล่า
เพราะว่าพระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆ์เจ้านั้น เป็นที่ปลื้มสงสรร
โลกให้สว่างให้รู้ทางบาปบุญคุณโทษ เปรียบดังแสงพระอาทิตย์อัน
ส่องโลกให้สว่างทุกแห่งหล้าฉะนั้น คนจำพวกใดถึงพระพุทธ พระธรรม
พระสงฆ์เป็นที่พึ่งแล้ว ความหวาดหวั่นต่ออันตรายย่อมไม่มีแก่คน
จำพวกนั้นเลย คนจำพวกนั้นย่อมจะถึงซึ่งทางดำเนินแห่งความสุข
อันเกษม ด้วยเหตุนี้มารดาอย่าห้ามเลย

สา มาตา ส่วนมารดานั้น ไม่อาจจะยังพระโพธิสัตว์ให้กลับได้
 จึงเฝ้าตามไปถึงที่ซึ่งนายเพชรณมาฏเขาจะฆ่า พระบรมโพธิสัตว์จึงเอา
 มือลูบไม้หลาวแล้วกล่าวว่า ดูกรไม้หลาว ไม้ต้นอื่นเขาเอาไปทำ
 เป็นพระวิหารก็มี เป็นพระพุทธรูป และเป็นที่งกรรมเป็นอาวาสที่อยู่ก็มี
 ส่วนไม้หลาวนี้ทำไมจึงมาตั้งรืออยู่ยู่แล้ว ตสมึ ขณ ในขณะ
 ยึดเคียวใจ เทพยดาฟังคำพระบรมโพธิสัตว์แล้ว จึงบันดาลให้ไม้หลาว
 หักเป็นจณวิวณไป คราวนั้น ชนชาวพระนครก็ตนเต้นพากันมาก
 แลพุดกันต่อไป

ตี ทิวส์ ในเวลานั้นนั้น สชาคพราหมณ์ผู้ บิดาของพระโพธิสัตว์
 ซึ่งไปค้าขายได้ทองคำเต็มเรือกลับมาแต่เมืองปาดลิตตร พอประจวบ
 มาถึงจินนคร มหาชนจึงบอกกับสชาคพราหมณ์ว่า ท่านไม่รู้หรือทุก
 บณทิตบุตรของท่าน สละชีวิตให้เป็นทานแก่พระพุทธรูป พระธรรม
 พระสงฆ์ บคนเพชรณมาฏเขาจะยกชนไว้นบปลายไม้หลาวแล้ว สชาค
 พราหมณ์ได้ ยินเขาบอกดังนั้น ก็กระหนกตกใจรีบตามไปถึงป่าช้า จึง
 วิงวอนนายเพชรณมาฏว่า อย่าเพื่อทำบุตรของข้าพเจ้าให้พินาศเลย
 ข้าพเจ้าจะขอถ่ายบุตรข้าพเจ้า แล้วรีบไปเฝ้าพระเจ้าจินราชกราบทูลว่า
 ข้าแต่สมมติเทวคา ขอทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ให้ข้าพระพุทธเจ้าถ่าย
 ทุกกบณทิตเถิดพระเจ้าข้าฯ ดูกรพราหมณ์ เจ้าจงให้ทองคำหนักเท่าตัว
 ทุกกบณทิต สชาคพราหมณ์รบพระราชโองการแล้ว รีบไปเข็ดทองเรือ
 นำเอาทองคำมาซึ่งหนักเท่าตัวทุกกบณทิต ถ่ายแล้วก็พากันกลับไป
 บ้านเรือนของตน

ตทา สัมเถโร คราวนน พระสังฆเถรเจ้าชอนาคทีปะ จึงให้
 โอวาทแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ดูกรท่านผู้มีอายุทั้งหลาย เราขอตักเตือน
 ท่านทั้งหลาย ขันพวกเราไต่รอกพันจากทุกข์ เพราะอาศรัยทลภ
 ยัณทัตช่วยถ้ำพวกเรากว้ยทองคำเท่าตัว ๆ พวกเราทั้งหลายควรจะ
 สรรเสริญคุณศรัทธาแลเห็นอุปการของทลภยัณทัต พวกเราควรจะ
 พยายามทำความเพียรเจริญพระกรรมฐานให้ยิ่งขึ้นไป พระภิกษุทั้งหลาย
 เหล่านั้น พวกนยินคัรบโอวาทของพระสังฆเถระ ๆ กับพระภิกษุทั้งหลาย
 ก็ตั้งใจเจริญพระกรรมฐาน ไม่ช้านานเท่าใดก็ได้บรรลุพระอรหัตตพร้อม
 ทัวยปฐิสัมภิตาญาณ พระสังฆเถระจึงปลุกษากัยพระภิกษุสามสิบสองรูป
 ว่าอย่ากระนั้นเลย พวกเราจะช่วยกันทำความสังเคราะห์แก่ทลภยัณทัต
 เถค พระภิกษุทั้งหลายมีความยินดีพร้อมกัน ลุกขนห่มคลุมจิวรถอเอา
 ษাত্রของตน ๆ เหาะขนบนอากาศ งามปรากฏถึงหงส์เหมราช ขาง
 องคกนง ขางองคกเคจรจงกรม ขางองคกนอน ขางองคยนอยเห็นอ
 ยอกภูเขา เอามอลุขพระอาทิตย์พระจันทร์ พวกนั้นทำปาฏิหาริให้เห็นเป็น
 อัจจรรยต่าง ๆ

อถ ราช ครังนนพระเจ้าจันราช ทอดพระเนตรเห็นอัจจรรย
 ซึ่งไม่เคยทอดพระเนตร ก็ตั้งตกพระทัยเสียวสยงเส้นพระโลมา
 จึงดำรัสสั่งแก่พวกอำมาตย์ว่า ดูกรอำมาตย์ผู้เจริญ พวกโจรเหล่านี้
 พวกนั้นเหาะมาโดยอากาศ หมายมาคมาจะฆ่าพวกเรา เราจะคิดอ่าน
 ทำอย่างไร ๆ ข้าแต่สมมติเทวคา ขอพระองค์โปรดรับสั่งให้หาตัว

ทุลลภขณทิตเข้ามาสอยถามดูเห็นจะดีพระเจ้าข้า จึงรับสั่งให้อำมาตย์
 ไปตามตัวทุลลภขณทิตเข้ามาเฝ้าตรัสถามว่า พวกโจรสลัมสืบสามที่
 เจ้าถ่ายตัวปล่อยไปแล้ว บัดนี้พากันเหาะมาโดยอากาศ หมายมาค
 จะฆ่าพวกเรา เจ้าจงช่วยแก้ไขให้เราพ้นอันตราย

พระบรมโพธิสัตว์เจ้าศกยพระราชดำรัสถึงนั้น มีจิตตเกษมสันต์
 หน้าชนบาน เปรียบปานดังพระจันทร์ในวันเพ็ญขึ้นเด่นดวงฉนน จึง
 กรายทูลว่า ขอพระองค์อย่าทรงพระวิตกเลย ข้าพระบาทจักอาราธนา
 ให้ลงมาในวันนี้ ทูลปล่อยทิ้งไปแล้ว ก็ให้คนจิตแจ่มแต่งอาสนไว้เป็น
 อนันต์ พระเจ้าจันทรราชทรงย่นประทบถอเครื่องสักการะมีดอกไม้แลของ
 หอมเป็นต้นคอยทำอยู่ ฝ่ายทุลลภขณทิตจึงประนมหัตถนมัสการงย
 หน้าชนคูอากาศแล้วประกาศว่า ขออาราธนาพระสังฆพุทธสาวกจงลง
 จากอากาศเถิดพระเจ้าข้า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ตัวข้าพเจ้าขอว่าทุลลภ
 ขณทิต ขอนิมนต์พระผู้เป็นเจ้า ๆ จึงรับนิมนต์เถิดพระเจ้าข้า

พระภิกษุสามสืบสามรูป ได้ยินเสียงว่าทุลลภขณทิตก็จำได้ จึง
 พากันลงจากอากาศ มานั่งพร้อมกันณอาสนในราชนิเวศน์สถาน พระ
 เจ้าจันทรราชถวายอภิวาทด้วยขุณฺณจางคประคิษฐูทั้งห้า ทำสักการบูชาพระ
 ภิกษุทั้งหลายโดยเคารพ พระนาคที่ปีเถรวเจ้า เมื่อจะแสดงธรรมสั่งสอน
 พระเจ้าจันทรราช จึงประกาศพระคาถาดังนี้ว่า

สก็ เทว มหาราช สพุถิ โหติ สมากโม
 โส นั สักโม ปาเลติ น สพุถิ พหุสักโม
 สพุถิเรว สมาสเสถ สพุถิ กุพฺพเถถ สนุถวิ
 สติ จ ฌมฺมมณฺญาช เสยฺโย โหติ น ปาบีโย

ความว่า ข้าแต่มหาราชเจ้าผู้สมมติเทวคา ความคบหาด้วย
 สัตย์บริษททั้งหลาย ไม่มากแต่ครั้งเดียว ความคบหาด้วยสัตย์บริษทนั้น
 ย่อมอุ้มธารเลี้ยงผู้คบหานั้นไว้ ได้ดี พระองค์จึงคบแลทำความรักใคร่
 ด้วยสัตย์บริษททั้งหลายเถิด คุณอันประเสริฐไม่เป็นธรรมดาจะบังเกิด
 มีโดยส่วนเดียว เพราะวัตรธรรมของสัตย์บริษททั้งหลายแท้จริง

ข้าแต่มหาราชขบพิตร ราชรถอันงดงามวิจิตรด้วยเงินทองก็ดี หรือ
 สวรรค์อันทรียอันผ่องใส ก็ย่อมเสื่อมชดคร่ำคร่าไปทุกวัน ธรรมของ
 สัตย์บริษททั้งหลายนั้น ย่อมไม่ถึงความชราชารคเลย อนึ่งพวกสัตย์บริษท
 ย่อมวัตรธรรมตามพวกสัตย์บริษทด้วยกัน ธรรมของพวกสัตย์บริษทแลสัตย์บริษท
 นั้น ห่างไกลกันคนละซีก เหมือนฟ้าห่างกับดิน แลเหมือนผิง
 แห่งมหาสมุทร

ผู้ยู่ครองเรือนบริโภคกาม เป็นผู้เกียจคร้านก็ไม่ได้ ผู้ที่ขวช
 แล้วไม่สำรวมอินทรีย์ก็ไม่งาม พระราชาไม่ทรงวิจารณ์ให้ถ่องแท้ก่อน
 ก็ไม่ได้ ผู้เป็นบัณฑิตแล้วมักโกรธเร็วก็ไม่ได้ ผู้ใดหลงแล้วไปถาม
 คนที่หลงด้วยกัน ผู้นั้นก็ย่อมจะหลงมากไปอีก แลจะไม่ไ้ได้ประสบ
 ความสวัสดิ์ ผู้ไร้ปรีชาย่อมปราถนามากเกินไป

ข้าแต่พระมหाराชยพิตร ผู้ใดต้องการเค็รทางตรงแต่หลงไปเค็ร
ตามภูเขาย ผู้นั้นย่อมไม่ประสยความสวสดี มีแต่จะตกลงตามชอก
ภูเขายแลหุยเหวฉนนใด ความคยคนพาลก็มีอาการเช่นเค็ยวกันฉนนนั้น
ผู้ใดเอากฤษณากะลำพักหอกขโยไม้ ๆ นั้นก็จะมิกลันหอมพุ่งไปฉนนใด
ความคยนักปราชญ์ ๆ ก็จะไปในสิ่งทีคฉนนนั้น

ผู้ใดชอยคยแลทำความรักใคร่ต่อคนพาล ผู้นั้นย่อมยินดีเลื่อมใส
ต่อลทธิแห่งคนพาล ความทุกขกทวมากจนแก่ผู้นั้น เหมือนพชพรวรณท
คนเพาะให้งอกงามฉนน คนใดทำความชั่วแลความดี คนนั้นย่อมจะได้
รับผลความชั่วแลความดี คนพาลยอมเสวยทุกขในนรก นักปราชญ์
ยอมเสวยสุขคือพระนฤพาน

คนพาลยอมไม่เชื่อฟังคำสอนของบิคามารดาแลครูอาจารย์ คน
เปนนักปราชญ์ยอมเชื่อฟังคำสอนของบิคามารดาครูอาจารย์ นรชนคน
เหล่าใด ย่อมก่อกรรมทำบาปเนือง ๆ นรชนคนเหล่านั้นยอมไปนรกใน
ทีไม่ควรไป นรชนคนเหล่าใดมีบุญใดทำไว้แล้ว ละเว้นเสียจากการบาป
นรชนคนเหล่านั้นยอมไปสวรรค์แลยอมได้สมยติโดยแท้

เทศนาวสานเน เมื่อขยเทศน์าลงครั้งนั้น พระเจ้าจันราชมีพระราช
หฤทัยปลาทเลื่อมใส มอขพระองค์เปนคริษย์แก่พระรัตนตรัย แล้วยรับสั่ง
ให้ราชบุษยตีกลองบ่าวร้องให้ราษฎรทราษทวกันวว่า ราษฎรทงหลาย

ขึ้นคาอยู่^๕ในแคว้น^๕แคว้นของเรา จึง^๕นบถ^๕อพระรัตนตรัย^๕อย่าได้^๕ประมาณ^๕เลย
 จำ^๕เต็ม^๕ตั้ง^๕แต่^๕นั้น^๕มา มนุษย์^๕ชาวเมือง^๕จินนคร^๕ที่เป็น^๕ฝ่าย^๕มิชฌา^๕ทัญญู^๕ ก็^๕กลับ
 เป็น^๕สัมมา^๕ทัญญู^๕ทั้ง^๕สิ้น พระ^๕เจ้า^๕จัน^๕ราช^๕จิง^๕ตรัส^๕แก่^๕พระ^๕นาค^๕ที่^๕ปี^๕เถระ^๕ว่า
 ข้า^๕แต่^๕พระ^๕ผู้^๕เป็น^๕เจ้า^๕ผู้^๕เจริญ^๕ ข้า^๕พเจ้า^๕ทำ^๕ล่วง^๕เกิน^๕ด้วย^๕กาย^๕วาจา^๕ใจ เป็น^๕ไป
 ใน^๕อดีต^๕แล^๕ข^๕จ^๕บุ^๕ณ^๕นี้^๕ว่า^๕เป็น^๕โทษ^๕ใหญ่ เพราะ^๕เหตุ^๕ที่^๕ค^๕บ^๕ป^๕า^๕ป^๕ม^๕ิ^๕ตร^๕ผิด^๕ไป
 ขอ^๕พระ^๕ผู้^๕เป็น^๕เจ้า^๕ได้^๕ไป^๕ร^๕ค^๕ง^๕ค^๕โทษ^๕แก่^๕ข้า^๕พ^๕เจ้า แล^๕ว^๕ก็^๕ตรัส^๕พระ^๕คา^๕ถา^๕ค^๕ง^๕ว่า

กา ^๕ พ ^๕ ก ^๕ ุ ^๕ เข	ย ^๕ ถา	จ ^๕ น ^๕ ุ ^๕ โท	ห ^๕ าย ^๕ เต ^๕ ว	สุ ^๕ เว	สุ ^๕ เว
กา ^๕ พ ^๕ ก ^๕ ุ ^๕ ช ^๕ ุ ^๕ ป ^๕ โม	ภ ^๕ น ^๕ ุ ^๕ เต		อ ^๕ ส ^๕ ถ ^๕	โ ^๕ ห ^๕ ติ	ส ^๕ มา ^๕ ค ^๕ โม
ต ^๕ ถา	ห ^๕ ิ	พ ^๕ ุ ^๕ รา ^๕ ห ^๕ ุ ^๕ ม ^๕ ณ ^๕ ส ^๕ ัก ^๕ โม	สา ^๕ ห ^๕ ส ^๕ ัก ^๕	ป ^๕ ุ ^๕ ริ ^๕ สา ^๕ ธ ^๕ ม ^๕	
อ ^๕ กา ^๕ ส ^๕ ิ ^๕ ห ^๕	ป ^๕ า ^๕ ป ^๕ ก ^๕ ม ^๕ ม ^๕		เย ^๕ น	ค ^๕ จ ^๕ ณ ^๕ า ^๕ มิ	ท ^๕ ุ ^๕ ค ^๕ ค ^๕ ติ
สุ ^๕ ก ^๕ ป ^๕ ก ^๕ ุ ^๕ เข	ย ^๕ ถา	จ ^๕ น ^๕ ุ ^๕ โท	ว ^๕ ท ^๕ ุ ^๕ ม ^๕ เต ^๕ ว	สุ ^๕ เว	สุ ^๕ เว
สุ ^๕ ก ^๕ ป ^๕ ก ^๕ ุ ^๕ ช ^๕ ุ ^๕ ป ^๕ โม	ภ ^๕ น ^๕ ุ ^๕ เต		ส ^๕ ถ ^๕	โ ^๕ ห ^๕ ติ	ส ^๕ มา ^๕ ค ^๕ โม
ต ^๕ ถา	ห ^๕ ิ	ต ^๕ ว	ส ^๕ ัก ^๕ โม	เอ ^๕ ว ^๕	ชา ^๕ นา ^๕ ห ^๕ ิ
กา ^๕ หา ^๕ มิ	ก ^๕ ุ ^๕ ส ^๕ ถ ^๕	ก ^๕ ม ^๕ ม ^๕	เย ^๕ น	ค ^๕ จ ^๕ ณ ^๕ า ^๕ มิ	สุ ^๕ ค ^๕ ติ

ความ^๕ว่า ข้า^๕แต่^๕พระ^๕ผู้^๕เป็น^๕เจ้า^๕ผู้^๕เจริญ^๕ พระ^๕จัน^๕ทร^๕ใน^๕วัน^๕ข้าง^๕แรม
 ย^๕่อ^๕ม^๕ล^๕ย^๕แ^๕ส^๕ง^๕ไป^๕ทุ^๕ก^๕วัน^๕ ๆ ฉ^๕น^๕ไ^๕ต ความ^๕ค^๕บ^๕ห^๕า^๕อ^๕ส^๕ถ^๕บุ^๕ร^๕ษ^๕ท^๕ง^๕ห^๕ล^๕าย ก็^๕เห^๕ม^๕อ^๕น
 ก^๕บ^๕พระ^๕จัน^๕ทร^๕ใน^๕วัน^๕ข้าง^๕แรม^๕ฉ^๕น^๕น^๕ั้น ความ^๕ค^๕บ^๕ห^๕า^๕ก^๕บ^๕พ^๕รา^๕ห^๕ม^๕ณ^๕ผู้^๕ป^๕โร^๕ห^๕ิต^๕ทำ
 ให้^๕ข้า^๕พ^๕เจ้า^๕ม^๕ค^๕ม^๕ค^๕ส^๕ม^๕จ^๕ริง^๕ค^๕ง^๕น^๕ั้น ข้า^๕พ^๕เจ้า^๕จะ^๕ไป^๕ท^๕ค^๕ค^๕ติ^๕ด้วย^๕ข^๕า^๕ป^๕ก^๕ร^๕ร^๕ม^๕ส^๕ง^๕ไ^๕ต
 ข้า^๕พ^๕เจ้า^๕ได้^๕ทำ^๕ข^๕า^๕ป^๕ก^๕ร^๕ร^๕ม^๕ซ^๕ึง^๕เป็น^๕อ^๕ธ^๕ร^๕ร^๕ม^๕ของ^๕บุ^๕ร^๕ษ^๕ล^๕ว^๕น ส^๕า^๕ห^๕ส^๕ถ^๕ส^๕ง^๕น^๕น^๕เ^๕ล^๕ย^๕แ^๕ล^๕ว

ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ พระจันทร์ในวันข้างขึ้น ย่อมเปล่งรัศมี
 สว่างฉนโต ความสมาคมกับสัตตบรรณทั้งหลาย ก็เหมือนพระจันทร์ใน
 วันข้างขึ้นฉนนัน ความทมาคยหาพระผู้เป็นเจ้า ทำให้ข้าพเจ้าสว่าง
 สมจริง ปณฺทิต ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้มีขุณฺณาสชาตก ขอพระผู้เป็นเจ้าจงรู้
 อย่างนี้ว่า ข้าพเจ้าจะไปสูกตติด้วยกุศลกรรมสิ่งใด ข้าพเจ้าจะทำกุศล
 กรรมสิ่งนั้นทุกประการ

พระเจ้าจันทรราชทรงประกาศตั้งนแล้ว ก็ส่งพระภิกษุทั้งหลายไป
 โดยสวัสดิภาพ จึงตั้งทลภยณฺทิตให้เป็นทีเสนาบดี แล้วขับไล่พราหมณ์
 ปรโรหิตปายมิตรนั้นให้ไปเสียดจากพระนคร หมู่ประชารายฎรในเมืองนั้น
 พากันทำขุณฺณาสชาตก มีทานเป็นต้น แลอุปฐากสังฆมณเฑาะลด้วยขุณฺณาสชาตก
 ทงส เมื่อทาลายชีวิตนทรยแล้ว ก็ไปเกิดในโลกสวรรค์ พระเจ้า
 จันทรราชก็ทลภยเสนาบดีนั้น ใคยาเพ็ญกุศลมีทานเป็นต้น เมื่อสิ้นชนมาขุ
 แล้วไคไปยังเกิดในเทวสถาน

สตถา อิมํ ชมฺมเทสนํ อหริตฺวา สมนเค็จพระบรมคาสคาทรวงนำ
 พระธรรมเทศน่านมาแล้ว จึงประชุมชาตกว่า พราหมณ์ผู้มีจณาภิฏฐิ
 ในกาลนั้น กลยชาติมาคอกภิกษุเทวทตต พระเจ้าจันทรราชผู้ประทุษฐิร้าย
 ตอภิกษุในกาลนั้น กลยชาติมาคอพระอนนทเถร มารคาทลภยณฺทิต
 ในกาลนั้น กลยชาติมาคอพระมหามายา บิดาทลภยณฺทิตในกาลนั้น

๑๑ ทูลกษัตริย์ชาติคก

๕๘

กษัตริย์ชาติคกคือพระสุทโธทนมหาราชเจ้า ภาวยาทูลกษัตริย์ชาติคกในกาลนั้น
กษัตริย์ชาติคกคือพระพิมพายโสธรา บุตรของทูลกษัตริย์ชาติคกในกาลนั้น กษัตริย์
ชาติคกคือพระราหุล ตรีษททั้งหลายในกาลนั้น กษัตริย์ชาติคกคือพุทธตรีษท
ทูลกษัตริย์ชาติคกนั้น ครั้นกษัตริย์ชาติคกคือพระโลกนาถ ด้วยประการฉะนี้

จบทูลกษัตริย์ชาติคก

๑๒ อาทิตชาดก

สทุชาย ทานํ ททโตติ อิทํ สตุลา เขตวเน วิหรนุโต
 ทานปารมี อารพุก กเถสิ

สตุลา สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อทรงประทับอยู่ณพระเชตะวัน
 วิหาร ทรงพระปรารภทานขารมให้เหต จึงตรัสพระธรรมเทศนาน
 มีคำเริ่มว่า สทุชาย ทานํ ททโต ดังนี้เป็นต้น

อนุสนธิในเรื่องนี้มีว่า วันหนึ่งพระภิกษุทั้งหลายประชุมกันใน
 โรงธรรมสภา พากันสรรเสริญขารมของพระบรมศาสดาว่า ดูกกรผู้มี
 อายุทั้งหลาย พระบรมศาสดาพระองค์ไม่อิมไม่เขอในทานเลขน่าอศจรรย
 หนัก ลำคยนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จออกจากคณภิกษุ ทรงพระ
 คำเนียรไปยังโรงธรรมสภา ประทับเหนือขวรพทธอาสน์แล้วตรัสถามว่า
 ดูกกรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายประชุมกันพุดถงเรื่องอะไร พระภิกษุ
 ทั้งหลายจึงกราบทูลความตามทีพุดกนนั้น ให้พระพทธองค์ทรงทราบ
 ทกประการ สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์มีพทธคำรัสว่า ดูกกรภิกษุ
 ทั้งหลาย ตถาคคไม่อิมไม่เขอในทานณกาลขคคไม่ลึเป็นอศจรรยหนัก
 เมื่อตถาคคตยงสร้างพระขารมอยู่ในกาลปางก่อน ไม่รู้อิมรูเขอเลขนั้น
 และเป็นอศจรรยขงนค ตรัสคังนแล้วจึงนำเรื่องราวทีลวงแล้วมาอ้าง
 คังค่อไปนว่า

อดีเต ภิกขเว เขตตฺตฺรณคเร อาทิตยราชา นาม รชฺชํ กาเรสิ
 ตฺวกรภิกษุทั้งหลาย ในกาลที่ล่วงมาแล้วแต่หนหลัง ยังมีพระราช
 ทรงพระนามว่าอาทิตยราช เสวยราชสมบัติในเมืองเชตฺตฺร มโรรคมเหษี
 ทรงพระนามว่าสังฆเทวี พระเจ้าอาทิตยราชนั้น เสวยราชสมบัติโดย
 ยุติธรรม โปรดให้สร้างโรงทานหกแห่ง คือทรมประตุมืองสี่แห่ง
 ท่ามกลางเมืองหนึ่ง ทรมพระทวารราชนิเวศน์แห่งหนึ่ง ทรงบริจาคทรัพย์
 บำเพ็ญทานวันละแสนทุกวัน ๆ แลทรงรักษาศีลมิได้ประมาณ

วันหนึ่งเวลาจะใกล้รุ่ง พระเจ้าอาทิตยราชทรงพระสับนินิมิตรว่า
 มีพราหมณ์แก่คนหนึ่ง มาขอพระกระยาหารที่เสวย พระองค์
 ตนบรรทมแล้วใคร่ครวญดูก็ทราวยศที่ว่า เวลาเช้าวันนี้จะมียาจกมา
 ขอทาน จึงทรงพระรำพึงต่อไปว่า ถ้าหากว่าจะมียาจกมาขอหัวใจ หรือ
 ศีรษะเนื้อแลเลือก หรือจะขอร่างกายแต่ครึ่งหนึ่ง หรือขอทั้งหมดไซ้
 เราจักยอมยกให้ทุกสิ่ง อนึ่งหรือจะขอลูกเมียขอรักแลราชสมบัติก็
 เราจักยอมยกให้สิ่งทั้งนั้น หรือหากว่าจะขอเอาตัวเราไปเป็นทาส
 เราจักยอมไปเป็นทาสได้ทุกประการ

เมื่อพระเจ้าอาทิตยราชทรงดำริห้อยดังนี้ ทนนมหาปถวิอินหนาแน่น
 ไค้สองแสนสี่หมื่นโยชน์ก็ไหวหวั่นหวาด ขนเขาสิเนรราชก็ยอมยก
 ทอกไปข้างเมืองเชตฺตฺร เปรียบคังหน่อหวายอ่อนที่ถูกไฟลน เสียงฟ้า
 ก็คำรนรอกของอากาศ สากรสมุทรรักดีฟองเป็นลูกคลื่นคังฉะฉาดฉาน

ฝนลูกเห็บก็ตกลงเกลื่อนกลาดปัดพิ ท้าวโกสีย์ก็ปรยหิตถ้อยฉกฉวน
 ผงเทพยเจ้าให้ชว่องสาธการโกลาหล ตลอดทั่วถึงพรหมโลกเบื้องบน
 ล้วนเสียงสาธการ

ขณะนั้น พิกพท้าวมจฺวานก็เสด็จอาการรอนผิตปลาต ท้าว
 สักกเทวราชเสด็จด้วยทิพยจักษุก็ทราวยเหตุว่า บัดนี้พระเจ้าอาทิตราษ
 หน่อแนวพระพุทธรเจ้า ประสงค์จะบำเพ็ญทาน เราจักไปเพิ่มพระบารม
 ของพระองค์ให้เต็มบริบูรณ์ เราจักไปขอโภชนาหารก่อน ทรงอนุสร
 แล้วก็เสด็จจากสวรรค์ แปลงรูปเป็นพราหมณ์แก่หง่อม สรีระกายนั้น
 ชุบผอม ผมหงอกขาวถ้อยไม่เท่าเคื่องกั้นตรงไปในพระนคร แสด็จตน
 ให้พระเจ้าอาทิตราษทอศพระเนตร แล้วตั้งเสียงถวายเป็นมงคลชนสาม
 หนว่า ข้าแต่พระมหाराษเจ้า ขอพระองค์จงชนะ ขอพระองค์จงชนะ
 ขอพระองค์จงชนะ เกศพระเจ้าข้า

ราชา พระเจ้าอาทิตราษทอศพระเนตรเห็นอินทรพราหมณ์นั้น มีพระ
 หฤทัยอันพระกรุณาตกเตือน จึงเออนพระโอบยสุทรัสถามว่า คุณกรพราหมณ์
 ท่านมาจะต้องการสิ่งใดหรือฯ ข้าแต่พระมหाराษเจ้า ข้าพระพุทธรเจ้า
 แก่เฒ่าชราทพลาพยากไร้แสนเชิญ เป็นโรคพยาธิเบียดเบียนในท้อง
 ข้าพระพุทธรเจ้ามาครั้งน เพื่อจะขอรับพระราชทานโภชนาหาร พระเจ้าข้า

ราชา พระเจ้าอาทิตราษ (คือพระโพธิสัตว์) ทรงพระโสมนัสรับ
 เสด็จไปยกเอาสุวรรณภาชนะใส่พระกระยา ด้วยพระหิตถ้อยของพระองค์
 แล้วสั่งให้แก่อินทรพราหมณ์มีโองการตรัสว่า แน่ะท่านพราหมณ์เถา

เราให้ท่านแก่ท่านครั้งนี้ เราจะได้ปราถนาสมัคขบรมจักรพรรดิหรือ
สมัคอินทร์แลสมัคพรหมหามีได้ ท่านที่เราให้นี้ ขอจงเป็นขัจฉัยให้
เราได้ตรัสรู้พระสัพพัญญุตญาณ คุณพรพราหมณ์ ท่านจงรับเอาโภชนาหาร
นี้ไปตามประสงค์เถิด

อินทรพราหมณ์รับเอาโภชนาหารต่อพระหัตถ์ได้แล้ว ก็เททิ้ง
เสียต่อหน้าพระที่นั่งพูดว่า พระเจ้าอาทิตยราชทำไมจึงให้โภชนาหาร
หยาบ ๆ ฉุนเล่า อินทรพราหมณ์ก็ทำกิริยาเป็นที่โกรธ ทูลคัดค้านด้วย
ถ้อยคำต่าง ๆ แล้วยกไปเสีย พระเจ้าอาทิตยราชทอดพระเนตรเห็น
โภชนะซึ่งอินทรพราหมณ์เททิ้ง แลทรงฟังคำอินทรพราหมณ์คัดค้าน
พระองค์หาทรงพิโรธไม่ พระพิศตรเบิกบานปานดังดอกปทุมอันแย้มฉุนัน

ตมตถิ ปกาเสนฺโต สตุถา อาหิ ยิ อตถิ เหนือความใดยังมีได้
ปราถนา สมเด็จพระสุคตศาสดาเมื่อจะประกาศความนั้นให้ชัดจึงตรัส
คาถานว่า

สทุชฌ ทานํ ททโต	โภชนํ ทิพฺพสมฺปทํ
พฺราหฺมณสุส อทา ทานํ	โพธิยาเยว การณา
ททามิ โภชนํ ทานํ	พฺราหฺมโณ โภชมานโส
ปหาเย โภชนนฺเจว	ราชา อโภชมานโส
ราชา ปสนฺนจิตฺโต	สมฺโพธิกามโต ภเว
พฺราหฺมณสุส อทา ทานํ	สมฺโพธิ ปาปฺปณิสฺสสสิ

ความว่า พระเจ้าอาทิตย์ราชกอบด้วยพระศรัทธา เมื่อจะบริจาคนิเวศนาอาหารให้เป็นทาน ล้วนแต่ของปราณีตเสมอติงของทิพย์ ทรงประทานให้แก่พราหมณ์ไป ตั้งความปราถนาไว้ว่า เราได้ให้นิเวศนาอาหารเป็นทานนี้ เพื่อเหตุแก่พระโพธิญาณสิ่งเดียวเท่านั้น พราหมณ์ก็ลี้ขิงโกรธเททั้งนิเวศนเสียดหน้าพระที่นั่ง พระราชาก็หาทรงพิโรธไม่มีพระหฤทัยเลื่อมใสรักใคร่ต่อพระโพธิญาณยิ่งนัก พระองค์ทรงบริจาคนิเวศนาแก่พราหมณ์ครั้งนั้น ประหนึ่งจะประกาศว่า พระองค์จักถึงซึ่งพระโพธิญาณ ในกาลภายหน้าเพียงแท้

อถ มหาสตุโต ลำคยนั้น พระมหาสัตว์เจ้ากำลังทรงขัตติในการบำเพ็ญทาน จึงทรงพระจินตนาการต่อไปว่า ร้ายคิคงจะมีมาจากอื่นมาขอทานแก่เราอีกเป็นมั่นคง พระองค์ทรงประทีปหนึ่งพระเนตรจึงคอยมองหายาจากผู้ซึ่งจะมาขอรับทาน เปรียบขยานคุจล็กเลงสุรายนคอยแสวงหาเจ้าของเหล่าคนนั้น

สกโก เทวราชา ท้าวสักกเทวราช เมื่อลูกเคียวไปแล้วครู่หนึ่ง จึงยังเพศพราหมณ์แก่นั้นให้อันตรธานหาย แล้วแปลงกายเป็นพราหมณ์หนุ่มน้อยรูปร่างแซมซ้อยงคงามเทือกกลับมาใหม่ เข้าไปเฝ้าใกล้ใกล้พระราชาก็กราบทูลถ้อยคำปฏิสันถารว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงพระเจริญ พระองค์อยู่เป็นสุขสบายไม่มีภัยเบียดเบียนหรือ พระองค์ยังทรงพระสำราญปราศจากโรคอาพาธ หรือประการใด ชนบทขอบขันธ

สียากขันมาครงน เพื่อจะขอรับประทานพระราชเทวีของพระองค์ จง
ประทานให้แก่ข้าพระพุทธเจ้าเถิดพระเจ้าข้า

มหาสตุโต พระมหาสัตว์เจ้าโคตรองพงคังนิน พระองค์ทรง
โสมนัสจะได้ย่อท้อหาขมิได้ เมื่อจะยังปลงไฟให้ไหวหวั่น จึงตรัสคาถา
ประพนธคังนว่า

ททามิ น วิกรมปามิ ยิ มิ ยาจสี พุราหุมน

สนตุ น ปตักุยามิ ทาเน เม รมตี มโน

ความว่าตกรพราหมณ์ ๆ ขอสิ่งใดกับเรา ๆ จะยอมยกให้มิได้
ย่อท้อ สิ่งอื่นอันที่มีอยู่พราหมณ์ต้องการ เราจะให้มิได้ ยึดขังไว้โดย
ใจของเรายินดีแต่ในการให้ทานฝ่ายเดียวเท่านั้น ตรัสคังนแล้ว
ก็ทอศพระเนตรดูพระราชเทวีแล้วตรัสว่า แน่ะพระนางเธอผู้เจริญ
พิตองการพระโพธิญาณนิก ทำไฉนคังนจะไค้เล่า พระสังขเทวีเจ้า
สคัยโองการตรัสคังนิน พระนางเธอจะไค้เสกตงสภาพสคังนหวาคหวั่น
หาขมิได้ จึงกราบทูลด้วยพระคาถาคังนว่า

ทาสี ตุยหิ อหิ เทว สามิโก มม อิสฺสโร

ยสฺสิจฺเจ ตสฺส มิ ทชฺชา อภิตโต ปน มานโส

อนุกมฺปา ตุมฺเห เทว อปฺปราชิ จมถ เม

วนทามิ สิริสา ปาเท ปจฺฉิมวนฺทนิ มม

ความว่า ข้าแต่เทวขพิตร หม่อมฉันเป็นทาสีของพระองค์ ๆ
เป็นเจ้าปกครองหม่อมฉัน พระองค์จะให้ขันแก่ผู้ใด พระองค์ไม่ตอง

เกรงใจ พึงประทานหม่อมฉันให้แก่ผู้นั้นเถิด ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ
 ขอพระองค์จงทรงพระกรุณาโปรดคอกุโธษานุกุโธษหม่อมฉันด้วย หม่อมฉัน
 ขอถวายบังคมฝ่าพระบาทด้วยเศียรเกล้า หม่อมฉันจะได้ถวายบังคม
 ก็เป็นที่สุดครั้งเดียวเท่านั้น

พระมหาสัตว์เจ้าทรงฟังสังขเทวีกราบทุกตั้งนั้น มีพระหฤทัย
 เกษมสำนัด ทรงจับเต้านามาทนต์ จึงหลังออกถวาลงนมอพรหมณ์
 แล้วตรัสว่า คุณกรพรหมณ์ พระสังขเทวีนี้เป็นที่รักเป็นที่ยินดีของเรา
 ยิ่งนัก แต่ที่ว่าเรารักพระสัพพัญญุตญาณมากกว่าสังขเทวี นบด้วยร้อย
 เท่าแสนเท่า ทรงตรัสดังนั้นแล้วก็ประทานพระสังขเทวีแก่อินทร
 พรหมณ์ไป

ทันใดนั้น ก็ยังเกิดมหัศจรรย์แผ่นดินไหว มหาสมุทรทะเลใหญ่
 ก็ดีฟองเป็นลูกคลื่น พระยาเขาสีเนรুকัณโอมยอกลงทำบูชา หม่อมเทพยดา
 ทั้งหลายก็ถวายสักการะบันญาสิ้นไกลาหล ตลอดทั่วถึงของบน
 พรหมโลกเป็นที่สุด เตน วุตตติ เพราะเหตุตั้งนั้น พระคันถรจนาจารย์
 ท่านจึงประพันธ์พระคาถาดังนี้ว่า

เทวี หตุเถ คเหตุวาน	อุทกสุส กมณฺหุสุ
พฺรหฺมณฺสุส อทา ทานํ	โพธิยาเยว การณา
ตทาสี ยํ ภีสนํ	ตทาสี โลมหีสนํ
เทวี ปริจฺจชนฺตสุส	เมทนี สมกมฺปถ

ความว่า พระเจ้าอาทิตย์ราชหน่อโพธิสัตว์ ทรงจับหัตถ์พระราชเทวี แล้วหลังอุทกวารลงเหนอมือพราหมณ์ แล้วทรงประทานให้แก่พราหมณ์ ไปแล ประกาศว่า เราให้พระราชเทวีเป็นทานนี้ เพราะเหตุแก่พระโพธิญาณ สิ่งเดียวกับท่านนี้ เมื่อพระเจ้าอาทิตย์ราชประทานพระราชเทวีแก่พราหมณ์ ครั้งนั้น เกิดมหัศจรรย์เป็นโกลาหล ผงประชาชนกษัตริย์ของเหล่า ทุกตัวตน เมตหนักล็กกัมปนาทหว่าคหวั่นไหว

ความนั้นท้าวสหัสสนัย แกล้งยุคมวยพระเกศราชเทวี มิได้ปรานี คุกกลากผลักไล่ไปต่อหน้าพระที่นั่ง พระราชเทวีกริ่งขนกวยเสียงอันดัง พระราชาทรงฟังจึงตรัสปล่อยว่า แน่ะพระท้าวน้องผู้เจริญ อย่าร้องให้ไป เลยจะเสว้าศรี พี่ขอพระโพธิญาณกะพระนางเธอครั้งน พระนาง สิ่งขราชเทวี จึงกราบทูลว่า ข้าแต่มหาราชาเจ้า ข้าพระพุทธเจ้าเต็มใจ ถวายพระโพธิญาณแก่พระองค์มิได้หน้ายหนี

ตมตถึ ปกาเสนุโต สตุถาอาห ยิ อตถึ เนอความอันใด ยังไม่ปรากฏ สมเด็จพระศรีสุคตเมื่อจะประกาศเนอความนั้นให้แจ้งชัด จึงตรัสคาถานว่า

ภริยาย ทานกาเล

พราหมโณ โภชมานโส

ราชา อโกชจิตโต

สมุโพธิการณา สจจิ

ความว่า ในกาลเมื่อพระเจ้าอาทิตย์ราช ทรงบำเพ็ญภริยาทาน

ครั้งนั้นพราหมณ์มีความโกรธ คุกกระชากลากพระราชเทวีไปต่อพระพักตร์ พระราชาจะได้ทรงพิโรธหายมิได้ ทรงมุ่งหมายพระโพธิญาณ อย่าง เดียวจริง

อด สกุกโก ลำคยนั้นท้าวสกกเทวราช ทราบช้ที่ว่ากษัตริย์
 ทั้งสองมีอธิษาศัยปรองคองกันเป็นอันดี ท้าวโกสยจึงกราบทูลสรรเสริญ
 ว่า ข้าแต่พระมหाराชยพิตร ฝ่าพระบาททั้งสองมีพระหฤทัยปรองคอง
 อันเกี่ยวกัน พระองค์จักตรัสเป็นพระพุทเจ้าในภายหน้า ข้าแต่เทวพิตร
 ข้าพระพุทเจ้าหาใช่พราหมณ์โดยชาติไม่ คือท้าวสหัสสนัย อาศัย
 สุจริตธรรมของพระองค์ จึงลงมาเพิ่มภวียาทานณกาลยคน ท้าวโกสย
 กราบทูลขอขมาโทษที่ท้าววงเกินแล้วนั้น เมื่อจะถวายคินสังขเทวแก่
 พระเจ้าอาทิตยราช จึงกล่าวขาทคานันว่า

ททามิ โภโต ภริยิ	เทวี สพพุงคโสภนั
ตุวณฺเจว เทวียา ฉนฺโท	เทวี จ ปตินา สห
ยถา ปโย จ สงฺโข จ	อุโภ สมานวณฺณโน
เอวํ ตวณฺจ เทวี จ	สมานมนมานสา
สกุกโกหฺมสมฺมิ เทวินฺโท	อาคโตสมฺมิ ตวณฺติเก
อณฺชลี เต ปคฺคณฺหามิ	ราช เสฏฺฐจ นมามิหิ
สาธฺ สุสาธฺ มหาวีร	ยตฺถ ยตฺถ ลภิสฺสสิ
อนาคเต หิ สมฺพุทฺโธ	โลเก นานो ภวิสฺสสิ

ความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงพระเจริญ ข้าพระบาทขอถวายคิน
 พระราชเทวีอรรคชายา ผู้ทรงลักษณะโสภากแก่พระองค์ไว้คิงเก่า อนึ่งเล่า
 พระองค์สมควรเป็นสามี พระราชเทวีสมควรเป็นขาทจาวิกา น้ำในเต้า

นมกขสังขทงสอง มีสขวบริสุทถเสมอกนคฺฉนโค พระองคฺกขพระราชเทวี
 มีนำพระหฤทษย์มองใสเสมอกนคฺฉนคฺฉนนั้น ข้าพระบาทผู้ชอสังกเทวราช
 มาเฝ้าผาพระบาทอภิวาทถววยบังคม โดยความยนิคฺเลอมใส ข้าแต่
 พระราชาเจ้าผู้ประเสริฐ ผู้อาหาญทรงขำเพ็ญทานไคคิงนคฺฉนคฺฉน
 พระองคฺเจตนาสังโค จักไคสุมประสงคฺทุกประการ ต่อไปภายหน้า
 พระองคฺจักไคตรสเปนองคฺสุมพุททโลกนาถเทียงแท้

ท้าวสังกเทวราช เมื่อจะถววยโอวาทอนอิกต่อไปจึงทูลว่า ข้าแต่
 พระมหาราชผู้จอมกษัตริย์ ขอพระองคฺจงประพฤติธรรมปฏิบัติใน
 พระราชชนกแลพระชนนี จงประพฤติธรรมสังคหวิธิในหมู่พาหนแล
 พลนิกาย จงประทานอภัยในหมู่สัตว์มีเนอแลนคฺเปนนัน ธรรมความ
 ชอบอนโคอินนุทคฺลประพฤติไคคฺแลแล้ว ย่อมนำมาซึ่งความสุข พระองคฺ
 จงประพฤติซึ่งธรรมนั้น ขอพระองคฺจงขำเพ็ญเทวทาพลี แลเกอกล
 สมณะพราหมณจึ่งเนองนิตยฺ พระองคฺประพฤติธรรมสุจริตไคคิงนคฺฉนคฺฉน
 เสคฺจไปยงโลกสวรรคฺ ขอพระองคฺจงอย่าประมาทเลยพระเจ้าข้า ท้าว
 สังกเทวราชถววยโอวาทคิงนคฺฉนคฺฉนแลแล้ว ก็ทูลลากลับไปยงที่อยู่ของตน

ตมตฺถิ ปกาเสนุโต สตุถา อาห ยิ อตฺถิ เนอความโคยง
 ไม่ปรากฎ สมเก้จพระสุคตคาสตา เมื่อจะทรงประกาศเนอความนั้น
 ใหแจงชคฺ จิงตรสพระคาถานว่า

อิทํ วตฺวาน มจฺวา เทวราชา สุขมฺปติ

โพธิสฺตตสฺส ญฺตี กตฺวา สคฺคกายํ อปฺปกมฺมิ

ความว่า ทำมจฺวานเทวราชสุขมฺปติ ตรัสถวายนโอราถนั้แล้ว
 ทำความสรรเสริญพระโพธิสฺตวเสด็จ จึงเสด็จกลับไปยังเทวโลกสวรรค์

สตุถา อิมิ ฌมฺมเทสนิ อหริตฺวา สมนฺเตจฺพระบรมศาสดา
 ทรงนำพระธรรมเทศน่านมาแล้ว จึงประกาศอริสัจชาลงในที่สฺตจย
 ชาติกเทศนา เมื่อจบอริสัจกถาแล้ว พระองค์จึงประชุมชาติกว่า
 พระราชมารดาของพระเจ้าอาทิตยราชในครั้งนั้น กลับชาติมาคือพระ
 มหามายา พระราชบิดาของพระเจ้าอาทิตยราชในครั้งนั้น กลับชาติมาคือ
 พระสุทโธทนมหาราช ท้าวสักกเทวราชในครั้งนั้น กลับชาติมาคือพระ
 อนรทเถระ สังฆเทวีราชมเหสีในครั้งนั้น กลับชาติมาคือนางยโสธรา
 บรียัททั้งหลายในครั้งนั้น กลับชาติมาคือพุทธบริษัท พระเจ้าอาทิตยราช
 ในครั้งนั้น กลับชาติมาคือพระโลกนาถ

จบอาทิตยชาติก

๑๓ ทุกัมมานิกชาตก

โย ปุคฺคโล โทสชโนติ อิทํ สตุถา เขตวเน วิหรนฺโต
 อตฺตโน ทุกํ อารพฺภ กเถสิ.

สตุถา สมเด็จพระบรมครูเมื่อเสด็จอยู่ณพระเชตะวัน ทรงพระ
 ปรารภความทุกข์ยากของพระองค์ให้เป็นเหตุ ตรัสพระธรรมเทศนาน
 นี้คำเริ่มต้นว่า โย ปุคฺคโล โทสชโน เป็นอาทิ.

กิริ กิ่งไต้สัคข์มาว่า พระภิกษุทั้งหลายนั่งประชุมพุดกันในห้อง
 ธรรมสภาว่า คุณรท่านผู้มีอายุทั้งหลาย น่าชมเชยนัก สมเด็จพระบรม
 ครูเจ้าของเรา พระองค์ทรงออกกลั่นความทุกข์ยาก ลำบากพระกาย
 ลำบากพระเหตุทัยมากนัก กว่าจะได้ตรัสพระสัมโพธิญาณ สมเด็จพระ
 บรมศาสดาจารย์ เสด็จจากคันธกุฎี ไปประทับณบรรพตธอาสน์
 ทรงตรัสถามว่า ภิกษเว คุณภิกษุทั้งหลาย พวกเรอนั่งสนทนากัน
 ด้วยเรื่องอะไร พระภิกษุทั้งหลายจึงกราบทูลให้ทรงทราบทุกประการ
 พระองค์จึงตรัสว่า คุณภิกษุทั้งหลาย ตถาคตจะได้ออกกลั่นความทุกข์
 ยากลำบากแต่เพียงวันหาขมีขเไ แม้ในกาลปางก่อน เมื่อตถาคตเกิด
 แล้วในตระกูลกุกกุณพี คีตเปลื้องตนให้พ้นจากทุกข์ ซึ่งถูกพระราชาผู้
 อธรรมจะฆ่าให้ตาย เพราะตถาคตฉลาดในอุบาย ตรัสดังนี้แล้วก็
 นั่งอยู่ พระภิกษุทั้งหลายจะใคร่จึงกราบทูลอาราธนาให้พระองค์ตรัส
 อภิตนินทาน พระองค์จึงทรงนำอภิตนินทานมาอ้างดังต่อไปนี้ว่า

อดีตเต พาราณสียี่ พรหมทตโต นาม ราชา รชชี่ กาสเรสี
 ในกาลที่ล่วงแล้วแต่หนหลัง ยังมีพระราชานามว่าพรหมทต ดำรง
 ราชสมบัติอยู่ในพระนครพาราณสี เมื่อพระเจ้าพรหมทตที่วงศ์แล้ว
 พระราชบุตรพระนามว่าอชระผู้รัชทายาท ได้เสวยราชสมบัติสืบราชวงศ์
 ต่อไป เมื่อพระเจ้าอชระราชที่วงศ์แล้ว พระราชบุตรของพระเจ้า
 อชระราชดำรงราชสมบัติสืบต่อไปอีก

ครานั้น พระบรมโพธิสัตว์อุบัติเกิดเป็นบุตรกฤตุมพินัยหนึ่งอยู่ใน
 ชนบท นามปรากฏว่าทุกัมมานิก บิดาของทุกัมมานิกโพธิสัตว์ เมื่อถึง
 เวลาจะใกล้ตายสอนพระโพธิสัตว์ไว้ว่า หญิงสามผัว เจ้าอย่าเอามาเป็น
 ภรรยา บรุษบวชแล้วสักสามหน เจ้าอย่าคบไว้เป็นเพื่อนเลย พระราชา
 ที่ไม่ทรงวิจารณ์ ทำอะไรก็มักง่าย เจ้าอย่าคบเลยเป็นอันขาด ให้
 โอวาทดังนี้แล้วก็ทำกาลไปปรโลก พระบรมโพธิสัตว์ว่าฟังถึงถ้อยคำ
 ที่บิดาสอนไว้ว่า คำที่บิดากล่าวสอนนั้นจะเป็นจริงหรือไม่หนอ

ครั้นอยู่ต่อมา มีหญิงผู้หนึ่งมีผัวแล้วสามคน ทำความคั่นเคยกกับ
 พระโพธิสัตว์ ๆ จึงคิดว่า เราจะทดลองดูตามคำบิดาว่าจะจริงหรือหาไม่
 จึงคบหญิงนั้นไว้เป็นภรรยา แล้วต่อมากได้คบบรุษบวชแล้วสักสามหน
 คนหนึ่งมาเป็นสหาย พระโพธิสัตว์จะใคร่คิดหาอุบายลองใจภรรยา

ครานั้น หงส์ทองของพระเจ้าพาราณสีมีอยู่ตัวหนึ่ง หงส์ทอง
 นั้นเชื่องบินไปเที่ยวหาอาหารตามท่าน้ำ วันหนึ่ง ภรรยาของพระโพธิสัตว์
 ไปจ่ายตลาดยังไม่กลับมา พระโพธิสัตว์จึงจับหงส์ทองนั้นได้แล้ว

จึงชุกหลุมให้กว้างเอาหงส์ทองนั้นใส่ลงไว้ในหลุม เอาข้าวตอกกั้นน้ำ
ฝังใส่ไว้ให้หงส์ทองกินจนพอ แล้วเอากระเบื้องปิดปากหลุมไว้ ทำ
ให้มิดช่องหายใจได้ แล้วก็กลับมายังเรือนของตน จึงจับหงส์ตัวอื่น
มาฆ่าแลต้มแกงไว้ทำภรรยา

ครั้นภรรยา กลับจากจ่ายตลาดมาถึงบ้านแล้ว พระโพลีสีตวแกลิ่ง
กล่าวมุสาวา เราจับหงส์ทองของพระราชาฆ่าได้ต้มแกงไว้อย่างนี้
ภรรยาได้ฟังดังนั้นก็ร้องไวยวายเป็นว่า ท่านไม่รู้จักกรรมอันหนัก จับ
เอาหงส์ทองของเขาไม่ให้มาไต่หรือ คราวนั้น พวกชาวบ้านก็เล่าลือกัน
ต่อไปว่า หงส์ทองของพระราชาหายไป ราชบุรุษก็เที่ยวค้นหาทั่ว
ไปได้ประกาศว่า ใครรู้จักคนลักหงส์ทองไป จึงมารับเอาทองคำ
พันกระษาปณ์

ตโต ตสฺส ภริยา ลำคั้นนั้น ภรรยาของพระโพลีสีตวก็คิดจะ
ใคร่อยู่กับชายอื่น แลคิดจะเอาทองคำพันกระษาปณ์ด้วย จึงบอกกับ
อำมาตย์ว่า ข้าพเจ้ารู้จักตัวผู้ลักจับหงส์ทองไป ท่านจงให้ทองแก่ข้าพเจ้า
ใครเล่าจับหงส์ทองไป ๆ สามีของข้าพเจ้าเองจับเอาหงส์ทองไป ๆ
จริงกระนั้นหรือ ๆ ข้าแต่ท่าน จึ่งดังนั้น อำมาตย์ทั้งหลายจึงนำความ
กราบทูลพระราชาฯ ตรัสว่า ถ้ากระนั้นจงไปจับเอาตัวมา อำมาตย์
ทั้งหลาย จึงไปจับทุกม้านิกบุตรกุกุมพี จำด้วยเครื่องจำทำประการ
ประหารด้วยหวายแล้วนำไปถวายให้พระราชาทอดพระเนตร

เมื่ออำมาตย์จับพระโพธิสัตว์จำแลงโดยด้วยหวายนำไปเพื่อถวายทอด
พระเนตรนั้น เพื่อนของพระโพธิสัตว์ทบวชแล้วสักสามหนนั้น เกร
มาพบเข้าจะได้มีความปรานีหาไม่ กลับอ่อนวอนขอผ่อนกับพระ
โพธิสัตว์ว่า แน่สหายไหนไหนสหายจะตายแล้ว จงให้ผ้าที่นุ่งแก่
เราเถิด พระโพธิสัตว์ก็เปลื้องผ้าที่นุ่งทั้งผ้าห่มให้สหายคนนั้นไป

เมื่อพระเจ้าพาราณสีทอดพระเนตรเห็นพระโพธิสัตว์ที่เขานำมาเฝ้า
ในท้องพระโรงจึงรับสั่งว่า จงเอาไปฆ่าเสียที่นอกพระนคร ในวันนี้
พระโพธิสัตว์จึงพูดขึ้นว่า ถ้าหากว่าเราจักตายไซ้ หงส์ทองนั้นก็จัก
ตายเหมือนกัน ถ้าเราจักไม่ตาย หงส์ทองนั้นก็จักไม่ตายเหมือนกัน
อำมาตย์ได้ยั้งคั่งนั้นแล้วตอบว่า เจ้าฆ่าหงส์แกงกินแล้ว หงส์ทองที่
ไหนจะมีอีกเล่า แล้วนำพระโพธิสัตว์ไปยังประตูพระราชวังบ้านปราจิณทิศ
ในวันนั้นเป็นเวลาจวนเย็น นายประตูเขายึดประตูวังหมดทุกด้าน

อำมาตย์ทั้งหลายเรียกนายประตูมาบังคับว่า คนนี้ทำความผิด
โทษถึงตาย ท่านจงเปิดประตูวังออก พวกเราจักเอาคนนั้นไปฆ่าเสีย
ในวันนั้นตามรับสั่ง นายประตูจึงตอบว่า แต่ก่อนๆ มาเมื่อจับคนผู้ทำผิด
ไว้แล้ว พระราชาต้องทรงวิจารณ์ให้ไต่ความจริงแล้วจึงสั่งให้ลง
โทษตามความผิด ข้าพเจ้าก็ยึดประตูไว้ ไม่ยอมเปิดให้ตลอดถึงสามวัน
ก็ที่พระราชาทำสะเพร่าไม่ทรงวิจารณ์ให้ถ่องแท้ รับสั่งให้เอาคนไป
ฆ่าเสียง่าย ๆ นั้น ย่อมจะได้รับความเดือดร้อนภายหลัง อำมาตย์

จึงซักถามอีกว่า แน่หรือนายประตุ ก็ทำไมวิจารณ์ได้ส่วนก่อน ย่อมได้
 รัชความเดือดร้อนภายหลังนั้น มีตัวอย่างเรื่องราวอย่างไร ท่านจึง
 เล่าให้พวกข้าพเจ้าฟังบ้าง นายประตุจึงเล่าเรื่องราวให้ฟังดังต่อไปนี้ว่า

กิริ กิ่งไค้สัดขมา ยังมีสองสามภรรยา มีบุตรอยู่ผู้หนึ่ง สาม
 ภรรยาขึ้นเลี้ยงฟังพรไว้ตัวหนึ่ง รักใคร่เสมอเท่ากับุตรของตน วันหนึ่ง
 สองสามภรรยาพากันออกไปทำไร่ ให้บุตรอยู่เรือนกับฟังพร ึ่งตัวหนึ่ง
 มากคเอาบุตรนั้นตาย ฟังพรก็ช่วยต่อสู้กับงูกตึงตาย ฟังพรจึงออก
 ไปหมายจะบอกแก่สองสามภรรยา ๆ เห็นเลือดคคตามตัวฟังพร จึง
 โกรธโทษเอาว่าฟังพรกคลูกของตัวตาย ฃวยได้ขึ้นพันฟาคคีระ
 ฟังพร ๆ ก็ถึงความตาย ภายหลังกลับมาบ้านเห็นลูกชายกขิงตาย
 ทักกันอยู่ริมฝารือน สองสามภรรยาจึงรู้สึกว้าฟังพรหาได้กคลูกชาย
 ตายไม่ พากันร้องไห้รคลูกแลฟังพร ข้าแต่ท่านอำมาตย์ พระราชา
 ของเราทำการสะเพร่าไม่ทรงวิจารณ์ก่อน ก็จะได้รัชความเดือดร้อน
 เหมือนดังเรื่องทกลาวมาน

สพเพ อมจจา ฝ่ายอำมาตย์ทั้งปวง จึงพาพระโพธิสัตว์ไปยัง
 ประตวงบ้านทกษณทค เวียกนายประตุมายังคขว่า คนนทำความ
 ผิคโทษถึงตาย ท่านจึงเบคประตวงออก พวกเรากจกเอาคนนไปฆ่า
 ในวันนตามรัชสั่ง นายประตุได้ฟังจึงตอบว้า แต่ก่อน ๆ มา เมื่อจับผู้
 ทำผิคมาได้ พระราชาต้องทรงวิจารณ์ได้ส่วนได้ความจริงแล้ว จึง

สั่งให้ลงโทษตามความผิด ข้าพเจ้าจักยึดประตูปไว้ ไม่ยอมเข็ดให้ตลอด
 ชั่วสามวัน ก็ที่พระราชานุญาตไม่ทรงวิจารณ์ไต่สวน รีบด่วนให้เอาคนไป
 ฆ่ามันนั้น ย่อมจะได้รับความเดือดร้อนต่อภายหลัง แน่ะนายประตูป
 คำที่ท่านว่าไม่วิจารณ์ไต่สวนก่อน ย่อมได้รับความเดือดร้อนนั้น เคยมี
 ตัวอย่างเรื่องราวอย่างไร จงเล่าให้พวกข้าพเจ้าฟังบ้าง นายประตูป
 จงเล่าเรื่องราวให้ฟังดังต่อไปนี้ว่า

กิริ ทังได้สัศขมา มีบุรุษพรานคนหนึ่ง เลี้ยงนกเหยี่ยวไว้ตัว
 หนึ่ง วันหนึ่งพรานคนนั้นไปล่าเพื่อแสวงหาขิงนก นกเหยี่ยวก็บิน
 ตามหลังไปด้วยกัน พรานคนนั้นเที่ยวแสวงหาน้ำกินตามธารนที มุ่ง
 ตัวหนึ่งชดตัวอยู่ในที่ลับ พรานคนนั้นก็ลงประสงค์จะกินน้ำ หาเห็น
 งูที่งักกิดในตาของตนไม่ ฝ่ายนกเหยี่ยวเห็นงูจึงจะคอยกัดคนนายพราน
 จึงคิดว่า นายของเราไม่เห็นงู เราจักห้ามนายเราไว้ก่อนจักก็ คิด
 ดึงนิ้วแล้วก้เอาปากทั้งสองกระตุ่มนำให้กะเทือน นายพรานก็โกรธจึงตี
 ศีรษะนกเหยี่ยวด้วยกระบองได้หน้าผก เหยี่ยวก็ถึงความตาย แล้วนายพราน
 ก็กินน้ำกิน งูได้โอกาสจึงกัดเอาหน้าตาของนายพราน รู้สึกตัวจึงคิดว่า
 นกเหยี่ยวเห็นภัยจึงห้ามเราไว้ นายพรานร้องไห้ว่าไร้อยู่กลางป่า
 นัยตาทั้งสองของตนก็ไม่เห็นหนสิ่งใด ข้าแต่มหาอำมาตย์ พระราชา
 ของเราทำการสะเพร่า ไม่ทรงวิจารณ์ก่อน จะไ้รับความเดือดร้อน
 เหมือนดังเรื่องทกล่าวมาน

ราชธิดามาวางไว้ตรงหน้าพระที่นั่ง พระราชา ๆ ทอดพระเนตร เห็นดังนั้น
 ทรงคิดว่า สุนัขฆ่าธิดาของเราคาบเอาเครื่องประดับกลับมา ทรง
 พระพิโรธให้ฆ่าสุนัขนั้นเสีย ภายหลังเสด็จไปพบศพพระราชธิดา มี
 รอยหลาวปักอยู่ที่ศีรษะพระราชธิดา จึงทรงทราบว่าหาใช่สุนัขทำให้
 ตายไม่ ทรงกรรแสงรำไรต่าง ๆ ดังนี้ ข้าแต่ท่านอำมาตย์ ขอซึ่ง
 พระราชาไม่ทรงวิจารณ์ไต่สวนก่อน ย่อมจะได้ความเดือดร้อน เหมือน
 ดังเรื่องทักขิมานิกชาดก

สพเพ อมจจา อำมาตย์ทั้งหลายเหล่านั้น ชวนกันนำพระ
 โพลีสัตว์ไปยังประตูคานทีคฤศร เรียกนายประตมาซึ่งชื่อว่า คนนี้
 ทำความผิดโทษถึงตาย ท่านจงเปิดประตูออกเดี๋ยวนี้ พวกเราจักเอา
 คนนี้ไปฆ่าตามรับสั่ง นายประตูได้ฟังจึงตอบว่า แต่ก่อน ๆ พระราชา
 เมื่อจับผู้ทำผิดได้มาแล้ว ต้องทรงวิจารณ์ไต่สวนไต่ความจริงแล้ว จึง
 ให้ลงอาญาตามความผิด ข้าพเจ้าจักปิดประตูไว้ จักไม่เปิดให้สิ้น
 สามวัน ขอซึ่งพระราชาไม่ทรงวิจารณ์ไต่สวนเสียก่อน ย่อมได้รบ
 ความเดือดร้อน เมื่อภายหลัง ๆ แน่ะท่านนายประตู คำที่ท่านกล่าวไว้
 ไม่วิจารณ์ไต่สวนก่อนย่อมได้รบความเดือดร้อนนั้น เคยมีตัวอย่างเรื่อง
 ราวอย่างไร จงเล่าให้พวกเราฟังบ้าง นายประตูจึงเล่าเรื่องราวให้ฟัง
 ดังต่อไปนี้ว่า

กิริ กิ่งโคสคยมา ยังมีบุรุษสองคนเป็นเพื่อนรักสนิทกัน แต่
 สหายผู้หนึ่งอยู่บ้านทางทิศปรายทิศ สหายผู้หนึ่งอยู่บ้านทางทิศปัจฉิม

วันหนึ่งสหายที่อยู่ขัณฺฑิกษัตราคคนั้น ไปหาเพื่อนที่อยู่ปราจิณคาม ค้าง
 อยู่บ้านนั้นคนหนึ่ง เมื่อจะลากลับบ้าน เพื่อนที่อยู่ปราจิณคาม ให้สุนัข
 ตัวหนึ่งแก่เพื่อนขัณฺฑิกษัตราคค ๆ จึงกล่าวคำที่พึงใจว่า เราขอบใจท่าน ๆ
 ให้สุนัขแก่เรา ขอให้เพื่อนเป็นสุขปราศจากโรคภัย แล้วกอดรัด
 สุนัขพาไปบ้านของตน

ครั้นอยู่มาภายหลังขัณฺฑิกษัตราคคสหาย ทำเครื่องประทัยผูกคอ
 สุนัขให้ แล้วส่งไปยังสำนักปราจิณคามสหาย สุนัขตัวนั้นก็ใจคิด
 ว่านายรักใคร่เรา ทำเครื่องประทัยผูกคอให้เรา ๆ จึงไปบอกนายเก่า
 ให้ทราบ คิดแล้วก็กลับไปบอกเจ้าของเดิม ฝ่ายปราจิณคามกษัตราคค
 เป็นเจ้าของเดิมนั้น ครั้นเห็นสุนัขมาหามเครื่องประทัยผูกคอมากคิดว่า
 สุนัขนั้นจะลักเอาเครื่องประทัยของเพื่อนเรา มา จึงตรัสระสุนฺธิ์นั้น ๆ
 ถึงความตาย อยู่มาอีกสองสามวัน ขัณฺฑิกษัตราคคสหายนั้น ไป
 หาปราจิณคามสหายแล้วพูดว่า คุณกรสหาย เราเอาเชือกผูกเครื่อง
 ประตัยกับคอสุนัขส่งมายังสหายแล้ว สุนัขนั้นก็ใจไปเครื่องประทัยกลับ
 มาหาสหาย ๆ เห็นแล้วหรือไม่ ๆ คุณกรสหาย เราเห็นแล้ว แต่เราสำคัญ
 ผิดคิดว่า สุนัขลักเครื่องประทัยของสหายมา เราฆ่าสุนฺธิ์นั้นตาย
 เสียแล้ว สหายทั้งสองพากันร้องไห้ไต่ความรอนใจดังนี้ ข้าแต่ท่าน
 มหาอำมาตย์ ซึ่งพระราชาไม่ทรงวิจารณ์ก่อน ย่อมจะไต่รับความ
 เกิดรอนเหมื่อนดังทกล่าวมาน

เมื่อนายประตสนทนากษอำมาตย์อยู่กึ่งน จนราตรีสว่างขึ้นมา
 อำมาตย์จึงพาพระโพธิสัตว์กลับไปถวายพระราชา ๆ ทอดพระเนตรแล้ว
 ตรัสว่า เราสั่งให้เอาทักมมานิกไปฆ่า ทำไมพวกเจ้าเอากลับมา
 อีก ๆ ข้าแต่พระมหाराชเจ้า นายประตทงส์คานทคทานห้ามไว้ ไม่เข็ด
 ประตให้ไป อำมาตย์ทงหลายจึงกราบทูลตามมูลเหตุที่กล่าวมาแล้ว
 ให้ทรงทราบทุกประการ

พระเจ้าพาราณสีทรงฟังทงนจึงรบสั่งถามพระโพธิสัตว์ว่า คกร
 เจ้าทักมมานิก เรื่องราวของเจ้าเป็นอย่างไร จึงเล่าให้เราฟัง ๆ
 ข้าแต่พระมหाराชเจ้า บิดาของข้าพระบาทเมื่อใกล้จะตาย ให้โอวาท
 แก่ข้าพระบาทไว้สามข้อแล้วทำกาลไป ข้อที่ ๑ ว่าหญิงมีผัวแล้วสามคน
 เจ้าอย่าไต่เอามาเป็นภรรยา ข้อที่ ๒ ว่าชายขวชแล้วสักสามหน เจ้า
 อย่าไต่คบเอามาเป็นเพื่อน ข้อที่ ๓ พระราชาที่ไม่ทรงวิจารณ์ทำการ
 สะเพร่า เจ้าอย่าไต่เสวนะเลยเป็นอันขาด

ข้าแต่พระมหाराช ข้าพระบาทจะใคร่ทดลองถ้อยคำบิดาว่าจะจริง
 หรือไม่จริง ข้าพระบาทจึงนำหญิงสามผัวมาเป็นภรรยา แลไต่คบ
 ขวชขวชสักสามหนคนหนึ่งมาเป็นสหาย ข้าพระบาททำอบายจับหงส์
 ทองพระองค์สอนไว้ ห้ามมีผู้ใคร่เห็นไม่ ไต่จับหงส์ตัวอนมาฆ่าแกง
 แล้วแกล้งบอกกับภรรยาให้รู้ว่าฆ่าหงส์ทองของพระองค์ ภรรยานั้น
 ประสงค์จะคบชู้อนแลโลกต่อทรพย์ จึงนำอำมาตย์ไปจับข้าพระพุทธรเจ้า
 ส่วนพระองค์เล่าก็มีไต่ทรงวิจารณ์ รบสั่งให้ประหารชีวิตข้าพระบาท

ฉนฺทโทสภยโมหิ	โย ฌมฺมิ นาทิวตฺตติ
อาปุรฺติ ตสฺส ยโส	สุกฺปกฺเขว จนฺทึมา
กาฬปกฺเข ยถา จนฺโท	หายเตว สุเว สุเว
กาฬปกฺขุปโม ราช	อสตฺ โหติ สงฺคโม
สุกฺปกฺเข ยถา จนฺโท	วทฺตฺมเตว สุเว สุเว
สุกฺปกฺขุปโม ราช	สตฺ โหติ สงฺคโม
ถเล ยถา วาริชา จ	นินฺนวุฏฺฐา อนนฺเตยฺยุ
เอวํ น วิรุหฺตี	อสตฺ สงฺคโม มยฺหิ
ยถา วาริชา ชนินฺท	วุฏฺฐาปึ จิรฺวุฏฺฐิถิกกา จ
เอวํ สตฺ สงฺคโม	จิรฺตฺถิกํ มยฺหิ โหติ

อุทกัว สเร อพฺยาธโก โหติ

สตฺ สมากโมเยว ปตฺติฏฺเจยฺย

จิปฺปํ หิ วินสฺสตี อสตฺ สงฺคโม

ตสฺมา สตฺ ฌมฺโม อสฺพภิ อารกา

ราชา โย อเชยฺยุ จินาติ โส ทุฏฺฐโจ นาม ยสฺสมึ

โส น สขา นาม โหติ โย มิตฺตสขานํ จินาติ

น จ สทา โหติ ภริยา ยา ปาปึจฺเฉ น ภายเส

เย น ภรฺนตี ปิตุโปสํ เต จ ปุตุตา น โหหนฺตี วา

เย มาสนา น สมฺนติ อสนฺเตน น เต สนฺโต
 เย น ภณฺนติ ฌมฺมํ เต อสนฺโต นาม โหติ
 รากญจ โทสญจ โมหํ ฌมฺมํ ปหาย วทฺนติ
 สนฺโต น ภาสฺมานํ ชานฺนติ มิสฺสํ พาเลหิ ปณฺทิตํ
 ตํ ภาสฺมานํ ชานฺนติ เทเสนฺตํ อมตํ ปทํ

แปลความว่า บุคคลผู้ใดประทุษร้ายต่อเพื่อน บุคคลเช่นนั้นไม่ควร
 ควรคบเป็นเพื่อน เพื่อนชนคนมีแต่จะพาให้ถึงทุกข์ยาก ถึงได้สุข
 แล้วยังอาจฆ่ามิตรสหายได้ มีแต่จะไต่ความทุกข์สันกาลนาน แม้
 หญิงผู้ใดมีผัวสามคนแล้ว หญิงเช่นนั้นไม่ควรเอาเป็นภรรยา ๗ เช่น
 นมีแต่จะพาให้ถึงความทุกข์ ถึงได้ความสุขแล้วก็มีแต่จะวนไปหา
 ความฉิบหายเป็นเบื้องหน้า มีแต่จะไต่รับความทุกข์สันกาลนาน

บุคคลผู้ใดล่ออำนาจธรรม คือ ฉันทาคติ โทสาคติ ภยาคติ
 โมหาคติ บุคคลผู้นั้นย่อมเสื่อมเสียจากยศศักดิ์ เหมือนพระจันทร์
 ในกาพย์กษข้างแรมไม่แจ่มใสฉนั้น บุคคลผู้ใดไม่ล่ออำนาจธรรม คือ
 ฉันทา โทสา ภยา โมหาคติ บุคคลผู้นั้นย่อมบริบูรณ์ยิ่งด้วยยศศักดิ์
 เหมือนพระจันทร์ในสูกกษข้างขึ้นฉนั้น

ข้าแต่พระราชาเจ้า อนึ่งเล่าพระจันทร์ในกษข้างแรม ย่อม
 เสื่อมแสงลงทุกวัน ๗ ฉนั้นใด ความสภาคมกข์อัสติบรุษ ก็เหมือน
 พระจันทร์ในกาพย์กษข้างแรมฉนั้น พระจันทร์ในสูกกษข้างขึ้น

ย่อมเปล่งรัศมีแจ่มใสชนทุกวัน ๆ ฉนฺโต ความสมาคมกัษัตติยบุรุษกั

เหมือนตจฺพระจันทร์ในสกุบกษฺข้างชนฉนฺนิน

ธรรมตาปลาในน้ำ ชอบอยู่ในที่ลุ่มน้ำลึก ไม่ยिनคือยูนบกเลย

ฉนฺโต ความททาพระบาทจะคิดคบกัษัตติยบุรุษ ย่อมไม่ผิดไม่ผลิเลย

ฉนฺนิน ข้าแต่พระชนินทรราชเจ้า อนึ่งเล่าปลาอยู่ในน้ำ ย่อมมีชีวิต

อยู่ไ้ได้นานนานฉนฺโต ความททาพระบาทสมาคมกัษัตติยบุรุษก็ย่อมทำ

ประโยชน์อยู่ไ้ได้นานนานฉนฺนิน

ความสมาคมกัษัตติยบุรุษ เป็นคุณสูงสุดตั้งอยู่ฝ่ายข้างเจริญ

เหมือนน้ำในสระใหญ่ อันไม่มีสิ่งใดมาเขี่ยคเขี่ยนฉนฺนิน ความสมาคม

กัษัตติยบุรุษ พลันทวาจะเลื่อมซุดพินาศไปเท่านั้น ตสฺมา เพราะ

เหตุฉนฺนิน ธรรมของพวกสัตติยบุรุษ จึงอยู่ต่างหากจากพวกอัสติยบุรุษ

พระราชอาพระองค์ใด ผจฺญชงฺทุกคฺลทไ้ไม่ควรเอาชนะเขา พระ

ราชาพระองคฺฉนฺนิน ชอวาทาตายแลวชงฺความเป็นอิศรภาพของพระองค

เอง เพื่อนคนใดยอมกตชเอาเปรียบแก่มิตรสหายฝ่ายหนึ่ง เพื่อน

คนฉนฺนินไ้ไม่ชอวาทาเป็นเพื่อนเลย ภรรยาคนใดใจยาปคอกทาน ภรรยา

คนฉนฺนินไ้ไม่ฉนฺนินว่าเป็นภรรยาไ้เลย

บุตรเหล่าใดไ้ไม่เลี้ยงมารดาบิดาทิตนจำจะต้องเลี้ยง บุตรเหล่า

ฉนฺนินไ้ไม่ฉนฺนินว่าเป็นบุตรเลย ชนเหล่าใดมีใจไ้ไม่สงบรังขั ชนเหล่านั้

ไ้ไม่ฉนฺนินว่าเป็นสัตติยบุรุษไ้ เพราะสันทานไ้ไม่สงบรังขัฉนฺนิน ชนเหล่าใด

พุกจาไม่เป่นธรรม ชนเหล่านั้นชื่อว่าอัสติบรุษ สติบรุษย่อมละซึ่ง
 ธรรม คือ รากะ โทสะ โมหะ ได้แล้วจึงสอนผู้อื่น คนสติบรุษใช้
 จะรู้จักพูดถ้อยคำอันเจือด้วยพาลแลขณทัตเท่านั้นก็หาไม่ คนสติบรุษ
 ย่อมรู้จักพูดแลรู้จักแสดงอมตยท คือทางพระนฤพานนั้นด้วย พระ
 โภธิสัตว์ถวายโอวาทคาถาให้จับลงด้วยประการฉนี้

ราชา อ่าห พระเจ้าพาราณสีมีพระโองการตรัสว่า แน่มหาบรุษ
 ตั้งแต่นั้นไปเราจะตั้งอยู่ในโอวาทของท่าน ๆ จึงอยู่ในนครนี้เถิด ๆ ข้าแต่
 พระราชาเจ้า บิดาข้าพระพุทธเจ้าสอนไว้อย่างใด ข้าพระพุทธเจ้าต้อง
 ทำตามคำบิดาสอนอย่างนั้น ๆ แน่มหาบรุษ ท่านจึงเป่นพระราชา
 ครองราชสมบัติโดยธรรม อย่าไปประเทศอื่นเลย ๆ ข้าแต่พระราชาเจ้า
 พระราชาองค์ใดไม่ทรงวิจารณ์ทำการสะเพร่า ข้าพระพุทธเจ้าอยู่ไม่ได้
 ในนครของพระราชา พระโภธิสัตว์กราบทุกขัตถ์ แล้วขอชะมา
 ไทษพระราชา กราบถวายบังคมลาไปเมืองตักกสิลา ครั้นถึงจึง
 เข้าไปอาศัยนอนอยู่ที่แผ่นมงคสิลา ในราชอุทยาน

ในกาลครานั้น พระเจ้าตักกสิลาราชถึงทิวศคตลวงไปใต้ใต้วัน
 ชาวพระนครมีอำมาตย์เป่นต้น ประชุมกันปลงพระศพลถวายพระเพลิง
 เสร็จในวันครบเจ็ดวัน อำมาตย์ทั้งหลายจึงปรึกษากันว่า บัดนี้พระนคร
 ของเราไม่มีเจ้านายรักษา จะหาใครมาเป่นพระราชาได้ อำมาตย์
 ผู้หนึ่งมีขุณญาตอบว่า ควรเราทั้งหลายจะปล่อยยู่สสรต ๆ ไปเรือนผู้ใด

ผู้นั้นจะเป็นพระราชอาชงพวกเขา ปฤกษาเห็นพร้อมกันแล้ว จึงผูก
 ปลงสรณเทียมทวยมาสันธิพลสมา แล้วเสียดทายปลอยไปว่า ท่านจง
 ไปยังเรือนพระราชอาชงพวกเขาณบดิน

ปลงสรณนั้นไคทำปทักษิณพระราชานิเวคณ์แล้ว จะไปเรือนของใคร
 ก็หาไม แล่นออกนอกพระนคร ตรงเข้าไปยังราชอุทยาน หมู่อำมาตย์
 ทั้งหลาย พากันถือเครื่องคนตริตามหลังปลงสรณไป ปลงสรณนั้นทำ
 ปทักษิณแผ่นมงคลสิลา หยคยนเกวยมจะเกยพระบรมโพธิสัตว์
 พราหมณ์ปุโรหิตจึงเข้าไปยกเท้าพระมหาบรมค เห็นลักษณแล้วจึงพูดว่า
 นักปราชญ์ผู้นสามารถจะดำรงราชสมบัติได้ ในทวีปทั้งสี่ พราหมณ์
 ปุโรหิตจึงสีกกให้ตนชนแล้วแจ้งว่า ข้าแต่ท่านบัณฑิต ราชสมบัติมาถึง
 ท่านแล้ว เชิญท่านไปครองราชสมบัติณบดินเถิด

ดี สุตฺวา โภธิสตุโต พระบรมโพธิสัตว์ได้ฟังดังนั้นจึงถามว่า
 แน่ท่านปุโรหิต ราชโอรสแลราชอนุชาภาคินอยของพระราชาท่าน
 ทั้งหลายไม่มีหรือ ฯ ข้าแต่ท่านผู้ตั้งว่าเทวดา ไม่มีพระเจ้าข้า ฯ
 ท่านทั้งหลายพอใจพร้อมกันแล้วหรือ ฯ ข้าพเจ้าทั้งหลายพอใจพร้อม
 กันทั้งหมด ฯ เออถ้ากระนั้นนักดีแล้ว พราหมณ์ปุโรหิตมีจิตต์โสมนัส
 จึงพร้อมกันอภิเษกพระโพธิสัตว์ในทนนเสร็จแล้ว จึงเชิญให้เสด็จชน
 ลปลงสรณนำเสด็จกลยพระนคร มหาชนมีอำมาตย์เป็นต้น บางพวก
 ถือเครื่องคนตริแห่เสด็จไปหน้า แลตามเสด็จไปเบื้องหลัง ล้วนสะพรั่ง

ไปด้วยกระบวรแห่ตลอดถึงภายในราชนิเวศน์สถาน ตโต ปฏฺฐาย
 จำเดิมแต่นั้นมา พระบรมโพนฺธิสํว คํารงราชสมบัติตามยุคตีธรรมราช
 ประเพณี แลโปรดให้สร้างโรงทานถึงหกแห่ง ทรงบริจาครูปย
 บำเพ็ญทานวันละหกแสนทุกวัน ๆ

ครานั้น ภรรยาคนเก่าแลสหายคนเก่าทั้งสอง ของพระโพนฺธิสํว
 นั้น ไปอยู่ร่วมกันเป็นสามภรรยา ผู้เมียทั้งสองนั้น จะได้ทำบุญกุศล
 สิ่งหนึ่งก็หาไม่ มีแต่ทำการขายเป็นเบื้องหน้า วันหนึ่ง บรุษสามจึง
 ปรึกษาหารือกันว่า ได้ยินว่าพระราชาเมืองตักกสิลา ทรงบำเพ็ญ
 มหาทานเป็นการใหญ่ เราสองคนควรจะไปขอรทานเลี้ยงชีวิตในเมือง
 ตักกสิลา นั้นจะดี ปรึกษาเห็นพร้อมกันแล้ว ก็พากันไปนครตักกสิลาไปสู่
 โรงทานของพระราชา ๆ ทอดพระเนตรก็จำได้ว่า เป็นเพื่อนเก่าแลเมียเก่า
 จึงตรัสถามคนสองคนนั้นว่า เจ้าเป็นผัวเมียกันหรือ ๆ ข้าแต่มหาราช
 ข้าพระบาททั้งสองเป็นผัวเมียกัน ๆ จึงบังคยราชบรุษว่า เจ้าจึงจับผัว
 เมียสองคนนี้ ไล่ให้ไปเลี้ยงยังเมืองอื่น ราชบรุษก็ทำตามรับสั่งดังนั้น
 พระมหาสํวยังมหาทานให้ไปโดยทานมช ด้วยประการฉน

ตมตถึ ปกาเสนโต สตุถา อาห เนอความใดยังมีได้ปรากฏ
 สมเด็จพระสุคตเจ้า เมื่อจะประกาศเนอความนั้นให้แจ้งชตจึงตรัสพระ
 คาถานว่า

ตโต ตกุกสีลราชา	ปุลฺลณกมฺเมน อานีโต
รตนสีริสมฺปนฺโน	ราชา โหติ มหิทฺธิโก
มหาปุลฺโล มหาปญฺโญ	มหาชาติ มหาโย
มหพฺพโต มหาเตโช	ราชสีริสมฺปตฺติโย
ปุลฺลธโร ราชเสฏฺฐโห	โสหิ ฌมฺเมน รชฺช
วิปุลฺลํ กาสเรสี ปุลฺลํ	ผลํ วิปากสมฺภาริ
สพฺพสุขปรมาทิสฺสุ	ชชฺชลมานจาเนสฺสุ

แปลความว่า แต่กาลนั้น พระเจ้าตักกสีลราชา ด้วยอำนาจบุญกรรมนำมาให้ ได้เป็นพระราชา สมบูรณ์ด้วยรัตนสีริ ทรงมหิทฺธิมีบุญแลขณฺญามากยิ่งด้วยชาติแลยศใหญ่ ทรงพระกำลังเดชาภาพมาก ทรงไว้ซึ่งบุญอันประเสริฐ พระองค์ทรงประกาศว่า เรานั้นได้ดำรงราชสมบัติโดยยุติธรรม บำเพ็ญบุญกรรมให้ไพบุลย์ ผลวิบากอันนั้น เกอกุลให้เราได้ความสุขยิ่งใหญ่อันรุ่งเรืองทั่วไปในที่ทุกสถาน

สตฺถา อิมํ ฌมฺมเทสนํ อหริตฺวา สมฺเค็จฺพระบรมศาสดา ทรงนำพระธรรมเทศนานั้นมาแล้ว จึงตรัสประกาศอริยสัจเจตคณา เมื่อจบอริยสัจกาลงมหาชนเป็นอันมากได้ขัลลุมรรคผลมีโสคาเป็นต้น พระทศพลจึงประมวญซึ่งชาดกว่า มารดาของพระโพธิสัตว์ในครั้งนั้น กลับชาติมาคือพระมหามายา บิดาของพระโพธิสัตว์ในครั้งนั้น กลับ

ชาตีมาคือพระสุทโธทนะมหาราช บรมผู้ประทษฐุร้ายมิตรในกาลนั้น
 กลัษชาตีมาคือพระเทวทัต ภรรยาผู้ทคิลในกาลนั้น กลัษชาตีมาคือ
 นางจิณฺญจมานวิกา นายประตุลคนในกาลนั้น กลัษชาตีมาคือพระธตงค
 เถระองค ไคองคหนึ่ง บรุษททงหลายในกาลนั้น กลัษชาตีมาคือ
 พททบรุษท ทกัมมานิกราชในกาลนั้น กลัษชาตีมาคือพระโลกนาถ
 ตถาคต มีพททพจนให้ขบลงด้วยประการฉน

จบทุกัมมานิกชาตก

ทย์ว่า ภิกษุรูปหนึ่งเป็นหน่อแห่งพระพุทธเจ้า จักออกมาด้วยโลกุตตร
 ทรัพย์ ฯ พระภิกษุรูปนั้นให้ปลูกป่าเสร็จแล้ว จึงนิมนต์พระสงฆ์มา
 มอขป่าพร้อมด้วยบริเวณ แล้วได้ถวายอัญชิวริกขารเป็นจำนวนมาก
 ถวายอยู่ตั้ง ๗ วัน อัญชิวริกขารทั้งหมด เลยถวายไทยทานอย่างอื่น
 จนหมดอีก เสร็จแล้วไปอยู่ป่าร่มป่าเพ็ญเตรสคังค พวกชาวป่า
 พากันมารบรองท่านเป็นจำนวนหลาย ท่านเจริญวิบัติสสนาอยู่ไม่นาน
 เวลานั้น ก็มรณภาพไปอุบัติในพรหมโลก ฯ พระพุทธเจ้าพระนามว่า
 โภจนาคมนั้น จึงทรงดำริว่า เพราะพรรณนาคฤณการถวายอัญชิวริกขาร
 เธอจึงได้ความโลภนิสสนแล้วตรัสว่า ธรรมคาทานควรให้เพื่อหวัง
 ประโยชน์แก่ญาติมาขอ แม้ ไยราณกษัตริย์ทั้งหลาย ก็ได้ข่าเพ็ญ
 มหาทานมาจนชั้นศีรษะของตน ตรัสแล้วทรงคุษณภาพอยู่ ฯ อัน
 พระภิกษุทั้งหลายทูลอาราธนา จึงได้ทรงนำอดีตนิทานมา ความว่า

คุกภิกษุทั้งหลาย ครึ่งอดีตกาลพระนครพาราณสี พระเจ้ามหา
 สรวเสณะได้เสด็จดำรงราชสมบัติ พระองค์มีพระอรรคมเหษีพระนามว่า
 วิชลตาเทวี ได้มีพระบรมราโชวาทกะมหาชนซึ่งมีอำนาจเป็นประมุข
 ทั้งเวลาเช้าเวลาเย็น ล้าเนาความว่า พวกท่านจงอย่าประมาณ จงพา
 กันทำบุญรักษาศีลข่าเพ็ญทาน แม้พระองค์เองรับสั่งให้ปลูกโรงทาน
 เสร็จแล้ว ก็ได้ทรงข่าเพ็ญทานเป็นจำนวนพระราชทรัพย์หลายแสน
 ทุกวัน ๆ ถึงวัน ๑๕ ค่ำ ๑๕ ค่ำ ทรงรักษาศีล ๑๐ ๑๐ เข้าวันหนึ่งทรง
 สนิทานเสร็จแล้ว ทรงเครื่องราชอิศริยาภรณ์ เสด็จทรงช้างมหาบุญ

ทาน ๆ ท้าวสักกะทรงชพระหัตถ์ของขวา แลคองพระองค์ชนททามกลาง
 มหาชน แล้วยันกาลเลี้ยงให้ปรากฏว่าข้าแต่พระองค์ ข้าพระพุทธเจ้าผู้
 ศรัทธาทูลขอพระเคียรของพระองค์ ขอพระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรด
 พระราชทานแก่ข้าพระพุทธเจ้า ๆ พระราชบริพารทุกเหล่า เห็นคังนั้น
 ก็พากันเศร้าใจเปลยใจไปตามกัน ๆ แม้พระโพธิสัตว์เมื่อทอศพระเนตร
 เห็นคังนั้นก็ทรงพระคานงว่า น้อะไรกันหนอ พลังตระหนักพระทัยว่า
 ขรรษนัชรอยจะไม่ใช้มนุญย์ จักเป็นเทวดาก็เป็นได้ จึงทรงดำริห์ต่อ
 ไปว่า ผู้นี้มาเพราะมุ่งการบริจาคทานของเรา ประสงค์จะเพิ่มพล
 ความปราถนาของเราให้เต็ม ฉนแล้วจึงตรัสปฐุมคาถา ความว่า ท่าน
 จะขอสิ่งใดก็ตามที่ท่านปราถนาเถอะ เราจะบริจาคให้ท่านฉนนั้น เราถึง
 ความสำเร็จการบริจาคทานแล้ว จึงจักข่าเพญเสี่ยให้บริบูรณ์ เราจัก
 เป็นพระพุทธเจ้าผู้มีชัยต่อมาร จักข่ามภพน้อยภพใหญ่ในโลกนี้พร้อม
 ค้วยเทวโลก ในอนาคตกกาลเป็นแน่ จักตัดรากแห่งสงสารเสี่ยไม่ท่อง
 เที่ยวต่อไป หวังพระโพธิญาณอยู่ ค้วยจักพาสัตวทั้งหลายให้ข้ามจาก
 ทุกข์ที่น่าหวั่นไปเสี่ย ๆ พระมหาสัตว์ครนตรัสฉนแล้ว รัชสังกะมหา
 สืบเนอำมาตย์ว่า ท่านมหาสสืบเนะ จึงพาขรรษผู้ใด ศรัทธะมายังพระราช
 มนเทียร ๆ อำมาตย์รัชพระราชโองการแล้ว นำขรรษนั้นมาเฝ้า
 พระราชา ๆ ขณะนั้นพระราชาประทับอยู่ณลีหาสัน รัชสังหา
 พระขัโยรสพระนามว่าวรโชติกุมาร รัชสังให้ประทับบนกองแก้วแล้ว
 อภิเษก เสริจแล้วรัชสังหาพระราชเทวีมา รัชสังว่า พระนางจึงพึง

คำสภษิตของฉนน ^๕ ซึ่งเป้นคำที่ก่อประโยชน์ ^๑ จึงเห็นการขำเพ็ญทาน
 ของฉนทยากจะเห็นได้ ^๕ จึงพิณิจการบริจาครึษะซึ่งเป้นทานที่พระพุท
 เจ้าทุกพระองค์ทรงสรรเสริญ ^๑ ทรงอนโมทนาแล้วจึงขำเพ็ญประโยชน์
 แลเสวยความสุขอย่างเยี่ยมทุกพระองค์ ^๑ ตรัสคาถาจบแล้วได้เกิด
 โกลาหลอย่างหนึ่งชนแก่พวกฝ่ายในมีพระบรมราชเทวีเป้นประธาน แล
 มหาชนซึ่งมีอำมาตย์เป้นประธาน ^๑ พระราชเทวีทอดพระองค์ลง
 กรรแสงแทบพระบาทยคลของพระราชา ^๑ ทรงรำพรรณแล้วรำพรรณ
 เล่าว่า ขำแต่พระองค์ ^๑ ไฉนพระองค์จึงทำเช่นนั้นเล่า หม่อมฉนจำพราก
 จากพระองค์แล้ว ^๑ เป้นต้องเสวยโทมนัสแสนทวี ^๑ ฉนเป้นอาทิ ^๑
 พระมหาสัตว์จึงทรงพระวิตกว่า ^๑ เราเห็นจะไม่สามารทที่จะขำเพ็ญ
 ปรมัตถบารมในทนได้ ^๑ จึงขำเพ็ญนอกพระนครเกิด ^๑ จึงพระราชทาน
 พระราโชวาทแก่พวกฝ่ายใน ^๑ ซึ่งมีพระราชเทวีเป้นประธาน ^๑ แล
 แก่มหาชนอันมีอำมาตย์เป้นประธาน ^๑ ให้ตั้งอยู่ในพระราชธรรมอัน
 ประเสริฐสุด ^๑ ให้เกิดขัตติปราโมทย์พอแล้ว ^๑ จึงทรงพาอำมาตย์แลเอา
 พระขรรค์แก้วมีสายสะพายอันขลิบด้วยทอง ^๑ แลพาบุษคอกขาตไปยัง
 พระราชอุทยาน ^๑ ขณะนั้นทวยนาครแลพวกฝ่ายในต่างสยายผมก่อน
 ทรวงไปตามกัน ^๑ ลงจากปราสาทตามพระราชาเป้นหมู่ไป ^๑ เมื่อพระ
 โพิสัตว์ไม่สามารถจะให้มหาชนกลับได้ ^๑ จึงตรัสแก่พวกอำมาตย์ว่า
 ในพระนครพาราณสี ^๑ ใครเล่าได้เสวยราชสมบัติอยู่แล้ว ^๑ เมื่อกราบ
 ทูลว่าพระองค์พระเจ้า ^๑ จึงเอาปลายกายทรงชกกลงทพันดินแล้วตรัสว่า

ใครล่วงล้ำเส้นต้องถูกลงพระราชอาญา ๆ ทวายนาคาก็ไม่สามารถ
 ที่จะข้ามเส้นขคนันได้ ต่างพากันทำความเคารพเส้นขค ร้องให้สอ
 สอนหวนไปหวนมา ๆ พระราชาเสด็จถึงพระราชอุทยานแล้ว เอา
 สายสะพายทองพันบนพระองค์ที่โคนไม้ต้นใหญ่แล้ว รัชสังหาบรุษค
 ษาคว่า สัตบุรุษจงมาเอาเถิด ๆ พวกอำมาตย์ก็นำบรุษค
 ษาคมาถวายพระองค์ ๆ พระราชาตรัสถามอำมาตย์ว่า สจ ิจงเอาค
 ษาคนี้มาให้แก่ฉันนี้ ๆ อำมาตย์ยกย่นเขตนาคาอยู่ ๆ ขณะนั้น
 พระองค์ทรงหยีบพระขรรค์มา เริ่มจะปลงพระเศียรของพระองค์แล้ว
 เขื่อนพระพักตร์ชนส์อากาศประกาศว่า ขอหม่อมเทวดาเจ้าทั้งหลายจง
 เล็งคการบริจาคทานของข้าพเจ้า จักรวตติสมขัตติ นกามาจรสมขัตติ
 พรหมสมขัตติ ขจเจกพทธสมขัตติ ข้าพเจ้าไม่ขอปราณาคว้ยการบริจาค
 ทานนี้ ขอแต่จงเป็นขจจยแห่งพระสัพพัญญุตญาณ อันทำประโยชน์
 ให้แก่สรรพโลกโคฉนแล้ว ตรัสพระคาถานความว่า ข้าพเจ้าคณแล้ว
 ต้องปลุกนรชนให้คณข้าง เมอรูเห็นอยู่คองพานรชนให้ข้ามจากโลก
 คคือความทกข คคือไปเบื้องหน้า ข้าพเจ้าพึงเป็นพระพทธเจ้าผู้มีพระ
 ญาณหาทสคมีได้ เมอขงทองเทยวอยู่ในสังสาร ธรรมทขจทราคะ
 โทษะ โมหะ ของเหล่าสัตว์ ของงได้ โอกาศแสดงเพื่อให้โลกิยชนฟัง
 ข้าพเจ้าเป็นอิสระในภพน้อยภพใหญ่ ขุ่มงไปจากภย ผู้กำจคมีคคือโมหะ
 พงโคเลอกธรรมทไฟเราะเสนาะโสคออกแสดง แก่เหล่าสัตว์ผู้มกสคขง
 ในโลกนทั้งเทวโลก ๆ พระมหาสัตว์ตรัสคณแล้วห้ามความหวาคเสยว

ต้องเสวยทุกขอย่างแสนสาหัสตั้งนเป็นต้น ขณะนั้นท้าวเทวราชทรง
 เกรองเทพอลงการพร้อมแล้ว แลตงพระองค์แก่หมู่ชนเหล่านั้นปรากฏ
 ประหนึ่งพระอาทิตย์แรกไชแสงไฟโรจน์อยู่ณอากาศฉนั้น รัชสังหา
 พระราชเทวีมาปลอบว่า อย่าโศกเศร้าไปเลยพระนาง ฉนจักคิน
 พระชนม์ของพระสวามีให้ ในยต้น ๆ ค้วยอานภาพแลค้วยเศษแห่ง
 บัญของท้าวสักกะ พระเคียรของพระราชาได้ผคชนในทันใดนั้น ๆ
 พวกมหาชนได้เห็นอศักรยคงนั้น จึงพากันชูผาชนพร้อมค้วยการเปล่ง
 อทานว่า สาธุ ๆ พระราชเทวีเห็นพระสวามีของพระองค์ ร้างกาย
 ปรกค้อย่างเคิม จึงเกิดคความปลาบปลมพระทัย ได้ประทัยยนเปล่ง
 วจเภาทว่า ชนชอว่าทานควรบ้ำเพญแท่ ๆ เมอท้าวสักกะประทัยอยู่บน
 อากาศประทานสาธุการแลแล้ว จึงมีเทพค้ำรัสว่า สาธุ ท่านผู้สคตวรุษ
 ท่านชอว่าเป็นนาถะของโลกแท่ บ้ำเพญมหาบริจาคทานทชาพเจ้ากล้าว
 ประเภทไว้ คือบริจาคไทยทาน บริจาคอวิยะ บริจาคชีวิต บริจาคบุตร
 บริจาคภรรยา รวม ๕ ประเภท แลจักเป็นพระพทธเจ้า ฉนแลแล้ว
 อันตระธานไปณทันนั้น ๆ ตั้งแต่นั้นมาพระราชาททรงบ้ำเพญพระราช
 กุศลมีทานเป็นต้น ในที่สุดแห่งพระชนมายุชัย ได้ทรงอุยัตในพิภพกุศลิต ๆ
 ค้วยเหตุฉนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงมีพระพทธค้ำรัสว่า เพราะ
 ถวายบาตร นรชนยอมเป็นผู้มขุณฺญา มีกำลังใหญ่ที่จะก้าวไปสู่คณ
 เียงหน้าหาเวรมิต ถึงพร้อมค้วยอทธิฤทธิ มีเศษานภาพมากเป็นท
 รัคของหมู่ชน ขริวารมากมายงคงามค้วยสรรพโภคสมบัต สมบูรณ์

๗ ประการ มีฤทธิคุณพระเจ้าจักรพรรดิ ขริบูรณะด้วยกามาจร
 สมบัติ รูปาวจรสมบัติ อรูปาวจรสมบัติ ไท้เสวยโลกิยสุข ย่อมบังเกิด
 ในยุคที่พระพุทธเจ้าทรงอุบัติ เป็นผู้นำหมู่สัตว์โลก เป็นเจ้าในหมู่สัตว์
 ภายหลังมาถึงความเป็นพระพุทธเจ้า ๗ ถวายผ้าสังฆาฏี ย่อมเป็นผู้
 ย่ำยีมารแลเสนามารเสียได้ โลมาของผู้นั้นก็ไม่ใช่ชั้นเพราะอดนั้นมาก
 หลาย จักเป็นผู้ไม่หวาดเสียวไม่สยดสยอง ไท้เสวยสุขชั้นกามารมณ์
 ภายหลังมาถึงความเป็นพระพุทธเจ้า ๗ ถวายผ้าอุตตราสังฆ์ ฟังชนะ
 ชำคักในสงคราม เป็นหัวหน้าของปวงชน ภายหลังมาถึงความ
 เป็นพระพุทธเจ้า ๗ ถวายผ้าอินทรวาสก ฟังเป็นผู้กล่าวซึ่งวินัย
 ฉลาด ชนะหมู่มารได้เป็นนิตย ภายหลังมาถึงความเป็นพระพุทธเจ้า ๗
 ถวายรัตติประคตเอว ย่อมเป็นผู้หมดจดในภาพต่าง ๆ เป็นอิสระในที่
 ทั่วไป ภายหลังมาถึงความเป็นพระพุทธเจ้า ๗ เป็นผู้บริสุทธิ์
 หาเวรมิได้ พร้อมด้วยลักษณะทุกอย่าง อายยืนได้ประสพความสุข
 การถวายมัตโกนมมีผลดังนี้ ๗ เกิดในยุคที่ชอบมีบุญญาหลักแหลม
 ทราบอรรถทั้งปวงได้แจ่มแจ้ง มีวาทีจักจ้านกว่าหมู่ชนสามารถ
 เพื่อเอาชัยได้ ภายหลังมาถึงความเป็นพระพุทธเจ้า ๗ ถวายเข็ม
 ด้วยศรัทธา ย่อมเป็นผู้มีอายุยืนยาว มีบุญญาบริสุทธิ์เป็นพหูสูต
 ทรงไว้ซึ่งธรรม มีรูปทรงงาม ซื่อเลียงกระฉ่อนอยู่ในโลก เกิดในที่
 ทั้งปวง ต้องเป็นผู้ฉลาดหาเวรมิได้ มีรูปพรรณสัวยชวนหมู่ชนให้

รักใคร่ มีคุณเครื่องเจริญยืดยาว อินทรีย์ผ่องใส ฯ นรชนที่ถวายผ้า
 กรองน้ำแก่ภิกษุ ย่อมเกิดในสุานะเช่นนั้นแล แลล้วนเป็นอำมาตย์
 เป็นวีรบุรุษอย่างเยี่ยม มีความสวัสดิศทุกเมื่อ มีเกียรติเฟื่องในสกุล
 เป็นนิตย ฯ เพราะการถวายร่วมในเวลาหลังหรือก่อนฤกษ์ก็ตาม ย่อม
 ได้ร่วมทวจิตระด้วยทอง ร่วมลายนกกยุง ร่วมแผ่นผ้า ร่วมทชจิตด้วยแก้ว
 แลนางที่ลาอาว อนึ่งย่อมได้ฉัตร จามร มงกุฏ พระขรรค์ รองเท้า
 ทอง ทั้ง ๕ อย่างนี้ โดยทางที่ขณทิตไม่รังเกียจ ฯ ไตรจีวร ขาตร
 มีคโณ เข็ม รัตประคตเฮว ผ้ากรองน้ำ ขริกขารทั้ง ๘ อย่างนั้น
 เป็นทรัพย์สินอันประเสริฐของภิกษุ ผู้ที่ถวายทั้ง ๘ อย่างด้วยศรัทธาอัน
 บริสุทธิ์ ย่อมเป็นผู้มีบริวารเหลือหลาย ถึงซึ่งภาวะแห่งเกียรติยศ
 ทุกพแนก ฯ ถวายก่อนหนึ่งย่อมเป็นผู้มีฤทธิ ครอบพระเจ้าจักรพรรดิ
 เป็นที่รักใคร่ในปวงโลก มั่งคั่งด้วยรูปารมณเป็นต้น ฯ เหล่าชน
 ย่อมเป็นผู้มีสมบัติแลอิทธิฤทธิมาก พร้อมด้วยกำลังทุกประเภท
 ภายหลังจึงถึงพระนิพพาน ไม่ใช่เพราะถวายจีวรเท่านั้น อัญชูปริก
 ขารทุกอย่างก็เช่นเดียวกัน แลผู้ถวายจะเป็นบุรุษก็ตามสตรีก็ตาม
 เป็นต้องสมบุรณด้วยสมบัติทิพย์แลยศทิพย์ มีทาสหญิงทาสชายเหลือ
 หลาย เสวยสุขในกามโลก สุขในรูปโลก สุขชั้นอรุรูปโลก ภายหลัง
 บรรลถึงพระนิพพาน ฯ อนึ่งภิกษุผู้ปราณานวโลกตตรธรรม ต้อง
 ข้ำเพณฺขบารมีครบทั้ง ๓๐ ทศ ภาวะแห่งทานบารมี แม้เป็นเขืองตน
 พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ก็ทรงสรรเสริญเป็นนิตย อนึ่งภิกษุเอามาได้

ใจอยู่แล้ว เป็นอันได้บรรลุพระนิพพานเป็นแท้ ๆ เมื่อพระอริยมเหตตรัย
 เข้ามายังชมพูทวีป ด้วยการถวายอัญญาบริกขาร ย่อมเป็นผู้ถึงซึ่ง
 ความเป็นเอหิภิกขุภาพในสำนักของพระองค์ เป็นบุตรของพระองค์มี
 ปัญญายิ่งใหญ่ เป็นอันถึงคุณยทปราธนาแท้จริง หากปราธนาพระ
 พุทธภูมิด้วยอำนาจแห่งบริกขาร ย่อมได้สำเร็จการแห่งพวกเทวดา
 โดยทางที่บัณฑิตไม่รังเกียจ เพราะฉะนั้น อธิษฐาน ผู้มีปัญญายิ่งใหญ่
 เมื่อเห็นผลแห่งการถวายบริกขารมากมายอยู่ จึงถวายในกาลแห่ง
 พระพุทธเจ้า ตามพระพุทธรประสงค์ ๆ

พระศาสดาทรงนำพระธรรมเทศนานั้นมาแล้วทรงประมวลัญชาตก
 ความว่า นางวิชุลตาเทวี ในบัดนั้นเป็นนางยโสธรา ผู้ชนนีของราหุล
 วรโศติกุมารผู้โอรส เป็นราหุลผู้บุตรสุดศต สัจจอำมาตย์ผู้ช่วยเหลือ
 เป็นอาณนทั สักกะเทวราชผู้สูงสุดด้วยทิพพจักขุ เป็นอนรทท พระเจ้า
 มหาสุรเสนผู้ยืนกั้นในการทรงบำเพ็ญทาน เป็นเราผู้พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
 ซึ่งเป็นนาถะของโลก จึงจำชาตกไว้ด้วยประการฉน ๆ

จบมหาสุรเสนชาตก